

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Eveliis Kurs

**SAMASOOLISTE PAARIDE KOOSELU REGULATSIOONI VAJALIKKUSEST
EESTIS SIHTGRUPPI KUULUVATE NAISTE PERSPEKTIIVIST**

Magistritöö

Juhendaja: Ph.D. Kairi Kasearu

Juhendaja allkiri

Tartu 2012

ABSTRACT

The need for legislation of same-sex couples from the perspective of gay women.

The goal of this thesis was to analyze and give an overview of how women in the LGBT community perceive the need to regulate the partnership of same-sex couples in Estonia, the problems encountered in their everyday lives caused by the limitations of the offered opportunities, as well as the needed and expected changes to the current legislation.

The matter of LGBT community can still be considered as a fairly little discussed and taboo topic in Estonia, therefore this research is an important step helping to open up and introduce the topic. Another aim of this work is to point out the bottlenecks in Estonian social and political sphere. In this work LGBT rights are considered as basic human rights.

During the course of this work, eight interviews with ten women were conducted. Thematic content analysis was performed in order to introduce the society's attitude, everyday life needs and expectations that women in a same-sex relationship have towards the country.

The interviews showed that women in the target group had good knowledge of partnership regulations. Both women with or without children were well aware of questions regarding the rights of custody over children. The adopting opportunities and possibilities of making a will were also well known. The women raised the concern of unequal treatment based on sexual orientation still being possible in practical matters, despite the law of equal treatment.

As the result of this analysis it can be claimed that the need for legislation of same-sex couples is rather notable. It's an every-day issue to whom and how much women dare to come out – such choices could be very stressful, but they would not be necessary if there would be acceptance to LGBT partnership and cohabitation from the side of society and also support from the state. It is important to develop legislation for same sex partners, which takes into account the interests of the target group - that kind of legislative support is seen as recognition to LGBT families which is not perceived at the moment.

It is important to educate the society in general in the matters of LGBT issues to reduce homophobic attitudes which are the biggest obstacle in the eyes of LGBT people to live equal and happy lives.

The keywords: LGBT legislation, thematic content analysis, queer studies, human rights

SISUKORD

ABSTRACT	2
SISSEJUHATUS.....	5
I PEATÜKK.....	7
1.1 Teemasse sissejuhatavad mõisted.....	7
1.2 Kultuuriliselt konstrueeritud suhtumine Homoseksuaalsusse.....	10
1.3 Ülevaade LGBT inimeste üldisest olukorrast Eestis	12
1.4 Õigusloome senised sammud	14
1.5 Teoreetiline lähtekoht	17
1.6 Probleemiseade	21
1.7 Eesmärk ja uurimisülesanded	22
1.8 Uurimisküsimused	23
II PEATÜKK. METOODIKA	24
2.1 Metodoloogia valik.....	24
2.2 Andmete kogumine	25
2.3 Uurimuse käik	28
2.4 Eetilised aspektid ja võimalikud probleemid.....	29
2.5 Andmeanalüüsimeetod	29
2.6 Eneserefleksioon.....	31
III PEATÜKK. ANALÜÜSI TULEMUSED	32
3.1 Terminid	32
3.2 Üldiste hoiakute tajumine.....	35
3.2.1 Heteronormatiivsus ja homofoobsed hoiakud.....	35
3.2.2 Tajutud vaenulikkus ja vägivaldailmingud	39
3.2.3 Topelt diskrimineerimine	42
3.3 Igapäevaelu.....	46
3.3.1 Ambivalenttsuse printsiip.....	46
3.3.2 Pere loomine ja lapsed.....	47
3.3.3 Inimeste harimine.....	51

3.4	Kooselu reguleerimine.....	54
3.4.1	Üldised seisukohad.....	54
3.4.2	Isiklikud seisukohad.....	55
3.4.3	Riigipoolsete hoiakute tajumine.....	59
3.4.4	Välismaale minek kui alternatiiv?.....	62
3.5	Ootused, vajadused, soovid.....	64
IV PEATÜKK. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED.....		69
KOKKUVÕTE.....		71
Teaduseetika reeglite järgimine töö koostamisel.....		72
KASUTATUD KIRJANDUS.....		73
Lisa 1 ILGA-EUROPE vikerkaarekaart, LGBT inimeste legalne olukord Euroopas.....		78
Lisa 2 Sotsiaaldemokraatliku erakonna seisukoht mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses.....		79
Lisa 3 Reformierakonna seisukoht mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses...81		81
Lisa 4 IRL'i seisukoht mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses.....		82
Lisa 5 Keskerakonna seisukoht mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses.....		83
Lisa 6 Intervjuu kava ja küsimused.....		84
Lisa 7 Koodide klasteranalüüs.....		86
Lisa 8 Koodide esinemissagedused.....		87
Lisa 9 Statistilise analüüsi tulemused, sallivad hoiakud Eestis.....		88

SISSEJUHATUS

Käesoleva uurimuse eesmärk on selgitada, millised on töö sihtgruppi kuuluvate naiste arusaamad samasooliste paaride kooselude reguleerimisest või selle vajadusest Eestis, millisena näevad LGBT¹ inimesed oma igapäevaelu kitsaskohti seoses Eesti riigi poolt pakutavate võimalustega ja milliseid seadusemuudatusi oodatakse ning vajatakse. Demokraatia tähendab kõikide osapoolte sõnaõigust poliitika kujundamisel, eriti aga nende, kelle elu konkreetne otsus puudutab – see näitab reaalse vabaduse olemasolu. Kuigi demokraatias otsustab enamuse hääl, ei luba demokraatia unustada ka vähemuste olemasolu ja nende õigusi. Oma töös käsitlen LGBT õigusi üldiste inimõigustena ning vaatlen, mil määral saab Eesti riik hakkama oma kohustusega teha võrdsed võimalused kõigile ka tegelikult kättesaadavaks.

Uurimus keskendub perekonna mikrotasandile – milline on indiviidi vaatenurk oma perekonna olukorrale ning pereloomisvõimalustele ja mida samasooliste partnerlussuhte reguleerimine Eestis nende arvates muudaks. Oma töös kirjeldan, kui palju on intervjueeritavad ise mõelnud või kogunud, milliseid takistusi võib esile kerkida nende suhtes seoses seadusandlike puudujääkidega ja kas taolise probleemi teadvustamine moodustab mingi osa nende igapäevasest eluteadmistest või on tegemist pigem kaugema ja abstraktsema teemaga; millised on intervjueeritavate vajadused ja arusaamad ning millised väärtused on argumentide ja hoiakute taga.

Tegemist on suuresti ka väärtusküsimusi käsitleva uurimustööga – Eesti on oma väärtushinnangutelt pigem maskuliinne riik, kus homoseksuaalsus on osades ühiskonnagruppides endiselt tabuteema. Homoseksuaalsuse aktsepteerimine on negatiivselt seotud riigi maskuliinsusega. Kultuur sisaldab väärtusi ning väärtused sisaldavad endas hinnanguid. Ka antud uurimus vaatleb hinnanguid ja soovib juhtida tähelepanu sellele, et ükski tegevus ei ole moraalne või ebamoraalne ise-enesest, vaid selle tähenduse omistab vaataja. Kõik valikud on parimad, tulenevalt normidest, millest lähtuvalt need on langetatud. (Hofstede 1998: 164) Normide muutus samasooliste koos- ja abielude küsimuses on Eestis hetkel toimumas ja oma tööga loodan avada

---

¹ LGBT – lesbid, geid, biseksuaalid ja trans-inimesed; rahvusvaheliselt tunnustatud akronüüm *lesbian, gay, bisexual and trans-persons*. (ILGA-Europe)

I PEATÜKK.

1.1 TEEMASSE SISSEJUHATAVAD MÕISTED

Töö paremaks mõistmiseks annan järgnevalt ülevaate kesketest terminitest, mida uurimuses kasutan. Lisaks viidatud allikatele, olen mõistete defineerimisel kasutanud ka *European Region of the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association* (edaspidi ILGA-Europe) poolt välja töötatud sõnastikku, mida uuendatakse iga-aastaselt ja kus on kaasaegselt defineeritud LGBT-temaatiline sõnavara.

Heteronormatiivsus ja heteroseksism tähendavad heteroseksuaalsuse defineerimist kui normaalset ja ideoloogiliselt ainukest ühiskonna poolt aktsepteeritavat seksuaalsuse vormi. Heteroseksism mõjub struktuuraalsel, institutsioonilisel, sotsiaalsel ja individuaalsel tasandil. Heteroseksism on diskrimineerimise ning isegi lesbide ja geide vastu suunatud vägivalla alus. Heteroseksism sunnib lesbisid, geisid ja biseksuaale pidevalt "välja tulema", kuna nad peavad kogu aeg oma seksuaalset orientatsiooni ümber hindama või teadvustama, mida heteroseksuaalidel kunagi teha ei tule. Taolist tüüpi diskrimineerimisest pole suurem osa heteroseksuaale isegi teadlikud. Heteroseksism esineb ka seadustes, sest paljudes riikides pole lesbidel ja geidel võimalik abielluda või oma partnerlust registreerida, või on neil selleks ainult mingid teisejärgulised võimalused. Kui inimesel palutakse täita küsimustik ning ta peab valima variantide „abielus”, „vallaline” või „lahutatud” vahel, on see näide heteroseksismist, sest võtab arvesse ainult heteroseksuaalseid partnerluse vorme. (Jüristo 2007: 23)

Homofobia kui arusaamatu hirm homoseksuaalsuse ja homoseksuaalsete inimeste ees on sageli seotud negatiivsete tagajärgedega LGBT inimeste elus (stress, ärevushäired, depressioon, hirm). Homofobia kestab kui perekonnad, sõbrad, õpetajad, kolleegid, religioossed institutsioonid, valitus ja meedia loovad eksliku kuvandi gei meestest ja lesbidest kui lapsepilastajatest, ebamoraalsetest indiviididest, ohust traditsioonilistele pereväärtustele või "loomulikule" korrale (Fyfe, 1983) Homofobia toimib kahel tasandil - välise ja sisemise homofobiana. **Sisemine homofobia** esindab õpitud kalduvusi homoseksuaalsuse vastu, mille inimesed liidavad oma uskumuste süsteemiga, kui nad kasvavad üles ühiskondades ja perekondades, mis on

homoseksuaalsuse vastu. **Väline homofobia** on avalikult vaadeldavad kogemused, mis varieeruvad sotsiaalsest vältimisest legaalse ja usulise tagakiusamise ja füüsilise vägivallani. (Kato, Mann, 1996: 262)

Inimõigused reguleerivad inimese ja riigi (avaliku võimu) vahelisi suhteid. Inimõiguste mõistet kasutatakse õiguste kogumi tähenduses ja teemade käsitluses lähtutakse inimõiguste kataloogipõhisest loetelust. Inimõigused on samuti arengus, nagu ühiskonnad ja riigidki, seega tuleb ka inimõigusi käsitleda kooskõlas arengutega maailmas. Inimõiguste järgimisel sisaldub ka kohustus austada teiste isikute ja isikute rühmade inimõigusi. Sageli kasutatakse inimõiguste termini kõrval ka põhiõiguste terminit, mis aga oma sisult ongi inimõigused. Põhiõiguste termin on enamasti levinud Euroopa õigusruumis, nii Euroopa Nõukogus kui ka Euroopa Liidus. Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükk sätestab põhiõigused, vabadused ja kohustused. Põhiseaduses loetletud põhiõigused ja vabadused tagatakse Eestis kõigile Eesti kodanikele kui ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Inimõigused on üldkehtivad ja kodanikuõigused kui inimõigused tagatakse siseriiklike õigusaktidega riigi kodanikele. (Riigiportaal www.eesti.ee)

Kapist välja tulemine - kui lesbi, gei või biseksuaalne inimene otsustab avalikult oma homo/biseksuaalsust näidata või sellest kõnelda, nimetatakse seda „kapist välja tulemiseks”. On võimalik eristada sisemist ja avalikku väljatulekut. Kui keegi hakkab ennast geiks pidama ning aktsepteerib lõpuks oma homoseksuaalsust, nimetatakse seda sisemiseks väljatulemiseks. Kui sama isik hakkab teistele inimestele rääkima ja välja näitama, et ta on homoseksuaal, nimetatakse seda avalikuks väljatulemiseks. Kapist välja tulemine on alati protsess ja mitte mingi kindel ajahetk. (Jüristo 2007: 25)

Lesbi – naine, kes tunneb emotsionaalset ja seksuaalset tõmmet naiste vastu ja eelistab neid partneritena. (ILGA-Europe) Kuna enamus erialakirjandusest kasutab neutraalse terminina lühendit LGBT, aga käesolevas töös ei käsitle ma ei geisid, biseksuaalseid naisi ega ka mitte transseksuaale, ning uurimus käsitleb tundlikku teemat, mis on seotud osalejate seksuaalse identiteediga, küsisin kõikides intervjuudes ka seda, millist terminit vastajad ise eelistavad oma seksuaalse orientatsiooni kohta kasutada. Valdav enamik intervjuueeritustest leidis, et termin „lesbi“ neid ei häiri. Kaks osalejat eelistas kasutada mingit muud terminit, kuna leidis, et termin „lesbi“ on liialt sildistav ja ulmatiivne. Samuti selgus intervjuude käigus, et häirivaks peetakse

LGBT-inimeste temaatika üleseksualiseerimist, st liigset seksuaalsuse rõhutamist ja mitmed terminid (nt *seksuaalvähemused*, *homoseksuaal*), mis on kasutusel, mõjuvad vastajate meelest seetõttu teemakaugemale inimesele segadusttekitavalt ja eksitavalt. Nõustun, et antud valdkonna uuringute puhul on vajalik võimalikult neutraalse eestikeelse terminoloogia olemasolu, kuna aga vastavaid termineid ei ole, lähtun senistest rahvusvahelisest akadeemilistest traditsioonidest, kus termin „lesbi“ või „gei naine“ on neutraalsed määratlused ning keskendun oma töös ennekõike naiste perspektiivile, kes elavad koos samast soost partneriga.

Perekond - perekonnasotsioloogias lähtutakse perekonna defineerimisel sageli kas funktsionaalsest või struktuuraalsest lähenemisest. Kui funktsionaalse lähenemise puhul lähtutakse sellest, missuguseid ülesandeid perekond täidab, siis struktuuraalse puhul sellest, kes perekonda kuuluvad ehk kes perekonna moodustavad (Sotsiaalministeerium 2009: 13) Perekond on ühelt poolt sotsiaalne nähtus, teiselt poolt aga õiguslik. Sotsiaalse nähtusena hõlmab ta igasuguse partnerite vahelise kestva vastastikusel hoolitsusel põhineva ühenduse, hõlmates ka teisi lähedasi isikuid. Õiguslikus tähenduses on riigile jäetud õigus määrata keda ta perekonnana tunnustab, siinkohal eeldatakse tihtipeale abielu. (Annus 2001: 216)

Queer teooria vastandub üleüldisele arusaamale, et soobinaarsus (naine/mees, naiselik/mehelik, heteroseksuaal/homoseksuaal) ei ole mitte ideoloogiline konstruktsioon, vaid loomulik fenomen. Taolised normid konstrueerivad ebavõrdsust ennekõike nende seas, kes ei mahu neisse normatiivsetesse piiridesse. *Queer*-teooria dekonstrueerib need binaarsused ja tegeleb allasurutud ühiskonnagruppidele mõjuvõimu andmisega. (Valocchi 2005: 752)

Samasooliste abielu või partnerlus on termin, millega tähistatakse sotsiaalselt ja riiklikult tunnustatud abielu või partnerlust kahe samast soost inimese vahel. (Eskridge 2001: 122)

Samasooliste paaride kooselu määratletakse lähedase suhtena kahe mehe või kahe naise vahel, kes elavad võimalike lastega ühiselt koos kui perekond. (Eggen 2001, viidatud Olm 2009 kaudu)

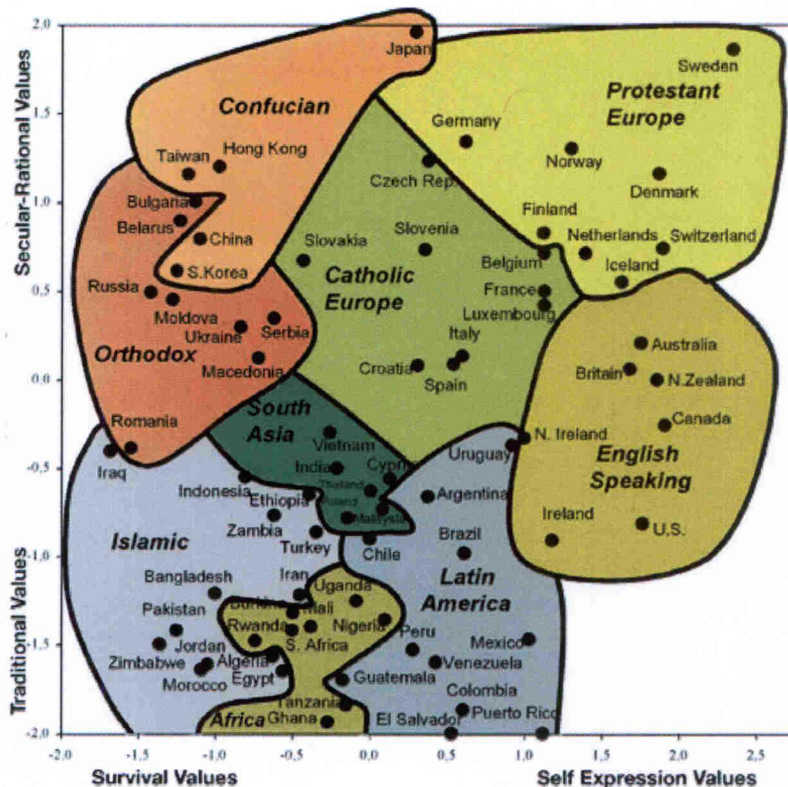
Õigusteadlikkus – teadmised õigussüsteemist ja kehtivatest õigustest. Piisav õigusteadlikkus ja oma õiguste kasutamine tagab õigussüsteemi efektiivsuse. (Peedosk 2007: 6)

Justiitsministeeriumi poolt 2007. aastal tehtud uuringust ilmes, et haridustase ning õigusosalased teadmised on omavahel seoses – kõrgharidusega vastajad on sagedamini ka õigussüsteemiga kursis ning vastupidi – põhi- ja keskhariidusega vastajad kuuluvad üleproportsionaalselt sagedamini vähem teadlike gruppidesse. Siiski ei ole haridus ainumäärav tegur õigusteadmiste

kogumisel – kümnendik kõrghariduse omandanutest teab kehtivast õigusest väga vähe. Õigusteadlikkus on seotud ühiskondlikus elus osalemisega – mida tihedam on inimese seos ühiskonnaga, seda teadlikum ta on. Sidusus on tingitud mitmete tegurite koosmõjust – haridussüsteemi, perekonna ning ilmselt ka hõive, ameti ja elupaiga kaudu. Teadlikud kodanikud on nooremad, kõrgemalt haritud, elavad suuremates asulates, kuuluvad suurematesse leibkondadesse ning on sageli hõivatud avalikus sektoris. (Peedok, 2007: 24)

1.2 KULTUURILISELT KONSTRUEERITUD SUHTUMINE HOMOSEKSAALSUSESSE

Üks tuntuimaid kultuuridimensioonide uurijaid Geert Hofstede on oma 1998. aastal publitseeritud artiklis „Seksuaalkäitumise võrdlevad uuringud. Seks kui saavutus või suhe?“, mis tugineb 1981-1982 *World Value Survey* (edaspidi WVS) andmetele väitnud, et seksuaalsus on kultuuriliselt konstrueeritud ja osaliselt seostub see rahvuslike kultuuridimensioonidega nagu maskuliinsus ja feminiinsus. Maskuliinsed kultuurid on seksuaalsusele vähema avatud kui feminiinsed ja homoseksuaalsust käsitletakse maskuliinsetes kultuurides kui tabuteemat. Homoseksuaalsuse aktsepteerimine on negatiivselt seotud riigi maskuliinsusega. Homofobuse järjekord WVS vaadeldavates riikides kattus ka maskuliinsuskooriga. Sellest järeldeb Hofstede, et homoseksuaalsust nähakse maskuliinsetele normidele ohuna ja seda ei tunnustata, feminiinsetes kultuurides on homoseksuaalsus tunnustatud elu osa. Hofstede sõnul tähendavad maskuliinsus ja feminiinsus üldisemalt seda, kas ühiskond on tundlik või karm – ja kas meestel on lubatud olla tundlik. Maskuliinsetes ühiskondades on oluline saavutusvajadus, feminiinsetes ühiskondades võivad aga inimesed lihtsalt olla nemad ise. Joonisel 1 on toodud Ronald Inglehart'i Maailma Väärtusuuringu Kultuurikaart 2005-2008, mis näitab ühiskondade kultuurilist lähedust. Põhjamaad on Ingleharti järgi kõige arenenumad maad; Eesti saavutas viimases WVS uuringus y-telje skaalal väärtuse 1,27 ja x-teljel -1,19, mis näitab, et Eestis on tugevamalt esindatud ilmalik-ratsionaalsed ja olelusväärtused. Eesti paigutamine joonisel 1 toodud kaardile näitab, et Eesti asub samas kogumis endiste kommunismibloki riikidega nagu Bulgaaria ja Valgevene. Eesti kohta võib öelda, et see on vaba ühiskond, kus on toimumas posttotalitaarne väärtuste nihe.

Joonis 1. Maaailma Väärtusuuringu Kultuurikaart 2005-2008

Ingleharti järgi on kõige tolerantsemad need riigid ja ühiskonnad, mis pole kunagi olnud kommunistliku ülemvõimu all. Ta toob näiteks, et suhtumine prostitutsiooni, abielulahutusse, homoseksuaalsusse ja aborti on kultuurinormid, mis võivad riigiti palju varieeruda.

Eesti puhul võib vaadeldava protsessi (samasooliste paaride kooselud) alguspunktiks lugeda ühiskonna vabanemist 90ndate alguses, millega kaasnes lisaks seadusandluse muutusele ka väärtuste ja hoiakute muutus. See võimaldas esile kerkida erinevatel peremudelitel ning edasises töös kirjeldan, kuidas võiks toimuda erinevate peremudelite laialdane aktsepteerimine ja riigi poole tunnustamine ning seadustamine uuringus osalenud naiste arvates. Reaalselt eksisteerib tänasel päeval samast soost paariliste või vanematega peremudeleid Eestis juba päris palju – 2012. aasta alguses toimunud rahva ja eluruumide loenduse käigus loendati esmakordselt Eestis koos elavaid samasoolisi paare, ent loenduse täpsed tulemused selguvad 2012 aasta teisel poolel.

ILGA (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) koostab iga-aastaselt nõ „vikerkaarekaardi“, kus hinnatakse kõikide Euroopa riikide seadusi ja administratiivpraktikaid, mis kaitsevad või rikuvad LGBT inimeste inimõigusi lähtuvalt 24 kategooriast absoluutskaalal -7 (inimõiguste jäme rikkumine ja LGBT inimeste diskrimineerimine) kuni 17 (inimõiguste austamine ja LGBT inimeste võrdne kohtlemine) (Vt Lisa 1). Selle skaala järgi on näiteks Rootsis LGBT inimeste õigused kõige paremini kaitstud ja Venemaal jällegi on LGBT inimeste õigused praktiliselt kaitsmata. Kuna tegemist on meie geograafiliste lähinaabritega, on huvitav teada meid ümbritsevate ja mõjutavate riikide üldist olukorda. Eesti kohta on erinevad uuringud näidanud, et LGBT-inimesed kogevad ebavõrdset kohtlemist elu eri tasanditel ja seadusandlus ei taga neile täielikku võrdväärset kaitset. (Eesti Inimõiguste Keskus 2010; Sotsiaalministeerium 2008) ning ILGA hinnangul on Eesti saanud tulemuseks 2, mis kirjeldab olukorda samaväärselt Albaania, Bulgaaria, Kreeka, Montenegro, Rumeenia ja Serbiaga.

1.3 ÜLEVAADE LGBT INIMESTE ÜLDISEST OLUKORRAST EESTIS

LGBT õigusi käsitlet antud töös kui üldisi inimõigusi. Õigus abielluda kuulub inimõiguste valdkonda – nii Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (art 12) kui ka ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelisele pakt (art 23), millele Eesti on alla kirjutanud, tunnustavad seda õigust. Eesti põhiseaduses sellist põhiõigust ei sätestata ja õigust abielluda reguleerib perekonnaseadus – samas aga rahvusvahelistele lepingutele alla kirjutades, on Eesti tunnustanud seda inimõigust. Hetkel valitseb Eestis olukord, kus seaduste ja tegelikkuse vahel on vastuolu ja teatud kogukond on jäänud ilma oma õiguste kaitsest.

2010 aasta Eesti Inimõiguste Keskuse aasta-aruande põhjal ei ole võrreldes aastaga 2009 Eestis seadusandlikul tasandil samasooliste partnerite õiguste kaitstes edasiminekuid olnud. Euroopa Vikarkaarekaardi järgi, mis peegeldab kontinentaaleuroopa riikide seadusi ja administratiivpraktikaid, mis kaitsevad või rikuvad LGBT inimeste inimõigusi, saavutas Eesti hinnangu „2“, mis viitab LGBT inimeste õiguste rikkumisele ja ebavõrdsele kohtlemisele ennekõike partnerluse tunnustamise ja vanemlike õiguste vallas (ILGA Europe 2011). Sellest võib järeldada, et kuigi LGBT temaatika on Eesti seaduseandjate silmis korduvalt esile kerkinud, puudub riigis piisav poliitiline tahe samasooliste kooselude seadustamiseks.

Võimalik, et taoline passiivsus on tingitud sellest, et LGBT-kogukond ei ole ise seni väga aktiivselt *lobby*-tööd teinud. Sageli peetakse selle põhjuseks ka seda, et kogukonna liikmetele võib olla stigmatiseeritusest tulenev madal enesehinnang (Kotter 2002) ja poliitikakujundajateni ei pruugi seetõttu isegi jõuda vajalik surve huvigruppide poolt. Leian, et tegelikult ei saa ka rääkida konkreetsest kogukonnast või subkultuurist, kuna ennekõike tuleb keskenduda konkreetsetele inimestele, nende soovidele ja vajadustele, mis võivad olla väga erinevad näiteks naisega paarisuhtes oleval naistel, transseksuaalidel või bi-meestel; seega kasutades oma töös sõna „kogukond“, on tegemist tingliku terminiga tähistamaks ennekõike uuringu sihtgruppi kuuluvaid naisi ning laiemate probleemide puhul ka teisi LGBT inimesi.

2011. aastat võib LGBT inimeste seisukohalt nii mõneski mõttes oluliseks ja murranguliseks pidada – Tallinnas toimus esmakordselt *Baltic Pride*'i festival (OMA festivali nime all); õiguskantsler avaldas seisukoha, milles tõdes, et olukord, kus samasoolistel paaridel puudub võimalus registreerida oma kooselu, on põhiseadusega vastuolus, ning septembris avati Tallinnas LGBT infokeskus. Lisaks eelnevale avaldasid mitmed tuntud ja tunnustatud isikud manifesti „Õnnelikuma Eesti ja partnerlusseaduse toetuseks“, milles kutsusid inimesi üles toetama samasoolistele paaridele kooseluseaduse võimaldamist. (Inimõigused Eestis 2011: 127) Petitsiooni originaaltekst ilmus ajalehes Postimees 10.06.2011 ja selles juhiti tähelepanu sellele, et sallivus loob eeldused rahumeelse ja vaba ühiskonna kujundamiseks. (Õnnelikuma Eesti ja partnerlusseaduse toetuseks)

Ülevaate senistest olemasolevatest uuringutest, mis käsitlevad LGBT inimeste teematikat, on aga teinud 2011. aastal Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituut. Lisaks ülevaatele olemasolevatest uuringutest viidi antud uuringuprojekti raames läbi süvaintervjuud, et kaardistada LGBT inimeste probleeme ja vajadusi. Uuringus on välja toodud, et vastajate hinnangul puudub piisav info kogukonnast endast, see on kaardistamata. Suureks probleemiks on LGBT inimesteni jõudmine, mis on tingitud nende soovimatusest olla nähtav. Samuti tõdetakse uuringus, et LGBT inimeste põhiküsimuseks on ühiskonna homofoobne suhtumine, õiguskaitse tagamine, kindlustunne ja turvalisus, sh sotsiaalsed garantiid, tööalane diskrimineerimine, füüsiline ja vaimne tervis, spetsialiseeritud teenuste puudumine, ligipääs infole, infovahetus ja LGBT teematika edenduskeskkond. (Käsper 2011: 134)

1.4 ÕIGUSLOOME SENISED SAMMUD

Käesoleval hetkel ei ole Eestis kooselavate samasooliste isikute kooselu kehtiva õiguskorraga õiguslikult reguleeritud, samuti pole antud teemal aset leidnud arutelud loonud ühtset seadustatud väljundit, kuigi tööd selles suunas on alustatud. Endine justiitsminister Rein Lang lubas 2009. aastal hakata tegelema samasooliste paaride vahelisi suhteid reguleeriva partnerlusseaduse väljatöötamisega (Ibrus, EPL, 3.07.2008), ent koalitsioonipartneri IRL'i vastuseisust tulenevalt loobus Reformierakonna ministri poolt juhitud Justiitsministeerium algatamisest seaduseelnõud, mis lubaks registreerida abielu institutsioonist eraldi kas sama- või erisooliste paarisuhteid võib vaadata olulise tagasiminekena samasooliste paaride õiguste kaitsel. Kehtiva EV perekonnaseaduse § 1 sätestab aga, et abielu sõlmitakse mehe ja naise vahel. Kuna Eesti seadustes puuduvad lisaks abielule alternatiivsed võimalused perekonnasuhte tunnustamiseks, ei ole samasoolistel isikutel, kes elavad faktilises peresuhtes, võimalik sõlmida tunnustatud kooselu. Selles osas on samasoolised kooselupartnerid erinevas olukorras võrreldes erinevast soost faktilises kooselus elavate partneritega, sest seaduste kohaselt ei ole neil võimalik abielluda. Samuti on seadustes perekonnaeluga kaasnevad isiklikud, varalised jm õigussuhted reguleeritud peamiselt seoses abiellumisega. Nii on ka Justiitsministeerium analüüsinud mitteabielulise kooseluga seonduvate õigussuhete õiguslikku raamistikku ning järeldanud, et õiguslikud tagatised laienevad vaid teatud määral faktilise kooselu suhtes ning kohalduvad ennekõike asjakohaseid lepinguid sõlmides. (Õiguskantsleri kirjast Justiitsministeeriumile 23.05.2011 Nr 6-8/110661/1102390)

Perekonnaseaduse § 5 käsitleb abielu sõlmimist takistavaid asjaolusid. See tähendab, et kehtiva seadusandluse kohaselt ei ole võimalik väljastada abielu takistavate asjaolude puudumise tõendit Eesti kodanikule, kes soovib abielluda samasooliste abielu seadustanud riigi kodanikuga vastavas riigis, kuna Eesti perekonnaseaduse kohaselt on tegemist abielu takistava asjaoluga. Seega ei ole ka välismaal oma kooselu registreerimine Eesti kodanikest LGBT paaride jaoks lahendus. Oluline on siinkohal märkida, et Eesti Vabariigi põhiseadusest ei tulene otsest keeldu samasooliste isikute abiellumisele. Perekonnaseaduse § 10 lõige 1 sätestab, et abielu on tühine kui abielus on samast soost isikud. See tähendab, et õiguslikult ei saa Eestis tunnustada ka samasooliste abielu seadustanud riikidest pärit paaride abielu, kuna kehtiva seadusandluse järgi on samasooliste abielu tühine. Siit edasi koorub järgmine probleem, milleks on ka samast soost

partnerite ühine adopteerimisõigus, ühe paarilise järglaste õiguslik staatus, teise vanema adopteerimisvõimalused ja ka viljakusravi. Kõiki neid aspekte tuleb arvesse võtte, kui riik kujundab oma seadusandlust seoses LGBT partnerluse ja vanemlike õigustega.

2011. aasta suvel edastas õiguskantsler justiitsministeeriumile märgukirja seoses Riigikogu erakondade seisukohtadega samasooliste kooselude reguleerimise küsimuses. Õiguskantsleri seisukoht oli, et samasooliste isikute vaheline püsiv kooselu kuulub perekonnapõhiõiguse kaitsealasse, mistõttu on põhiseadusega vastuolus olukord, kus selline kooselu on õiguslikult reguleerimata. Seetõttu on kooskõlas põhiõiguste tagamise põhimõttega vajalik luua selliste õigussuhete reguleerimiseks kohane õiguslik raamistik. Ühtlasi tõi ta välja, et vastavalt põhiseaduse § 27 lõikele 1 on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Riigikohus on märkinud, et põhiseaduse § 27 lõige 1 tõstab esile perekonna kui erilist kaitset vajava ühiskonna aluse, tagades perekonnale põhiseadusliku kaitse. Sellest tuleneb subjektiivne õigus, mille kaitseala hõlmab kogu perekonnaga seonduvat alates selle loomisest kuni perekondliku kooselu kõige erinevamate valdkondadeni. Samuti viitas õiguskantsler sellele, et Riigikohus on leidnud, et põhiseaduse § 27 lg 1 annab „isikule õiguse riigi positiivsele tegevusele, mis aitaks tal elada täisväärtuslikku perekonnaelu.“ Üheks perekonnapõhiõiguse osaks on abielu institutsioon, mille kaudu tunnustatakse perekonnaelu esinemist ning mille puhul nähakse ette õiguslik raamistik perekonnaeluga kaasnevate isiklike ja varaliste suhete reguleerimiseks. Lisaks näeb põhiseaduse § 26 ette igäühe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusse. Põhiseaduse paragrahvide 26 ja 27 kaitsealade eristamine ei ole üheselt selge ning antud normide kaitsealad osaliselt kattuvad. Põhiküsimuseks siinkohal on riigi positiivsete kohustuste ulatus samasooliste isikute perekonnaelu tunnustamiseks. See puudutab samasooliste isikute peresuhete tunnustamiseks menetlusliku raamistiku loomist ning perekonnaeluga seonduvate õigussuhete reguleerimist. Sellest tulenevalt leidis õiguskantsler, et antud menetluses on keskseks põhiõiguseks põhiseaduse § 27 lõikes 1 sisalduv perekonnapõhiõigus. (Õiguskantsleri kirjust justiitsministrile, 23.05.2011 Nr 6-8/110661/1102390)

Õiguskantsler tõi välja, et põhiseaduse § 27 lõikest 1 tuleneb koostoimes §-dega 13 ja 14 soorituskohustus perekonnapõhiõiguse realiseerimise tagamiseks. See puudutab menetlusliku raamistiku loomist perekonnaelu tunnustamiseks ning sellega seonduvalt perekonnaeluga kaasnevate isiklike, varalisi jms suhteid puudutava regulatsiooni laiendamist samasooliste

peresuhetele. (Õiguskantsleri kirjast MTÜ SEKÜ-le 23.05.2011) Eesti seadustes on sellise menetlusena käesoleval ajal reguleeritud abielu sõlmimine. Seadustes on perekonnaeluga kaasnevad õiguslikud küsimused reguleeritud peamiselt seoses abiellumisega; vaid teatud määral laienevad õiguslikud tagatised faktilise kooselu³ suhtes (Olm 2009).

Arvestades kogu mitteabielulise kooselu teema tundlikust ja olulisust ühiskonna jaoks pöördus Justiitsministeerium Riigikogus esindatud erakondade esimeeste poole ning palus arvamust, kas ja mis vormis mitteabielulises kooselus elavate isikute (sh ka samasooliste isikute) kooselu tuleks reguleerida. Erakondadelt oodati vastuseid 1. oktoobriks 2011. (Justiitsministeeriumi kiri 04.08.2011 10.1-20/7029) Justiitsministeerium edastas seisukoha kujundamiseks kirja neljale koalitsiooniparteile augusti alguses nelja võimaliku seadusemuudatuse versiooniga, ning 2011. oktoobri alguseks olid nii Sotsiaaldemokraatlik erakond kui ka Reformierakond andnud vastuse, et samasooliste paaride kooselusi tuleks reguleerida ning mõlemad erakonnad pooldavad partnerlusseaduse loomist, mis ei teeks vahet, kas koos elavad hetero või gei paarid (Lisa 2 ja Lisa 3), koalitsioonierakond Isamaa ja Res Publica Liit on samasooliste kooselude reguleerimise vastu (Lisa 4), ning Keskerakond ei ole jõudnud ühtsele otsusele, ent tunnustas ministeeriumit teemaga tegelemise eest (Lisa 5). Võib seega öelda, et kolm neljandikku parlamendis esindatud erakondadest leiab, et teemaga tuleks tegeleda ning üks neljandik peab tänast olukorda juba rahuldavaks.

Justiitsminister pakkus oma pöördumises välja neli võimalikku lahendust:

1. *Status quo* mitteabielulise kooselu küsimustes
2. Näidislepingute pakett mitteabielulise kooselu õiguslike tagajärgede reguleerimiseks
3. Muuta regulatsiooni mõningal määral, leevendamaks mitteabielulisest kooselust tingitud õiguslikke probleeme
4. Avada abielu institutsioon ka samasoolistele paaridele

---

³ Tänapäeval ei kasutata mitteabielulise kooselu tähistamiseks negatiivse alatooniga ja seksuaalsuhetele viitavaid mõisteid. Põhjuseks on veendumus, et kõike väljaspool abielu eksisteerivat ei saa taandada üksnes seksuaalsuhtele. Selle asemel pruugitakse mõisteid nagu mitteabieluline kooselu, faktiline abielu ja vabaabielu ning nende kõrval veel rida sünonüüme: faktiline kooselu, abielutaoline kooselu jne. Üldkeeles on ilmselt kõige kasutatavamaks mõisteks vabaabielu. Veidi sagedamini võib kohtupraktikast leida mõistet faktiline kooselu, mis jätab välja kooselu abielulisuse rõhutamise. (Olm 2009: 14)

(Justiitsministri kiri erakondadele 01.08.2011 nr 10.1-20/9431)

Kuigi seadusandlikke muudatusi, mis otseselt on suunatud LGBT inimestele, 2011. aastal ei toimunud, tuleb siiski oluliseks pidada õiguskantsleri arvamust ning justiitsministri reageeringut, kuna kooseluseaduse eelnõu ettevalmistamine on võetud 2012. aasta Justiitsministeeriumi tööplaani ning on seega aluseks võimalikule seadusemuudatusele. (Inimõigused Eestis 2011: 131) Justiitsministeerium saatis erakondade vastuste laekumise järel erakondadele kokkuvõtte, kus oli kirjas järgnev lõik:

„...on olemas ilmselge vajadus leida lahendused mitteabielulistes suhetes tekkivate õiguslike ja varaliste küsimuste lahendamiseks. (...) See ei ole homoperekonna või homoabielu küsimus vaid küsimus sellest, kuidas kaitsta soost olenemata nõrgemat poolt siis, kui suhted enam nii pilvitud ei ole või kui ette tuleb kurbi ja ootamatuid sündmusi.“ (Justiitsministeeriumi kiri erakondadele 24.10.2011. nr 10.1-20/13670)

1.5 TEOREETILINE LÄHTEKOHT

Käesolev magistritöö lähtub kriitilisest paradigmast. Bengtson kirjeldab kriitilist paradigmat kui lähenemist, kus tõde on defineeritud nende poolt, kes on võimul ja kes sunnivad seda definitsiooni peale ka teistele. Võimalused muutuseks luuakse vaid siis, kui teooriate aluseks olevad väärtused paljastatakse ja neisse väljakutsuvalt suhtutakse. Eesmärgiks on allasurutud gruppide ja inimeste emantsipatsioon või mõjuvõimu saavutamine (Bengtson *et al.* 2005:13)

Selle juures on oluline represseerivate seaduste ja valitseva olukorra vastu üles astumine, mis omakorda on võimalik vaid läbi LGBT inimeste kriitilise mõjuvõimu saavutamise. Konflikti lahendus saab sündida vaid läbi poliitiliste otsuste (Riggle, Tadlock 1999), mille langetamiseks antud töö loodetavasti vajalikku informatsiooni pakub.

Teoreetiliseks raamistikuks valin sotsiaalkonstruktivistliku lähenemise. Sotsiaalse konstruktivismi idee pärineb Bergerilt ja Luckmannilt (1991). Nad väidavad, et „reaalsus“ on teadmine, mis juhib meie käitumist, kuid meil kõigil on reaalsusest erisugune ettekujutus. Sotsiaalne reaalsus on avatud tõlgendamiseks. Me jõuame ühisele arusaamisele sellest oma teadmiste vahendamise kaudu erinevates sotsiaalsetes protsessides, mis objekteerivad reaalsuse. Kuna tõlgendused erinevad, tuleb jõuda ühisele suhtlemistasandile ja see ühine tasand on tuntud ka kui sotsiaalne reaalsus, mis areneb, tuginedes füüsilise reaalsuse kõige levinumatele

tõlgendustele ühiskonnas. Füüsiline reaalsus on miski, mis ei ole avatud tõlgendamiseks, vaid on konkreetne. Sotsiaalne reaalsus seevastu ei ole konkreetne - see tegeleb füüsilise reaalsuse tõlgendamisega ja ei ole tingimata erinevates ühiskondades ühine. (Berger, Luckmann 1991: 14, 60) Näiteks oli meeste vaheline homoseksuaalsus Nõukogude Eestis kriminaliseeritud tegevus ja seda nähti kui taunitavat hälbekäitumist, tänapäeval on inimese seksuaalsuse käsitlused oluliselt vabamad ja tolerantsemad.

Sotsiaalne tegevus kaldub muutuma harjumuseks nii, et meil on ühine arusaam sellest, kuidas asjad peavad olema ja me käitume vastavalt sotsiaalsetele kokkulepetele, mis kujunevad ühise teadmise pinnalt. See omakorda viib selliste kokkulepete institutsionaliseerumisele, kuna paljud inimesed jagavad samu arusaamu mingi osa kohta ühiskonnast. Seejärel muutuvad seesugused arusaamad üldiseks neile mingi „tähenduse“ omistamise protsessi kaudu ja sedamööda integreeritakse kujutlused reaalsusest organiseeritud ja tõseks peetavasse süsteemi (Payne 1995:6-7)

Sotsiaalkonstruksionism eitab sellise „objektiivse“ ehk interaktsioonidest sõltumatu reaalsuse olemasolu ning lähtub sellest, et sotsiaalne reaalsus on inimeste vaheline suhtlemine ja eksisteerib vaid selles protsessis (Strömpl 2003:107-146).

LGBT õiguste temaatikale oponentide tugevalt heteronormatiivse ideoloogia, mis leiab, et sookonventsionaalsus, heteroseksuaalsus ja perekonnatraditsioonilisus on inimeste ainuõige viis elamiseks. Selle käsitluse järgi on heteroseksuaalsus individuaalne, loomulik, universaalne ja monoliitne seksuaalsuse ning patriarhaalne heteroseksuaalsus on loomulik ning muutmatu. (Ingraham 1996: 207) Heteronormatiivsus ei viita siinjuures mitte niivõrd statistilisele normile või sellele, mis on „normaalne“ kliinilises mõistes; pigem viitab sõna *normatiivne* siinkohal sotsioloogilisele aspektile, kus enamus inimesi peavad kinni teatud väärtustest või moraalistandarditest. Heteronormatiivsus on seega kaudne väärtussüsteem, mis ümbritseb heteroseksuaalset praktikat. Sageli tuginetakse selles ideoloogias väitele, et kuna heteroseksuaalsus on „rohkem loomulik“ kui muud seksuaalsuse vormid, peaks see olema standardne seksuaalpraktika. (Oswald, Blume, Marks 2005: 144) Heteronormatiivsus hõlmab endas kolme binaarset vastandit: „tõelised“ mehed ja „tõelised“ naised *versus* soolised „hälbed“; „loomulik“ seksuaalsus *versus* „ebaloomulik“ seksuaalsus ja „ehe/tõeline“ perekond *versus* „pseudo“ perekond. Usutakse, et igal eelpool mainitud paaril on olemas ühetähenduslik ja

stabiilne piir, mis jagab kõik inimesed ühele või teisele poole kuuluvateks (Jagose 1996, viidatud Oswald jt 2005 kaudu)

Sotsiaalkonstruktivistid näevad perekondi lähtuvalt nende interaktsioonidest, mitte niivõrd lähtuvalt nende loomusest, ning seetõttu kritiseeritakse heteronormatiivsust, kui nähtust, mis segab kokku soo, seksuaalse ja perekonnaideoloogiad, mis aga ei ole omavahel tingimata alati koosinevad, universaalsed ja vältimatud – üha enam näeme me taolistest normidest erinevaid soo-, seksuaal- ja perekonnapraktikaid. Siinkohal tuleb mängu mõiste *queering*, millele eesti keeles hetkel täpset vastet ei leidu, ent mis tähistab tegevusi ja ideoloogiat, mis vastanduvad heteronormatiivsusele ning esitavad ülalkirjeldatud poolustele ja nende piiridele väljakutse. Ühtlasi võimaldab *queering* identifitseerida end inimestel, kes ei suuda leida enda jaoks sobivat positsiooni kahe vastanduva pooluse vahel. *Queer*-teooria, mis on feministliku teooria geiuuringutele keskenduv edasiarendus, pöörab senise rõhuasetuse ümber ja dekonstrueerib valitsevad binaarsed sookäsitlused, kuna tegemist on kultuuriliste konstruktsioonidega või ideoloogiliste väljamõeldistega ning tegelik pilt seksuaalsetest identiteetidest on oluliselt ebastabiilsem ja kirjum. *Queer*-teooria üheks panuseks on ületada veelahe ideoloogiliste konstruktsioonide ja tegelike kogemuste ja läbielamiste vahel. *Queer*-teooria keskendub "hälbivatele/kummalistele" nähtustele anatoomia, bioloogilise ja sotsiaalse soo, seksuaalpraktikate, identiteetide jms vallas, mis ei sobitu heteronormatiivsesse soobinaariasse. (Valocchi 2005: 753) Ühtlasi leitakse, et *queer*-teooria sobib hästi kvalitatiivsetele uuringutele. (Kurdek 2005: 162, toim. Bengtson 2005)

Queer-teooria ühe rajaja Jutit Butleri performatiivse soo teooria on laiendanud oluliselt feminismi, soo- ning gei- ja lesbiuuringute haaret. Tema ideed subjekti diskursiivsest konstrueerimisest ja ümbertähistamisest on mõjutanud filosoofiat, kirjandus- ja kultuuriteooriat, poliitilist teooriat, õigusteadust, sotsioloogiat, filmiteooriat, aga ka poliitikat ja nüüdisaegset kunsti. Butleri järgi on nii sotsiaalne kui ka bioloogiline sugu institutsioonide, diskursuste ja praktikate tulemus. (Laanes 2009:8 851) Butler leiab, et subjekt ei eelne soolistumisele, vaid kutsutakse ellu selle käigus; pole olemas „kedagi“, kes võtaks omaks soonormid. Vastupidi, soonormi tsiteerimine on vajalik, et saada „kellekski“, et saada elujõuliseks „kellekski“, kusjuures subjekti moodustamine sõltub legitimeerivate soonormide eelnevast toimimisest. (Butler 1993: 23) Soo avaldumiste taga ei ole sooidentiteeti; selle identiteedi loovad

performatiivselt avaldused, mida peetakse sooidentiteedi tulemuseks. (Butler 1999: 33) Kui de Beauvoiri väites, et naiseks ei sünnita, vaid saadakse, on oma tõetera, siis järeldub sellest, et naine on muutuv mõiste, saamine, konstrueerimine, mille kohta ei saa öelda, et see algaks või lõppeks. Kestva diskursiivse praktikana on see avatud sekkumisele ja ümbertähendamisele. (...) Sugu on keha korduv stiliseerimine, hulk korduvaid toiminguid, mis leiavad aset järgalt reguleeritud raamis ja kivistuvad aja jooksul, jättes mulje, nagu oleks tegu substantsi, loomuliku olemisega (Butler 1999: 43) Taoline seisukoht vastandub tugevalt heteronormatiivsetele praktikatele, aitab ümber mõtestada soo ja seksuaalsuse küsimusi ning sobib seetõttu antud töö teoreetilisse raamistikku. Kuna õiguslikud normid baseeruvad fikseeritud identiteedil, näiteks kahe naise kooselu, ei ole *queer*-teooriat seni õiguslike uuringutega väga seotud. Kuna aga minu sooviks on välja tuua ka probleeme seoses Eesti ühiskonna üldise heteronormatiivsusega, tundus *queer*-teooria kõige sobivama valikuna, kuna see hülgab fikseeritud identiteedi ja näeb identiteete sujuvate ja voolavatena, mitte fikseerituna.

LGBT-õiguste teemalises uurimuses pean vajalikuks rakendada ka ambivalentsuse printsiipi. Naispaaride jaoks on struktuuri tingimused erinevad võrreldes heteropaaridega - elatakse pereelu nagu heteropaarid, aga samas ei ole võimalust kõiki samaväärseid teenuseid kasutada; see omakorda tekitab pingeid nii indiviidi kui ka paari tasandil. Nt ei saa võrdväärselt heteropaaridega partneri või laste tuleviku turvalisust tagada ja majanduslikult nõrgem osapool võib suhte lõpus jääda kaitseta.

Connidis' ja McMullan'i (2002) järgi on ambivalentsus sotsiaalse struktuuri seisund, mis tugineb sotsiaalsete suhete kogumile. Feministide poolt on perekonda pikalt nähtud kui institutsiooni, kus võrdsus peaks võitma. Sajandite jooksul on Inglismaa ja Ameerika feministid perekonda ja abielu kritiseerinud. Enim kriitikat on pälvinud perekonna ambivalentsus. Ambivalentsus on feminismi sisse istutatud alates 19. sajandist ja selgelt nähtav ka tänasel päeval. Individuaalsus ja võrdsus, mis ajalooliselt olid naistele keelatud, on lisandunud hoolitsemiskohustusele ja kollektivismile, mis on ajalooliselt seostunud perekonnaga. (Okin 1997: 13) Varajase teise laine feministid (kes peamiselt tegelesid naiste sotsiaalse ja õigusliku võrdsusega 60'nadtel) on palju kritiseerinud ka domineerivat peremudelit, milleks oli võrdlemisi heal järjel olev, kahe vanemaga, heteroseksuaalne, valge perekond. Ka geid ja lesbid on tõenäoliselt võitnud palju feministide poolt esitatud väljakutsest soodihhotoomsetele väärtustele. Paljud sotsioloogilised uuringud on

näidanud, et vastajad, kes usuvad tugevalt mehelikku-naiselikku soodihhotoomiasse alavääristavad geisid kuna tajuvad neid rollihälbimustena. Samal ajal respondendid, kes ei hinda soorolle nii kõrgelt, ei jaga nii negatiivset suhtumist. (Okin 1997: 21) Seetõttu võib arvata, et feministide tegevus soorollide selgitamisel, toob suurema tõenäosusega kaasa sooerinevuste vähenemise ja samuti vaenulike suhtumise vähenemise geide suunas. (Okin 1989)

1.6 PROBLEEMISEADE

Enamuse sotsiaalteaduslike käsitluste puhul LGBT inimestest on lähtutud arusaamadest, et LGBT inimeste tajutud tõrjutus, ebasoosing ei tulene niivõrd indiviidi eripärast kui võrd ühiskonna võimetusest pakkuda igale sotsiaalsele grupile turvalisust, vabadust marginaliseerimisest ja stigmatiseerimisest, ning vajalikke, sobivaid ja piisavaid teenuseid. Samuti on leitud, et ühiskond ei suuda arvesse võtta LGBT inimeste vajadusi ja vältida otsest või kaudset diskrimineerimist. Peamiste õiguslike probleemidena on viimasel aastakümnel rahvusvaheliselt (EL tasandil) tõstatatud mittediskrimineerimise küsimused, sh. samasooliste peresuhted, mis on seotud piiriüleste õigussuhetega, samasooliste suhte legaliseerimise, lapsendamise, pärimise, perekonnaõiguse ning soovahtusega. (Papp, Kütt 2011)

Käesolev magistr töö aitab lahendada olukorda, kus puudub piisav akadeemiline teadmine selle kohta, millised on Eestis LGBT kogukonda kuuluvate inimeste soovid ja vajadused seoses oma suhte seadustamisega. Samasooliste abielu, nagu ka registreeritud partnerlus ja tsiviilpartnerlus on osa „uuest peremudelite lainest“, mis on kaugemale ulatuv kiriku või geiaktivistide tegevustest – see hõlmab endas senistest erinevaid valikuvõimalusi ja registreeritud abielu on vaid üks mitmetest võimalusest (Eskridge, Spedale 2006). Uurimus käsitleb paarisuhtes olevate LGBT-inimeste kooselu õiguslikku staatust Eestis ning vaatluse all olevaks fenomeniks on LGBT-inimeste käsitlus paarisuhte seadustamise vajalikkusest - millised on erinevused võrreldes standardiga, millised valdkonnad on reguleerimata, milliste regulatsioonide järgi tuntakse vajadust, milliseid võimalusi pakutakse riigi poolt ja nende üldine õigusteadlikkus.

Uurimus peaks looma probleemi parema mõistmise läbi nende inimeste vaatevinklite ja tõlgenduste, kellel on isiklik kogemus, ehk kes on püsisuhtes samast soost paarilisega ning kes on oma suhtes jõudnud perekonna moodustamise faasi või kes reaalselt elavad koos oma partneri ja/või lastega ning on juba moodustanud perekonna.

Eestis pole seadusi, mis tagaksid võrdsed õigused ja võrdse kohtlemise kõikidele inimestele, sõltumata nende seksuaalsest orientatsioonist. Olemasolevates seadustes esineb vasturääkivusi: üks seadus deklareerib õiguse, teine aga välistab selle toimimise. Ühiskondlikul tasandil pole teavet seksuaalsete orientatsioonide olemuse ja põhjuste kohta ning seetõttu levivad LGBT-inimeste kohta eelarvamustel põhinevad stereotüübid. Diskrimineerimist võivad kogeda LGBT-inimesed ka oma lähisugulaste hulgas. Vastuolud, eelarvamused ja hirmud tekitavad stressi ning ohustavad LGBT-inimeste heaolu ja vaimset tervist. (Strömpl, J. *et al* 2008:4) Ka varasemate uuringute põhjal võib eeldada, et LGBT-inimesed kogevad Eestis ebavõrdsust ja olukord ei ole 9-aasta taguse ajaga võrreldes märkimisväärselt muutunud – samuti toodi ka 2002. aasta uuringus „Sexual orientation discrimination...“ välja vajadus seadustada Eestis samasooliste paaride kooselud ja tagada neile samaväärsed õigused heteroseksuaalsete koos- ja abieludega (Kotter 2002:58).

1.7 EESMÄRK JA UURIMISÜLESANDED

Uurimuse kaudu tekib teadmine selle kohta, mida LGBT inimesed ootavad riigilt ning millised seadusemuudatused oleksid vajalikud. Teadmistest oma õiguste ja vabaduste kohta on vähe, kui ei ole tõhusaid mehhanisme, kuidas oma õiguste eest seista. Ka 2011. aasta Inimõiguste aastaaruandes oli ühe soovitusena kirjas, et kooseluseaduse väljatöötamisel lähtuda sihtrühma vajadustest ja soovidest, mitte avalikkuse survest ja arvestades suundumusi mitmetes teistes demokraatlikes lääneriikides, võtta arutlusele ka abieluvõrdsuse tagamise temaatika (Käsper 2011: 135). Vastavalt uue teadmise tekkele saab loodetavasti suunata ka vahendeid valitseva olukorra muutmiseks.

Kuna Eestis on käimas diskussioon LGBT kooselude reguleerimise küsimuses ja selle kohta, milline on LGBT kogukonna käsitlus antud teemal, puudub akadeemiline teadmine, on vajalik teema uurimine. Oma töös lähtun teadmisest, et LGBT kogukond ei ole kindlasti üks homogeenne grupp, vaid uuringute põhjal võib väita, et see on killustunud paljudeks erinevateks gruppideks, kes tegelikult on kaardistamata. (Papp, Kütt; 2011)

Magistritöö eesmärk on välja selgitada, milline on samast soost partneriga koos elavate naiste käsitlus paarisuhte seadustamise vajalikkusest ja millisel tasandil selle seadustamist oodatakse/eeldatakse (lepingute pakett, registreeritud partnerlus või abielu) ning millist

seaduslikku kaitset oodatakse seoses vanemlike õigustega (adopteerimisõigused, ülalpidamiskohustus), hooldusõigustega ja pärimisõigustega.

1.8 UURIMISKÜSIMUSED

1. Mil määral on püsisuhtes olevad sihtgruppi kuuluvad naised tuttavad Eesti seadusandlusega, mis reguleerib perekonnasuhteid?
2. Mil määral peetakse oluliseks partnerlussuhte seaduse / kooseluseaduse koostamist ning mida see naisega püsisuhtes olevate/olnud naiste arvates muudaks ja milleks on gei-naiste meelest vajalik nende suhte seaduslik reguleerimine?
3. Kuidas tajuvad sihtgruppi kuuluvad naised riigi poolset suhtumist nende õigusesse elada seaduslikes peresuhetes ja milliseid riigi poolseid samme oodatakse?

II PEATÜKK. METOODIKA

2.1 *METODOLOOGIA VALIK*

Valik kvalitatiivse uurimuse kasuks langes seetõttu, et soovisin oma uuringus mõista inimeste suhtumisi, väärtussüsteeme, muresid, motiive ja pürgimusi. Kvalitatiivne uurimus on tegevus konkreetses ajas ja kohas. See koosneb reast tõlgendamistest ning konkreetsetest uurimistegevustest, mille ülesanne on muuta maailma nähtavaks. Kvalitatiivne uurimus on maailma taasesituste jada, mis sisaldab endas välitöömärkeid, intervjuusid, vestlusi, fotosid, lindistusi ja enda jaoks tehtud memosid. Sellel tasandil hõlmab kvalitatiivne uuring endas tõlgendavat, tõetruud lähenemist maailmale. See tähendab, et kvalitatiivsed uurijad analüüsivad asju nende loomulikus keskkonnas, püüdes aru saada või interpreteerida nähtust selles tähenduste süsteemis, mis inimesed ise sellele omistavad. (Denzin & Lincoln, 2008: 10)

Kuna temaatilise sisuanalüüsi puhul uuritakse tähendusi, aga ka käitumist sotsiaalses kontekstis, ning inimkäitumist ja tõekspidamisi esitatakse sotsiaalpoliitilises kontekstis, on tegemist antud uuringu jaoks sobiva andmeanalüüsi meetodiga. Sisuanalüüs on süstemaatiline korratav tehnika, mille eesmärk on koondada suuremahulisem tekst väikesemahulisesse sisukategooriatesse, tuginedes selgetele ja detailsetele kodeerimisreeglitele. (Stemler, 2001) Sisuanalüüsi tehes klassifitseerib uurija tekstilise materjali vähendades seda olulisemaks ja lihtsamini toimetatavaks andmemahuks. (Weber 1990: 5)

Lõplik analüüsiplaan arenes töö käigus, mitte ei olnud kindlalt ette määratud. Keskendusin osalejate vaatenurkadele ja nende endi omistatud tähendustele ja tõlgendustele seoses uuritava teemaga. Väga palju tuli intervjuudes jutuks ka kõrvalteemasid, mis on näha dendrogrammil (vt lisa 7), ent töö fookuse huvides jätsin mitmed neist käesolevast uurimusest välja.

2.2 *ANDMETE KOGUMINE*

Jälgisin teadusparadigmat, mille kohaselt on oluline leida sellised intervjueeritavad, kellel on uuritava ilminguga seotud kogemusi. Samuti leiavad uurijad üksmeelselt, et oleks parem, kui uurijal ei oleks uuritavatega isiklikke suhteid ning seetõttu valisin uuringus osalejad ka teisest linnast.

Oma magistritöös kasutasin andmekogumismeetodina poolstruktureeritud temaatilist intervjuud, mis on läbi viidud individuaalselt ja paaridega. Intervjuude pikkused varieerusid 45 minutist kuni 1 tunni ja 17 minutini. Intervjuu kava vt lisa 6. Alustasin vestlust enda ja oma uurimisteema tutvustamisest ning palusin soojenduseks hinnata Eestis valitsevat olukorda seoses LGBT-inimeste suhete reguleerimisvõimalustega. Kõik intervjuud salvestasin diktofonile ja hiljem transkribeerisin. Püüdsin vältida jäika intervjuu struktuuri ja lähtusin sellest, kuhu iga intervjueeritav ise oma juttu soovis suunata ning esitasin täiendavaid lisaküsimusi vastavalt sellele.

Käesolevas töös võtsin vaatluse alla sihtrühma, mille suuruseks oli 10 intervjueeritavat, kellest neljaga viisin läbi paari-intervjuud (kokku kaks intervjuud) ja kuus üks-ühele intervjuud. Sihtrühma kuulusid kolm vene rahvusest naist ja seitse eesti rahvusest naist. Kuna kasutasin uuringus osalejate leidmiseks lumepallimeetodit, on kõik intervjueeritavad pärit samast linnast - Tallinnast, aga samas on Tallinnas ka üks Eesti suurim LGBT kogukondi, seal paikneb OMA keskus (MTÜ Eesti Gei Noored projektist finantseeritud seksuaalvähemuste infokeskus) ning uuringus osalejate leidmine oli tulenevalt teema tundlikkusest suuremas linnas ka selle võrra kergem, kuna väiksemates asulates, näiteks Tartus, ei leidnud ma piisavalt kiiresti intervjueeritavaid, kes oleksid nõustunud end väljaspool kogukonda seisvale inimesele end avama. Lumepallimeetodi kasuks otsustasin seetõttu, et sel moel oli lihtsam jõuda varjatud kogukonnani. Esimese intervjuu kontakti sain läbi Tallinnas asuva OMA keskuse ja esimene intervjueeritav soovitas ka järgmisi osalejaid. Samuti lisandus valmisse üks inimene läbi Tartu kontaktide.

Tulenevalt LGBT kogukonna killustatusest oli vajalik ka valimi täpsem piiritlemine. Projekti „Diskrimineerimisega võitlemine ning sallivuse ja võrdse kohtlemise edendamine Eestis“ raames läbi viidud uuringust selgus, et Eestis on geisid rohkem uuritud kui lesbisid, aga kuigi geid on ühiskonnas nähtavamad, on tegelikult lesbid aktiivsemad oma õiguste eest seisjad. (Papp, Kütt

2011:50) Sellest tulenevalt pidasin oluliseks keskenduda oma töös naistele, kuna naiste puhul tuleb tõenäolisemalt tugevamalt esile järeltulijate temaatika. Sugu, abielu ja soov saada vanemaks võivad naissoost intervjueeritavatel võrreldes meestega tugevalt varieeruda – mõningad tõendid on näidanud, et industrialiseerunud ühiskondades, kus lapsed tähendavad pigem kulu, mitte panust perekonna töövõimekusse ja sissetulekusse, ei soovi mehed nii väga lapsi kui näiteks naised. (Biblarz, toim. Bengtson 2005: 159) Kuna binaarse soosüsteemi ideoloogia läbib kõiki gruppe ja sotsiaalse ühiskonna tasandeid, on oluline arvestada soolise aspekti. (Papp, Kütt, 2011:51) Samuti soovisin tuua välja, kas uuringus osalejate puhul ilmneb ka mitmese diskrimineerimise kontseptsioon (näiteks naine-lesbi-kristlane-venelanna) või on nad hoopis seetõttu rohkem tolereeritud ja oskavad oma positsiooni igapäevaelus enda kasuks pöörata - seetõttu püüdsin kaasata oma valmisse erinevast rahvusest vastajaid, nii eestlasi kui venelasi.

Sihtrühma moodustasid naised, kes elavad koos paarina (või kes on minevikus vähemalt aasta elanud koos oma elukaaslasega) ja kellega viisin läbi kvalitatiivsed poolstruktureeritud süvaintervjuud. Soovin uurida, millises valdkonnas ja mil moel on vaja LGBT kogukonna arvates läbi nende endi tõlgenduste LGBT peresuhteid reguleerida – millised on LGBT naiste vajadused. Sel moel on võimalik kõrvutada spetsialistide poolt pakutud lahendusi (seadusemuudatused, lepingute paketid) nende lahendustega, mida pakuvad välja ja toetavad LGBT kogukonna liikmed ise. Analüüsiühikuks antud projektis on individ.

Põhjus jagada sihtrühm just sel moel, on ajendatud praktilisest kaalutlusest, et mõlemad grupid on piisavalt suured leidmaks uuringus osalejaid ja samas kajastuvad töös seeläbi ka erinevate naiste seisukohad, mis seni on jäänud tähelepanuta. Sihtrühma püüdsin kaasata 22-aastased ja vanemad isikud, kuna leidsin, et siis on tõenäolisem, et isikud on enda jaoks pereplaneerimise küsimuse rohkem läbi mõelnud, suure tõenäosusega on lõpetatud esimene kõrgharidusaste või omandatud juba teatav iseseisvus tööelus. Vanusepiir on tinglik, aga eeldasin, et noorematel inimesed ei pruugi veel olla elukogemust ja valmisolekut pereplaneerimiseks ning sellel teemal ei pruugi siis veel olla väga konkreetseid seisukohti. Samuti võtsin arvesse intervjueeritavate püüskude pikkust ning seadsin piiriks vähemalt 1 aasta pikkuse kooselu – taas aitab see suurendada tõenäosust, et üks või mõlemad partnerid on mingil hetkel enda jaoks kooselu põhjalikumalt defineerinud ja omab/omavad selles küsimuses kindlamat seisukohta. Kõige levinumaks mooduseks määratleda paarisuhte staatust, on leibkonna-põhine määratlemine (Gates;

Sell 2007) – kui paar jagab (või indiviid on jaganud kellegagi varem) ühist majapidamist ja mõlemad paarilised on samast soost, sobivad nad valmisse. Oluliseks küsimuseks oli ka see, kas intervjueeritav näeb pikas perspektiivis oma partneriga koos olemist ja pere rajamist või juhul kui ta ei ole hetkel püsisuhtes, kas perekonna loomine kuulub tema tulevikuplaanidesse. Sihtrühma kuulus ka üks naine, kes ei olnud intervjuu hetkel püsisuhtes, ent kes oli varem vähemalt aasta elanud koos oma partneriga ja kavatses ka tulevikus end kellegagi pikemalt siduda.

Töös lähtusin eeldusest, et uuringus osalejad on piisavalt koordineeritud omamaks ühest suhtumist oma peremudeli positsiooni ühiskonna silmis ning piisav on küsitleda ka ainult üht paarilist. Samas kui intervjueeritavad avaldasid soovi anda intervjuu koos oma partneriga, viisin läbi paari-intervjuu.

Tabel 1 Sihtrühma kirjeldus

	Vastajate arv	Rahvus	Aktiivne kogukonna liige	Vanus	Kõrgeim omandatud haridustase	Suhte staatus
1.	1	eestlane	Jah	32	kõrgem	Püsisuhtes
2.	1	eestlane	Jah	22	kõrgem	Ei ole hetkel püsisuhtes
3.	1	eestlane	Ei	36	keskeri	Püsisuhtes, ühised lapsed
4.	2	venelased	Jah	27 ja 29	Kõrgem x 2	Püsisuhtes
5.	1	eestlane	Jah	27	kõrgem	Püsisuhtes
6.	1	eestlane	Ei	33	kõrgem	Püsisuhtes
7.	2	venelane ja eestlane	Ei	31 ja 41	Kõrgem x 2	Püsisuhtes, ühine laps
8.	1	eestlane	Ei	29	keskeri	Püsisuhtes

Samuti kasutan peatükis 3.1.1 täiendavaid kvantitatiivseid andmeid Euroopa Sotsiaaluuringu neljast viimasest voorust, kus Eesti on osalenud. Seeläbi avan Eesti ühiskonna domineerivate hoiakute ja suhtumiste tausta, mis on teema mõistmiseks oluline.

2.3 URIMUSE KÄIK

Kõik kaheksa intervjuud viisin läbi näost-näku, intervjuud toimusid Tallinnas ajavahemikul 15. märts kuni 4. aprill 2012. Kuus intervjuud viisin läbi OMA keskses, üks intervjuu toimus intervjuueeritavate kodus ja üks toimus intervjuueeritava soovil kohvikutingimustes. Nõusolek intervjuud anda tuli kõikide osalejate poolt kergesti, võib väita, et intervjuueeritavatel oli endil keskmisest suurem huvi töö temaatikat käsitleda, kuna ka minult küsiti mitmeid küsimusi - nt miks valisin selline teema, mis tööst edasi saab jne. Kõik kokkulepitud intervjuud toimusid ja ükski uuringus osaleja intervjuust ei loobunud. Lisaks jäid nõ. varusse kaks potentsiaalset osalejat, kes küll andsid nõusoleku osaleda, aga kellega intervjuu läbi viimine kogutud andmete valguses ei tundunud enam otstarbekas. Saadud andmeid võib pidada küllaltki usaldusväärseteks, kuna kõik intervjuueeritavatest puutuvad LGBT temaatikaga kokku igapäevaselt, pooled vastanutest on seoses oma vabatahtliku tegevusega LGBT kogukonnas ka teemat süvitsi käsitlenud ning kõik esinesid intervjuusid andes eksperdi rollis oma lugude jagamisel.

Võrdlesin kahte erinevasse gruppi kuuluvate osalejate käsitlusi peresuhete reguleerimise vajadusest. Nendeks gruppideks olid esiteks geiaktivistid (nimetus on tinglik ja tähistab naisi, kes kuuluvad mõnesse LGBT-organisatsiooni ja on seal igapäevaselt tegevad või on võtnud viimastel aastatel avalikult LGBT küsimustes sõna, nt MTÜ Eesti Gei Noored naisliikmed), kuna suure tõenäosusega on nemad selle teema enda jaoks igapäevaselt rohkem lahti mõtestanud ning omavad ka laiemat ülevaadet kogukonna üldisematest arusaamadest ning vajadustest; ja teiseks LGBT organisatsioonidesse mitte kuuluvad või seal vähesel määral kaasa löövad naised, kes ei identifitseeri end mingi suuna või subkultuuriga. Viimaste puhul vaatlesin ka seda, kas ja kui palju erinevad nende seisukohad aktiivsete liikmete arvamustest. Arvasin et teise, sotsiaalselt vähem aktiivse grupi puhul, võib olla tegemist inimestega, kelle jaoks samasooliste paaride kooselude reguleerimine on kaugem ja abstraktsem teema ja neil võib isegi puududa konkreetne seisukoht samasooliste paaride kooselude reguleerimise küsimuses.

2.4 EETILISED ASPEKTID JA VÕIMALIKUD PROBLEEMID

Seksuaalne orientatsioon ja lood perekondadest on väga delikaatsed teemad. Uuringus osalejad võtsid sõna tundlikus küsimuses – küsimuse püstitus pidi seetõttu olema korrektne ja läbimõeldud. Püüdsin teadlikult vältida meie-teie terminoloogiat, mis praegu Eestis väga laialt levinud on. Küsimuste esitamisel püüdsin ka vältida igasugust mõjutamist ja suunamist ning vältida liigset rõhu asetamist diskrimineerimislugudele, kuna soovisin vältida võimalikku kogukonna sisest enesestigmatiseerimist. Kasutasin aktiivse kuulamise meetodit julgustamaks uuringus osalejaid oma lugusid avama. Lumepallimeetodi abil leidsin vastajad ja viisin läbi intervjuud inimestega, kellega eelnev isiklik side puudus. Kuna seksuaalne identiteet ja perekondlik staatus on delikaatsed andmed muutsin intervjuueeritavate identifitseerimise vältimiseks tsitaate kasutades intervjuueeritavate ja nende partnerite nimed (viidates ainult rahvusele) ja kasutasin kõiki meetmeid, et tagada vastajate konfidentsiaalsus ja anonüümsus.

2.5 ANDMEANALÜÜSIMEETOD

Intervjuud salvestasin helifailidena ja teksti kodeerisin. Andmete analüüsiks kasutasin NVivo 9 kvalitatiivsete andmete analüüsi tarkvara, mille prooviversiooni on tudengitel võimalik 30 päeva jooksul tasuta kasutada. Intervjuude helifailid transkribeerisin NVivo 9 keskkonnas, seejärel kodeerisin ja klassifitseerisin intervjuud temade kaupa, leidsin sarnased teemad ja märksõnad, mille põhjal koostas sisu ja loogika põhjal süsteemi (vt joonis 3). Analüüsi teostas kategooriagruppide alusel ja selle põhjal valisin välja ka töös esitatud tsitaadid, mille alusel selgitan välja tüüpilised ootused LGBT kogukonnas seoses kooselu legaliseerimisvõimalustega Eestis. Kvalitatiivsete uuringute tarkvara nagu NVivo aitab uurijatel toimetada, vormida ja aru saada struktureerimata infost. See ei tee küll uurija eest mõtlemise ja lõpliku analüüsi tööd, ent pakub intelligentse ja mugava tööruumi, mis aitab infot klassifitseerida, sorteerida ja korraldada ning seeläbi säästa aega, mis kuluks manuaalset meetodit kasutades ja tegeleda põhjalikumalt andmete analüüsimisega.

Kasutasin programmi NVivo 9, mille abil koostas märksõnade dendrogrammi. Võrreldes teiste andmeanalüüsimeetoditega võimaldab sisuanalüüs Weberi järgi edukalt kombineerida nii kvalitatiivset kui kvantitatiivset tekstianalüüsimeetodit, mida pigem peetakse vastandlikeks

mudeliteks. (Weber 1990: 10) NVivo abil oli võimalik teha koodide klasteranalüüs. Klasteranalüüsi kasutasin koodide grupeerimiseks nende omavahelise sarnasuse alusel. Kui mingi märksõna esines mingis konkreetses intervjuus, siis tähistati see arvuga 1, vastasel korral arvuga 0. Nii saadi iga märksõna kohta kaheksast arvust (sest intervjuusid oli 8) koosnev jada, mille põhjal hindas programm paarikaupa märksõnade vahelisi Pearsoni korrelatsioonikordajaid. Suur korrelatsioonikordaja väärtus kahe märksõna vahel näitab seda, et kui üks märksõna esines intervjuus, siis väga sageli ka teine märksõna esines intervjuus, s.o need märksõnad olid sarnased. Nende alusel koostatud dendrogramm on toodud lisas 7. Mida madalamal tasemel on märksõnad ühendatud, seda suurem on nendevaheline korrelatsioonikordaja.

Dendrogrammil joonistub välja 4-5 põhilist kategooriat. Kolm suuremat klastrit olid:

1. Ühiskonna ja riigi suhtumise tajumine
2. Igapäevaelu aspektid
3. Vajadused, ootused ja soovid

Väiksemad klastrid on:

4. Tugivõrgustik – partner, perekond, sõbrad, kolleegid
5. Diskrimineerimine

Nende kategooriate alusel toimub edasine analüüs. Teadusliku analüüsi põhjal pakun töö viimases peatükis ka selgitusi ja ettepanekuid aitamaks luua seaduse käsitlust, mis rahuldaks uuritava ühiskonnagrupi huve ja vajadusi.

2.6 ENESEREFLEKSIOON

Patton (2002) leiab, et sageli aitab hüpoteesidest ja eeldustest lahti ütlemine mõista paremini nähtuste tagamaid, aga samas on see väga harva lõpuni võimalik – selle muudab võimatuks sotsialiseerumine ja keel. Tuleb olla reflektiivne⁴ ja eneseteadlik selles osas, kuidas eeldused on kujundatud terve mõistuse poolt ja siis püüda modereerida nende mõju. Erinevad autorid leiavad, et uurija subjektiivust ei saa kunagi täielikult eemaldada – siinkohal püüan kirjeldada uurijaprofiili võimalikult läbipaistvalt, et lugeja saaks ettekujutuse uuringu lähtekohtadest.

Teemat uurima motiveeris mind lootus suurendada LGBT inimeste kaasatust, kaitsta ühe ühiskonna vähemusgrupi huve ning vähendada heteroseksistlikke ja homofobseid hoiakuid ühiskonnas. Minu jaoks on LGBT-õigused inimõigused üldiselt ja olen alati tundnud huvi demokraatlike protsesside arengu vastu. Käesolev töö võimaldas mul vaadelda protsessi rohujuure tasandil, kuna mitmed uuringus osalejad olid otseselt seotud LGBT kogukonna arendamisega Eestis ja teadsid rääkida huvitavaid taustalugusid.

Intervjuude käigus kartsin, et võib tekkida olukord, kus intervjuueeritavad end mulle ei ava. Taolist olukorda aga ei juhtunud – enamik intervjuueeritavaid pakkusid omal algatusel välja teisi võimalikke uuringus osalejaid ja lumepalli-meetod töötas seetõttu edukalt. Mõningast erinevust tabasin aktivistide intervjuudes, kes kasutasid rohkem levinud diskursusi ja vähem isiklikke lugusid – sellest erinevusest sain aru intervjuude analüüse tehes, intervjuu käigus ei osanud sellele tähelepanu pöörata, kuna vestlus oli väga kaasahaarav. Tõenäoliselt kogunes selle tulemusel ka väga palju analüüsimaterjali, mis otseselt ei seostunud uurimisküsimustega ja mida oli keeruline hiljem välja jätta. Vaba õhkkonna loomisele aitas kaasa see, et oli võimalik kasutada OMA keskuse ruume ja üks intervjuu toimus ka perekonna enda kodustes tingimustes.

---

⁴ Refleksioon on enese psüühika tunnetamine. See on oma tegevuse, selle motiivide ja tagajärgede kriitiline analüüs. Refleksiooni dualne olemus nõuab oma tunnete, mõtete, hoiakute ja tegevuste kaasamist. Samas tuleks ka eemalduda igapäevaelust ja rutiinidest, et pakkuda isiklikust „eelaimusest“ parem valmidus, mille põhjal analüüsi läbi viia.

III PEATÜKK. ANALÜÜSI TULEMUSED

Intervjuudest koorusid välja võttesõnad, sarnased teemad ja kogemused, mis viitasid otseselt või kaudselt uuritavale nähtusele – Eesti gei naiste käsitlusele paarisuhte seadustamise vajalikkusest. Põhilised kategooriad olid üldiste hoiakute tajumine, igapäevaelu teemad, ühiskonna suhtumise tajumine ja kooselu reguleerimisega seotud teemad. Väiksemate eraldi kategooriatena joonistusid välja ka suhete ja hoiakute tajumine seoses kasvuperega ning ootused, vajadused ja soovid seoses oma suhte reguleerimisega. Neid võttesõnu ja fraase tõlgendades ning ennast „vastaja positsiooni“ pannes ja tema kogemustesse sisse elades püüdsin mõista intervjuueeritavate tõlgendusi nendest lausetest ja seeläbi nende vahetuid kogemusi. Järgnevalt kirjeldan uuringus osalejate kogemusi ja tõlgendusi läbi enda arusaama ning seejärel analüüsin kogutud kvalitatiivseid andmeid sarnaste koodide põhjal välja joonistunud kategooriate ja tähendusüksuste kaupa.

Pea siinkohal mõõnma, et väga mitmed analüüsi tulemused olid sarnased 2007. aastal läbi viidud uuringu tulemustega, mis kinnitab vajadust teemat jätkuvalt uurida ja sellega ka riiklikul tasandil tegeleda, kuna LGBT inimesed tajuvad endiselt samade probleemide olemasolu.

3.1 *TERMINID*

Kuna seksuaalne orientatsioon on tundlik teema, palusin intervjuueeritavatel avaldada arvamust ka selles küsimuses, milliseid termineid peaksin oma töös kasutama. Leian, et antud teemat uurides, on oluline ka mõista sõnavara ja tähenduste arengut. See, milliseid termineid LGBT inimesed enda kohta on harjunud kasutama, tuleneb väga palju sellest, kellega suheldakse. Oluline ei ole mitte sõna või termin, mida määratlemise puhul kasutatakse, vaid sõna eesmärk. Kui selle eesmärk on solvata või alavääristada, reageeritakse sellele väga isiklikult. Terminitega mängimine ja nende mitte-fikseeritus ning seeläbi „normaalsuse“ piiride laiendamine on omane *queer*-teooriast lähtuvatele uuringutele. See, millist keelekasutust uurijana oman ja see, milliseid termineid uuringus osalejad eelistavad, on mõjutatud ühiskondlikest hoiakutest, nendele

oponeerimisest, valmisolekust või tõrkumisest vastu võtta „vähemuse“ staatus ja varasematest kogemustest. Intervjuudest koorusid välja mõneti erinevad eelistused.

No jaa, „lesbi“ on küll okei. Ses mõttes, et mina kasutan väga aktiivselt sõna „pede“, kuna ma ise olen pede. Siis ma võin öelda, et ma olen pede. See on nagu neegrite kohta, et tema võib öelda enda kohta, et ta on neeger. Kui keegi teine ütleb, siis see on ikkagi solvang. Oleneb muidugi, kes ütleb. (...) Gei on gei. Selle lesbiga on see asi, et see on... mina ise väga vähe kasutan seda. Ta ei ole nagu ilus sõna, ta on midagi sellist karvast ja lodevat. Kuskilt Ameerikast. (Eneli)

Nagu teoreetilise ülevaate peatükis kirjutasin, on *queer*-identiteedid voolavad ja sujuvad. Need ei ole absoluutsed ja fikseeritud ning see ilmneb ka intervjuueeritavate aruteludest – lubatud ja lubamatute terminite vahel ei ole väga selget piiri ja iga indiviidi jaoks on see piir erinev – tõenäoliselt on naistel, kes on ise-ennast aktsepteerinud ka lihtsam toime tulla erinevate väljendite „raskusega“.

No me teeme nalja, et me oleme lesbarid. Või keegi teine on lesbar. (...) No kui omavahel rääkida, siis jah, see on nagu talutav, selline poolhuumoriga. (Sveta)

Mitmest intervjuust jäi kõlama keeleline võrdlus rassilise diskrimineerimise terminoloogiaga. See, mis on lubatud subkultuuri kandjale, ei ole lubatud kultuurist väljaspool seisvale inimesele, kuna sõna omandab uue ja solvava tähenduse. Taoline sisemine ja väline terminite erinevus mõneti tugevdab kogukonna meie-tunnet, aga näen siinkohal ka stigmatiseerimise ohtu – näiteks ei saa kogukonna liige tingimata alati aru, kes on tema vestluspartner ja taoline „meie-teie“ dihhotoomia ei aita kaasa ühiskonna avamisele, vaid soodustab konfliktide teket. Samuti viitab see juba olemasolevale enesestigamtiseeritusele, mis tuleneb ühiskonna aktsepti puudumisest.

See on nagu neegrid kutsuvad üksteist 'nigger' ja see on vast... see on okei. Ja meil on samamoodi, et lesbide vahel me võime ükskõik, mida öelda. Meie isiklikult kasutame see sõna 'pede' vene variandis, et see on nagu see on selline (rõhutatult) armas sõna meie jaoks kusjuures. Et see on – no tõsiselt nagu 'pediki', see on meie suhtes nagu „meie inimesed“. (tõsiselt) aga keegi muu ei saa seda öelda. Nagu väljas poolt meie väikeset subkultuuri. Väljaspool seda see ei ole vastuvõetav. Samamoodi nagu valge inimene ei saa neegrile öelda. (Irina)

Terminid, mis rõhutavad liigselt seksuaalsusele, ei meeldinud intervjueeritavatele, kuna see seab LGBT-temaatika vale nurga alla. Identiteet ei koosne ainult seksuaalsusest ja olla ainult selle läbi defineeritud, tundus vastajatele alandav. Oluline on tunnetada identiteedi taga inimest tervikuna, mitte ainult ühte aspekti tema olemusest.

Omasooihar. Et ma ei ole sellega nõus. See tekitab ikkagi mingisuguseid muid mõtteid. Iharusmõtteid. (...) See läheb väga seksi peale. Et vastassooihar ei ole ju ka mingisugune... (Eneli)

Ma arvan, et tegelikult see sõna „lesbi“, see alatoon on selline seksuaalne, et ... tegelikult, miks ühiskonnas see negatiivne reaktsioon on, mõeldakse eelkõige selle seksuaalsusest... seksuaalsuhetest, mitte inimlikest suhetest. (Sveta) Füüsilisest. (Anu) Kui ütelda, et tema on lesbi. See tähendab, et tema siis iga õhtu ja iga päev paneb naist. (Sveta)

Ühe intervjueeritava puhul oli selgelt täheldatav *queer*-teooriast tuttav soo-voolavus. Vastaja esitas väga teadlikult identiteetide rohkuse võimaluse põhimõtet ja soovitas mitte kasutada terminit „lesbi“ just termini liigse fikseerituse ja ultimateivsuse tõttu. Paraku ei ole eesti keeles sobivat vastet sõnale *queer*, millel ei oleks halvustavat alatoonit, samas tundub, et tegemist oleks sobivaima mõistega. Intervjueeritava enda pakutud termin „vasakule“ ei ole kahjuks piisavalt üheselt mõistetav. Samas on taoline terminitega ’mängimine’ ja identiteedi muutlikkus ja pehmus tüüpilised tunnused *queer*-teooriale.

Mulle ei meeldi see “lesbi”. Ma olen kasutanud sõna “vasakule”. See on kuidagi... Oma elukaaslasega ja oma ringkonnas, kellega ma suhtlen, kes on ka vasakule, et see on kuidagi vähem sildistav. See “lesbi” on kuidagi nii ultimateivne. Et kui vaadata igasuguseid suhteid, mis inimestel on, ja läbi enda kogemuse, siis see kõik on nii kirju-mirju, et ma ei taha, et mingid heterod ja homod, et see on liiga jäik. Asi võiks olla vähe siuke veelavam ja pehmem. (Riina)

Võib väita, et terminite kasutamine ja nende levik keeles näitab ka inimeste üldist suhtumist LGBT-temaatikasse. See, kui tundlikud mõned uuringus osalejad olid teatud terminite kasutamise suhtes, võib olla signaal ühiskonna vaenulikkuse tajumisest. Naised võrdlesid end mitmes

erinevas intervjuus mustanahaliste, kui ajalooliselt ehk tuntuima repressseeritud grupiga – see viitab taas ühiskondlikele suhtumistele – ennast tajutakse mingis kontekstis siiski allasurutuna ja see tunne on esindatud ka viisis, kuidas endast räägitakse.

3.2 ÜLDISTE HOIAKUTE TAJUMINE

3.2.1 Heteronormatiivsus ja homofoobsed hoiakud

Uuringus osalenud naised tajuvad Eestis küllaltki sageli tõrjutust, aga on samas ka teadlikud selle osaliselt ajaloolis-kultuurilistest tagamaadest. Mitme intervjuueeritava käest võis kuulda selgitusi nõukogude „pärandi“ kohta, mis on muutnud Eesti inimeste suhtumise erinevustesse (sh ka heteronormatiivsusest kõrvalekalletesse) tõrjuvaks ja millega sageli püütakse vabandada inimeste tõrjuvat, homofoobset või ründavat käitumist. Maailmale avatust ja erinevustele avatust nähakse käsikäes käivatena, ollakse lootusrikkad tuleviku osas, eriti mis puudutab noorema ja tolerantsema generatsiooni pealekasvu.

Ma arvan, et see on ikkagi mingi teadmatusest. See on ju võõras asi. Kui nõukaajal oli see ikkagi karistatav, siis me tuleme ikkagi nõukogude ajast. Sinna ei saagi mitte midagi teha (Eneli)

Kapis olemine või kapist välja tulemine on tugevalt seotud perekonna ja vanemate suhtumisega. Kui kasvupere suhtumine on toetav, on kapist välja tulemine läinud kergemini. Kui vanematega on olnud raske, ollakse sellest kogemusest traumeeritud ja enda seksuaalse identiteedi avalikustamisega ettevaatlikumad. Sõpradega suheldes pole kapist välja tulemine enamasti probleemiks olnud, pigem on problemaatiline avalikus ruumis kapist väljas olemine, kuna peljatakse negatiivset tähelepanu. Sageli on kapist väljas olemine väga teadlik ja kaalutletud otsus, millega näiteks heteropaarid ei pea kunagi arvestama. Pigem arvestavad lesbid oma valikute tegemisel sellega, kuidas ja mis mulje nad jätavad sellega „teistele“ ehk siis võimalikele homofoobsetele heteroseksuaalidele, kelle reaktsioone peljatakse.

Eks ma ise olen ka ettevaatlik nendel teemadel rääkimise osas. ma ei ole kapis otseselt olnud, aga ega ma seda teemat otseselt ei tõstata ka nagu liiga palju. vahel kuidagi ei jaksa kogu aeg õigustada ja põhjendada oma valikuid. (Triimu)

Mitmel korral toodi välja, et inimeste madal teadlikkus LGBT teemade kohta üldiselt võib põhjustada nende tõrjuvat või vaenulikku suhtumist, mida aitaks parandada ühiskonna laiem harimine ja riigi poolse tunnustuse olemasolu seaduste näol, mis reguleeriksid samasooliste paaride kooselu. Seda olukorda nähti kahepoolsena, suuresti tajuti enda isiklikku rolli inimeste ja ühiskonna harijana. Intervjueeritavad on sageli mõelnud, et avalikult kapist väljas olemine võiks ühiskonnale kasu tuua, aga samas mõõnsid mitmed, et seda ei juleta sageli teha. Võib arvata, et tajutakse teatavat nõiarangi, kus ühiskond ei muutu sallivamaks kui avalikku ruumi ei ilmu rohkem samasoolisi paare ja samas ei julge lesbid või geid avalikult end eksponeerida, kuna kardavad kas verbaalset või füüsilist vägivalda ja sageli tunnevad end lihtsalt ebamugavalt. Ebamugavustunne võib olla seotud ka sisemise homfoobia ja enese-stigmatiseerimisega.

Eestis on puudu see, et Eesti rahvas oleks teadlikum rohkem LGBT kogukonnast üldiselt. (...) Avalikult ma väljas ei ole. Võib-olla et peaks seda julgema teha. Inimesed näeksid ka tänavapildis seda natukene, et ka kaks naist või kaks meest on koos. Et nad harjuksid selle taustamõtte ja plaaniga, et meiesuguseid inimesi on olemas. (Erika)

Piisavalt selgelt on näha kultuuri ja väärtuste muutusi ühiskonnas, mida on tajunud ka intervjueeritud naised. Avalikult pildis olemine – ja seda mitte ainult indiviidide või paaridena, vaid ka näiteks infokeskuse olemasolu, meedia poolne LGBT-teemade adekvaatne kajastamine jms näivad olevat toetavateks tegevusteks, mida kõrgelt hinnatakse.

Eesti ühiskonna üldise tolerantsuse ilmestamisel on oluliselt abiks Euroopa Sotsiaaluuringu (*European Social Survey, edaspidi ESS*⁵) andmed, kus esitati vastajatele küsimus „Kas

---

⁵ ESS on sotsiaalteaduslik uuring, mille eesmärgiks on ühiskondade arengu seaduspärasuste uurimine. Andmed võimaldavad analüüsida hoiakute, institutsioonide arengu ja inimeste käitumise vahelist seost ning mitmeid muid protsesse ühiskonnas. Euroopa Sotsiaaluuringuga alustati 2001 ja andmeid on kogutud aastatel 2002, 2004, 2006, 2008-2009, 2010-2011. Eesti liitus ESS'ga 2004. aastal ja on osalenud neljas viimases voorus. ESS'i ankeet on üles ehitatud põhimoodulile, mis kordub aastast aastasse ning tagab ajalise võrreldavuse ning roteeruvatele moodulitele, mis vahetuvad. Põhimoodul sisaldab informatsiooni ühiskonna üldise arengu kohta, näiteks küsimused meedia tarbimise, usalduse, poliitiliste huvide, osaluse, sotsiaal-poliitilise orientatsiooni, ühiskonna juhtimise, moraali, innovatsiooni, tööturu, poliitika, sotsiaalsete väärtuste, tõrjutuse, identiteedi, heaolu, tervise, turvalisuse, isiksuse, demograafilise ja sotsiaalmajandusliku olukorra kohta. (ESS kodulehekülj www.europeansocialsurvey.org)

homoseksuaalsetel meestel ja naistel peaks olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad?“, mida võib tõlgendada ka kui erinevate elustiilide sallivuse küsimust. ESS andmete analüüs loob hea tausta mõistmaks ühiskondlikke hoiakuid Eestis võrreldes teiste lähiriikidega kuna sallivust ja väärtushoiakuid mõõdetakse sageli läbi suhtumise homoseksuaalsetesse inimestesse ja/või nende kooselu ametlikult tunnustamisele. Lisas 9 on toodud minu poolt läbi viidud statistilise analüüsi tulemused.

Kui võrrelda Eesti inimeste hinnanguid heaoluriikidega, siis ilmneb oluline väärtuste erisus – võrreldes ESS kõige viimase voo tulemusi tüüpiliste heaoluriikidega nagu Rootsi, Holland ja Soome, mis on ka Euroopa Vikerkaarekaardi järgi nõ. „rohelistes tsoonis“ saavutades 17-palli absoluutskaalal vastavalt 12, 10 ja 6 palli (vt lisa 1), näitavad ESS tulemused, et vastavates riikides on toetaval või pigem toetaval seisukohal 89,4% vastanutest (Rootsi), 92,5% (Holland) ning 74,1% (Soome). Eestis on vastav protsent ESS viimase voo tulemuste järgi 40,7%. See näitab, et eestlaste toetus erinevatele elustiilidele on umbes poole madalam kui arenenud heaoluriikides. Kuna ühiskondade, institutsioonide ja indiviidide teatud sorti küpsust inimlikkuse ja empaatia skaalal võib mõneti määrata ka sallivuse järgi vähemuste huvide suhtes, võib öelda, et Eesti ühiskonna hoiakud ja arvamused ei ole veel võrreldavad arenenud riikidega. Samuti kinnitab antud tulemus Eesti kuulumist Hofstede kultuuridimensioonide järgi maskuliinsete riikide hulka, kus demokratsiseerumisprotsess ei ole veel jõudnud ületada totalitaarse riigikorra pärandit, aga samas on ühiskonnas märgatavad juba positiivsed muutused.

Samas ma mõtlen selle peale, et mis olukord oli kümme aastat tagasi. Kui ma esmakordselt ise pidin nende teemadega kokku puutuma ja kui ma võrdlen tänast päeva, siis on igati normaalsem olla. Kas või see, et gei teemadega tegelev keskus ei pea olema kuskil põranda all peidus, vaid et ongi keset linna. Keegi ei tule siia aknaid sisse loopima, et selleks ei pea trelle ette panema. (Pille)

Endiselt tajutakse võrdlemisi tugevat negatiivset meeletatust nii enda, kui ka terve LGBT kogukonna vastu. Ollakse murelikud inimeste hoiakute ja suhtumiste pärast, ning uuringus osalenud naised tõid mitmel korral välja, kui erinev on näiteks gei meeste ja lesbide olukord Eestis. Emotsionaalses plaanis arvavad naised, et mehed kannatavad palju rohkem, kuna

langevad sagedamini väärarusaamade ohvriks, meestelt eeldatakse „mehelik“ olemist, aga naiste vaheline lähedus on aga ühiskonnas oluliselt rohkem tolereeritud.

See on normaalne, et kui kaks sõbrannat kuskil midagi teevad, isegi kui nad kasvatavad koos lapsi. (...) Aga meestele jääb ikka see, et pederastid (Eneli)

Kui räägitakse negatiivsest tähelepanust, siis sageli ei toodudki konkreetseid näiteid, mis vastaja endaga on juhtunud, vaid püsiti pigem üldisemate narratiivide juures ja kirjeldati abstraktsemaid hirme, mis seoses endale ühiskonnas tähelepanu tõmbamisega võivad kaasneda. Kui ka inimese endaga midagi negatiivset ei olnud juhtunud, siis ikkagi oldi kuulnud mõnd lugu, mis kellegi teisega kogukonnast juhtunud on ja see on piisav, muutmaks inimesed ettevaatlikumaks. Isegi, kui enamasti ei tajuta enda „erinevust“, siis mingil määral võimendavad taolised situatsioonid sisemist homfoobiat ja tekitavad ebakindlust. Väga palju argumenteeriti selle üle, kuidas olukord muutuks, kui riik tunnustaks samasooliste paaride kooselusid. Taolises signaalis nähti ühiskondlikke hoiakuid muutvat algatust.

3.2.1.1 Sisemine homfoobia

Nii mõnedki hoiakud, mis intervjuude käigus jutuks tulid, on mõjutatud sisemisest homfoobiast. Sageli ollakse ka ise veendunud, et „ühiskond ei ole valmis“ või ollakse muul moel oma õiguste osas ebakindlad.

Ma arvan, et partnerlusseadus, kindlasti. Laste adopteerimine on nii keeruline teema, et see on siuke... See on väga keeruline teema. Et ma olen vist pigem arvamusel, et parem midagi, kui mitte midagi. Et see abielu, ma ei ole jah kindel, et kas ühiskond on selleks valmis. (Eneli)

Stigmatiseeritus ja selle vältimine on LGBT inimeste jaoks olulised ja tundlikud teemad. Liigne tähelepanu ja erinevuse rõhutamine võib mõjuda hävitavalt inimeste enesehinnangutele, kuna tegelikult tahetakse lihtsalt olla aktsepteeritud võrdväärsena, mitte koheldud erinevatena.

Ma arvan, et geid ja lesbid ei ole nagu väga erinevad ülejäänud ühiskonnast, neid ei saa nagu väga palju eraldada. On väga palju mehi, kes tunnevad, et mis eriseadusi meil vaja on, mõni võibolla tunneb end väga stigmatiseerituna, kui öeldakse, et näete, geid, teil on nüüd õigus abielluda, et see on nagu hästi imelik et pöördkäigud, mis toovad jälle süümepiinad ülesse. (Mari)

Sageli püütakse oma identiteeti varjata, kuna peljatakse, et see võib kaasa tuua lisaküsimusi, komplikatsioone jms. Sageli kaasneb inimestega suheldes automaatne eeldus, et peab oma valikuid kuidagi põhjendama hakkama ning välditakse teadlikult igasuguse liigse tähelepanu tõmbamist oma suhtele. Kuigi kõik vastajad tundsid, et neid ümbritsevate inimeste teadlikkus võiks olla kõrgem ja enda vastutust tuntakse suurena ühiskonna harimise osas, ei suudeta ka ise alati olla see, kes jagab infot, harib ja avardab teiste silmaringi. Kuna tegemist on sageli väga intiimse ja isikliku valikuga, siis oodatakse ka teistelt inimestelt selle valiku austamist ja aktsepteerimist. Kardetakse liigset tähelepanu ja väsitavat vajadust ennast õigustada.

Eks ma ise olen ka ettevaatlik nendel teemadel rääkimise osas. Ma ei ole kapis otseselt olnud, aga ega ma seda teemat otseselt ei tõstata ka nagu liiga palju. Vahel kuidagi ei jaksa kogu aeg õigustada ja põhjendada oma valikuid. (Triinu)

Ka avalikus ruumis on valikud sageli ajendatud sisemisest homofobiast ja ebamugavustundest „mida teised arvavad“. Osad vastajad tunnistasid, et see on olnud mingi faas nende elus, kus avalikult koos olemine on tekitanud pingeid.

Ma tundsin end halvasti, kui ma kõndisin temaga koos tänaval ja ta tahtis mul käest kinni hoida, mina nagu häbenesin seda hullult ja tahtsin end tagasi hoida. Et meil oli päris palju konflikte sellel teemal, et miks ma selline olen ja mis mul viga on ja et ma peaksin nagu 'proud' [uhke – ingl. k] olema. Aga ma nagu ei olnud. Et see kõik tuli läbi minu enda ja mulle ei saanud keegi teine seda peale suruda. Ma ise kasvasin teadlikuks. (Riina)

3.2.2 Tajatud vaenulikkus ja vägivaldailmingud⁶

Vägivaldse käitumisega olid kokku puutunud enamik uuringus osalenuid. Kuna pidevalt oli jutuks see, kuidas riigipoolse tunnustuse olemasolu samasooliste kooselule vähendaks LGBT-inimeste üleüldist diskrimineerimist ja tõrjuvaid hoiakuid ühiskonnas, leian, et on oluline anda

---

⁶ Naistevastane vägivald on ajalooliselt kujunenud naiste ja meeste vahelise ebavõrdse võimusuhte tagajärg, mis on viinud meeste ülemvõimu ja naiste diskrimineerimiseni ja samuti takistanud naiste täieõiguslikku arenemist ühiskonnas. Naistevastane vägivald on üks põhimehhanisme, mille abil naised on surutud ühiskonnas meestega võrreldes madalamale positsioonile, alluvussuhetesse. (Kase, Pettai, 2006. ÜRO naistevastase vägivalda definitsioon)

ülevaade sellest, kuidas seni on tajutud ja kogetud kaaskodanike negatiivseid suhtumisi ning millistest seadusandlikest sammudest seejuures puudust tuntakse.

Vägivald on käitumine, mille abil saavutatakse teises inimeses hirmu tekitades võim tema elu üle. See tähendab ka teise inimese käitumise, mõtete ja tunnete kontrollimist. Vägivald võib olla vaimne, füüsiline või seksuaalne. Vaimseks vägivaldaks võib pidada ignoreerimist, vaikimist, ähvardamist, jälitamist, jälgimist, segamist, alandamist jms. Füüsiline vägivald on seotud agressiivse füüsilise kontaktiga ja seksuaalne vägivald võib olla nii soovimatu seksuaalne tähelepanu ja häirimine, objektistamine, kui ka seksuaalne sundus. Naistevastane vägivald kujutab endast paljude erinevate inimese põhiõiguste ja -vabaduste rikkumist, olgu siis tegemist õigusega isikupuutumatusel või seksuaalsele enesemääramisele. Statistilised andmed ja maailma eri riikides läbiviidud uuringud tõestavad, et naistevastane vägivald on üks levinumaid kuritegevuse liike kogu maailmas. (Kase, Pettai 2006) Naiste suhtes kasutavad vägivalda valdavas enamikus vastassoost isikud ehk mehed. Naiste vastu suunatud vägivald on tingitud sugupoolte ebavõrdsest seisundist. Mehed kasutavad naiste suhtes vägivalda peaesmärgiga näidata naisele kätte tema madalam koht sugupoolte hierarhias. (Kase 2001) Taolist käitumist võib pidada omaseks heteronormatiivsetele maskuliinsetele ühiskondadele. Väga palju toodi intervjueritud naiste poolt näiteid erinevatest vägivaldkogemustest, mis vastajatele Eestis osaks olid saanud ning alati oli nende läbiviijaks meesterahvad. Mitme intervjuu käigus tuli jutuks ka vihakuritegude registreerimise võimaluse puudumine Eestis ning vajadus selle järele, kuna ilmselgelt on tegemist spetsiifilise süütega. Eesti Vabariigi karistusseadustiku § 152 näeb ette võrdõiguslikkuse rikkumise eest karistuse – selle alla kuulub ka inimese õiguste ebaseaduslik piiramine seksuaalse sätumuse alusel. Samas puuduvad aga politseil ja kohtusüsteemil juhised, kuidas käituda näiteks homofoobse rünnaku puhul ning näiteks verbaalseid rünnakuid on pea võimatu karistada. Seetõttu on kallutatud ka Eesti statistika, mille järgi meil puuduvad vihakuriteod. (Kovalenk 2011: 5)

Me olime väljas ja mingisuguses pubis ja me tantsisime ja siis pärast ta läks välja suitsu tegema ja siis pärast tuid mingisugused poisid temaga ärplema. kes olid sees näinud seda olukorda. et ikka juhtub. (...) Minul isiklikult ei ole sellist nagu füüsilise vägivald kogemust ega ohtu olnud aga minu kunagisel elukaaslasel, kellega ma kunagi koos elasin, et temal kuidagi oli neid juhtumeid päris mitmeid, kus talle tänaval tuldi... (Triimu)

Vägivalla ohvriks võivad sattuda oma orientatsiooni tõttu nii mehed kui naised. Avalikus ruumis on sageli geipaaridel saatjaks hirm võimalike vägivallailmingute osas. Kurvaks teeb vastajaid see, et vägivalda kutsub esile sallimatus kahe inimese läheduse vastu, sest enamik vägivallailminguid on tingitud homofoobsest vihast. Kerkis tugevalt esile vajadus registreerida vihakuritegusid, kuna nendega on olnud mitmeid kokkupuuteid, aga selle kohta politseil statistika puudub. Usutakse, et kui tõmmata piisavalt tõsiseltvõetavat tähelepanu tegelikult aset leidnud juhtumitele, siis see kiirendaks riigi poolse kaitse leidmist.

Ja kui keegi nt mind ja mu samasoolist partnerit jälitama hakkab või mölisema tuleb, siis kui asi peaks minema ohtlikuks ja politseisse, siis praegu politsei statistikasse ei jääks see homofoobse ründena, kuigi see seda on. Rääkimata siis geipaaride akende sisselöömisest, seal ümber luusimisest, mis aeg-ajalt lõppevad mõne gei või lesbi peksa saamisega. Muidugi on kuritegu kuritegu, aga statistika toodaks teadmist ja muudaks probleemide ennetamise selgelt hõlpsamaks, mitte aimult homo-hetero "sõjas", vaid ka rahvuse ja nahavärvi, meeste ja naiste, asotsiaalide ja niisama huligaanidega toimetuleku. (Mari)

Avalikus ruumis olid enamik intervjueeritavatest kogenud mingisugust homofoobset käitumist, mida on tõlgendatud ja tajutud vägivaldse ja pahatahtlikuna. Taolised olukorrad on sellevõrra raskemad, et intervjueeritavad ise ei taju, et on midagi valesti teinud – pigem püütakse oma koos olemist varjata ja olla diskreetsed ning selle võrra teeb rohkem haiget inimeste hinnangute andmine. Ühiskonnapoolne stigmatiseerimine avaldub lihtsates fraasides – näiteks soov panna samast soost partneriga koosolevad inimesed häbi tundma.

Me lihtsalt seisime väga lähestikku, hoidsime üksteisest kinni ja siis läheb noormees mööda ja siis ütleb, et „häbi ei ole või!“. (...) See oli väga valus talle, sest isegi me ei teinud midagi, mis oleks võibolla pälvinud teiste inimeste tähelepanu nagu kahe naise peale, et seda sõnalist kuri... vägivalda tuleb ikka küll jah. (Erika)

Viimane asi, mis tuleb meelde oli, kaubanduskeskuses, kus kaks inimest jäid lihtsalt seisma ja ütlesid, et issand, vaadake, kui imelikud inimesed. Üks paar oli, mees ja naine ja siis mees kutsus oma naist, et tule vaata, et nii imelikud naised. (...) Üks kord visati... Läksime ühe maja alt

mööda ja siis visati aknast midagi alla ja karjuti ka midagi. Suhteliselt kodu lähedal. See ei pidanud olema nagu juhuslik, seal karjuti midagi. Nii et ühesõnaga on olnud küll igasuguseid asju. (Riina)

3.2.3 Topelt diskrimineerimine

Otsene diskrimineerimine toimub siis, kui inimest koheldakse kellegi teisega võrreldes halvemini tema rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuse, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu. Kui esmapilgul neutraalsed määratlused, kriteeriumid või praktikad panevad inimesi ebasoodsasse olukorda eelmainitud alustel, on tegemist kaudse diskrimineerimisega. Topelt diskrimineerimine ilmneb siis, kui isik on ebasoodsas olukorras mitme eelmainitud tunnuse tõttu - näiteks olles naine ja lesbi. Topelt diskrimineerimine võib avalduda erinevates olukordades, ennekõike tuli see teemaks vene rahvusest intervjueritavate puhul, aga sageli tajutakse seda ka lihtsalt oma soost tulenevalt, kuna leitakse, et Eestis on naised meestega võrreldes kehvemal positsioonil. Lisaks tõstas valusalt ka teisest rahvusest kodanike küsimus – intervjuudest jäi mulje, et nad ei tunne end Eestis hinnatute ja „omadena“. Taolised suhtumised tõenäoliselt võimendavad pettumust, kui riik pikalt samasooliste paaride kooselude seaduslikku reguleerimist edasi lükkab.

Mina olen küll vähemus! Esiteks ma olen venelane, teiseks ma olen siis see vähemus (lesbi) (Sveta)

Venelased on tajunud rahvuse baasil diskrimineerimist nii koolis kui tööl - selle kohta toodi erinevaid näiteid. Taolises õhustikus üles kasvamine muudab inimesed tõenäoliselt ettevaatlikuks ja vähem usaldavaks. Mõneti on tajuda kibestumust ja pettumust riigi poliitikates, et sellised olukorrad on tekkinud.

Et kui sa oled venelane, siis sa ei saa nii lihtsalt töökohta, normaalset. Mul üks tuttav, isegi mitu, on vahetanud oma venekeelse nime eesti vastu, eestikeelse nime vastu, kohe olukord on muutunud. Kohe said normaalsele töökohale. Ma lihtsalt. Aastatega ei ole selle peale kontsentreerinud oma tähelepanu, aga no selline varjatud diskriminatsioon ikka on. (Sveta)

Topelt diskrimineerimist tajutakse tugevalt seoses töökohaga – ühelt poolt ollakse teadlikud naiste väiksematest palkadest, teisalt jällegi kardetakse rahvuse ja seksuaalse orientatsiooni mõju edasisele töösuhte. Kardetakse, et kui töökohas tuleb ilmsiks seksuaalne orientatsioon, järgneb sellele tagakiusamine ja töö kaotamine, kuna kolleegid või ülemused ei pruugi suhtuda mõistvalt ja sallivalt. Võimalikke tulevikustsenaariume nähakse väga tumedates toonides ja kuna töökoht on see, mis tagab finantsilise kindluse ja vabaduse oma elu elada nii nagu soovitakse, ollakse väga ettevaatlikud kõigega, mis võib selle riski alla seada.

Ma väga kahtlen, kas see kuidagi mõjutaks positiivselt minu olukorda. Kui ma hakkan nüüd inimestele ütleva, et teate, ma olen suurepärase vene tüdruk, kes tahab siin Eestis karjääri teha ja kusjuures, ma olen ka lesbi. Mm-km (irooniline naer) ma ei usu, et see aitaks mind. (Irina)

Hirm töökohta kaotamise pärast on ka üheks motiiviks, miks inimesed ei julge avalikult näidata, et nad elavad koos samast soost partneriga. See ei pruugi olla ratsionaalne hirm, ent see on kindel veendumus, millest oma valikutes lähtutakse.

Aga ma tean, et seda on väga raske saavutada, et ma olen ka kas või enda töö juures tunnetan, et ma ei ole kapist väljas töö juures. (...) Arvan, et kui ma räägiks, et kellega ma koos elan, siis ma arvan, et ma ei töötaks seal väga kaua. Ma olen täiesti veendunud selles. (Riina)

On kogetud tööandja poolset tõrjumist ning sellega leppimine, et tulenevalt oma rahvusest on mõned karjääriteed kinni, ei ole olnud kerge.

No näiteks ma töötasin varem pangas, et siis kui ma tahtsin nagu töökohta vahetada, et nagu kõrgemale minna, siis mulle vabanduseks toodi seda, et eesti keel peaks olema laitmatu. (...) No ilmselgelt kuna see on minu jaoks võõrkeel, ta ei saa minu jaoks kunagi laitmatu olla. (Olja)

Eestluse ja riigitruiduse küsimus on miski, mis venelannadele on palju mõtteainet pakkunud. Tulenevalt negatiivsetest kogemustest (vintsutused seoses kodakondsuse saamisega) ollakse pettunud riigipoolsetes hoiakutes, sest ennast tunnetatakse siiski kui Eesti kodanikku ja eestlast, aga taoliste takistuste vastu pörkumine on loonud negatiivse fooni, mis mõjutab edaspidi enesehinnangut ja oma võimaluste nägemist kitsamatena.

Mina olen nagu sündinud Eestis ja isegi mingi päris pikalt ma kohe mõtlesin, käisin Eesti lasteaias, mõtlesin, kes ma siis olen, kas ma olen venelane või ma olen ikkagi eestlane. Naiivne. Hahaha. No vot, siis kui Eestist sai iseseisvaks siis kuna ma pidin saama seda kodakondsust automaatselt, sest mul on paragrahv, mille järgi ma pidin seda saama, aga ühesõnaga mina seda ikkagi ei saanud. Ja mind täiesti kaua seal jooksutati. Ja noh, no minu jaoks oli hästi traumeeriv, sest mina arvasin, et mind võetakse Eesti kodanikuna. Mina olen lojaalne. Ja siis mulle selgelt tehti selgeks, et mina olen venelane... (Irina)

Naise rollis tuntakse end haavatavamana, kuna tajutakse maskuliinse kultuuri tunnuseid – naine ei peaks töötama mehelikel aladel ja kui ta seda teeb, tunneb ta, et peab ennast oluliselt rohkem tõestama kui mehed. Enda „teistsugust“ tajuvad need gei-naised eriti tugevalt, kes töötavad traditsiooniliselt meeste alaks peetud valdkonnas, arvatakse, et seksuaalse identiteedi avalikustamine põhjustaks probleeme ja võimendaks tõrjutuse tunnet.

Naisena ma tunnen väga palju diskriminatsiooni üldse, mm kui naisena ma juba tunnen Eestis diskriminatsiooni tegelikult. Õppides IT alal, töötades sellele alal, et mehed ümbritsevad, et kuidas sa pead enda eest seisma ja tõestama et ja et sa oled naine ja kõik see on natukene teistmoodi, et sa juba tunned. Kui tuleb välja, et sa oled ka nagu lesbi, siis (naerab) ja sa oled naine ja näiteks veel IT ala ka, et siis (imiteerib õhu ahmimist, naerab) (Erika)

Gei meestega võrdlused tulid sageli intervjuueeritavate endi poolt - tõenäoliselt tunnetatakse päris palju, et olles naine ja sageli ka teisest rahvusest, on elu just majanduslikult keerulisem. Samas leiti, et naiste vaheline lähedus on ühiskonna rohkem aktsepteeritud ning selles osas on olla lihtsam gei naine kui mees, kuna avalikus ruumis saavad naispaarid vähem negatiivset tähelepanu.

Näiteks gei meestel on nagu lihtsam, sest nad saavad rohkem raha. Et meil nagu kaks naist – me peame nii palju rohkem pingutama. Ja olles venelased ka. Nii palju rohkem tuleb pingutada lihtsalt selle nimel, et lihtsalt vajalikult elada, piisavalt raha saada. (Irina)

Samas laste saamise osas mõõnsid uuringus osalejad, et isegi kui on mehi, kes tahavad lapsi saada ja kasvatada, on see toenaoliselt nende jaoks oluliselt raskem just ühiskonnas valitsevate hoiakute pärast.

Praegu X-Baar võitleb sõjaväelaste ühinguga, et X-Baar on pederastide kasvulava. Siis on väga... ma arvan, et meestel on väga raske ja selline seos tekib väga kiiresti paljudel inimestel. (Eneli)

Taas kerkis esile vanema generatsiooni küsimus, kes sageli oma arusaamu ka vägivaldselt ja hoolimatult välja elavad. Järgneva loo puhul oli määravaks intervjuueeritava rahvus ja konfliktisituatsiooni algatas eesti soost vanem meesterahvas. Võib arvata, et taolised rahvuse pinnal tekkivad konfliktid kerkivad ikka aeg-ajalt esile ja ei jäta naisi kuigi ükskõikseks, kuna nad tunnevad end põhjendamatult rünnatuna.

Kolm aastat tagasi ma parkisin kusagil. Lumes. Ja mingi vana eestlane. Meesterahvas. Tuli ja hakkas mind sõimama: „tulid siia igasugused venelased“. Selleks ajaks ma olin juba kõik unustanud, et olid sellised konfliktid ja see tuletas meelde. Noh, sellised primitiivsed inimesed, nad on alati olnud. (Sveta)

Diskrimineerimist ja kõrvale jäetust tajutakse mitmel tasandil – nii soolisest aspektist, rahvusest lähtuvalt, kui ka orientatsioonist tulenevalt. Tajutakse vastuolu oma pere-elu ja üldiste normide vahel.

Põhimõtteliselt midagi meil ei ole siin mitte mingeid õigusi, mis oleks seotud meie... kooseluga noh... kui inimesed oleme siin kaitstud. Eraldi. Kui naised. No põhimõtteliselt. (naerab) Mitte eriti. Palgad on ju, heh, 33% väiksemad kui meestel, aga las ta olla. Meie nii öelda perekond on ainult meie silmis perekond. (Irina)

Sageli tuuakse konservatiivsemates ringkondades ettekäändeks, miks LGBT kooselused ei peaks reguleerima, väide, et see on ohuks traditsioonilistele pereväärtustele, ent tegelikkuses tähendaks see hoopis seda, et hetkel olemas olevad perekonnad saaksid riigi poolt tunnustatud ning inimeste huvid oleksid paremini kaitstud.

3.3 IGAPÄEVAELU

3.3.1 *Ambivalentsuse printsiip*

Ambivalentsus oma kasvuperega ja sisemine homofobia ning heteronormatiivsus on väga tihedalt üksteisega seotud. Vastajad tajusid sageli konflikti selle vahel, millisest perest nad pärit on, millist peret nad endale soovivad ja millised võimalused ja raskused neil selle pere loomisega ees seisavad. Konflikt enda koduse tausta ja praeguse suhte vahel võib põhjustada sisemist homofobiat ja ise enda „valena“ nägemist.

Tegelikult me joondume hästi palju oma valikutes, oma otsustes, oma igapäevases elus suhtumises hästi palju oma lapsepõlvest, mida meile väiksest peale on õpetatud, kasvatatud, ses mõttes me oleme kõik ise ka osa sellest samast ühiskonnast ja siin ongi nagu see... (...) Ja ei osata ka ise olla, ei osata ka nagu suhtes olla. selle pärast, et sul ei ole nagu ka seda suhet ees. Sul on nagu näiteks suhe oma vanematest, kus oli näiteks heterosuhe, või siis oled näiteks üksikvanemaga kasvanud ja siis sul äkitselt on nagu samast soost partner, ja okei, mis seal ikka siis nii väga teistmoodi peab olema. Või noh, tead ikkagi natuke nagu teistmoodi ka. Ja siis see on samamoodi, et kuidas sa ise sobitud sellesse, kuidas sa ise mõtled sellest, kuidas sa ise endast mõtled. (Triinu)

Laste kasvatamisel mõtlevad naispaarid ka sageli isarolli olemusele ja vajalikkusele. See, et sellest mõnikord puudust tuntakse, näitab, et oma kasvuperes mängis see olulist rolli, enda peres aga on teatav ambivalentsus sellega seoses – reaalselt saadaks hakkama ilma isarolli sekkumiseta, ent siiski tunnistatakse, et sellest on mingil põhjusel veidi kahju. Põhjuseks võib olla see, et enda lapsepõlvest mäletatakse isarolli millegi vääramatuna. Samuti nähakse puudujääke siinkohal riigi suhtumiste ja poliitikate osas, kuna kahe emaga laps ei saa kasutada samu võimalusi, mis ema ja isaga laps, riik ei võimalda teisel, mittebioloogilisel emal näiteks lapsega koju jääda. See teema tuleb tugevalt esile ka riigipoolsete hoiakute tajumisel peatükis 3.4.3. Oma peresuhte tähenduse konstrueerimine ilma ees oleva mudelita on miski, millega samasoolised paarid erinevalt heteropaaridest igapäevaselt tegelevad.

Riik meile maksab 19 eurot selle pärast, et minu palk ei lähe arvesse, sest noh, nagu isata laps on. Üksikvanem. (Sveta) Ma üksikvanema toetust naudin tänu sellele. Seda võimalust ei saa, eks ole, et nagu Sveta jääb koju kuue kuu pärast. Isad saaksid. (Anu) Aga ega meie sellest ka nagu puudust ei tunne, me oleme niiviisi planeerinud. (Sveta) Mis muidugi on kurb, et lapsel ei ole isa, aga samal ajal on tal äkki midagi hoopis rohkemat. (Anu)

3.3.2 Pere loomine ja lapsed

Ühiskonna soov näha kindlaid soorolle peremudelil põhjustab lesbidele ja geidele, kes lapsi kasvatavad palju pingeid, ent siinkohal tuleb tajuda ka ühiskonna ja kultuuri üldist muudatust – traditsiooniliselt maskuliinselt peremudelilt on Eesti juba ajapikku liikunud leebema peremudeli suunas, kus ka eri soost vanemad üha sagedamini jagavad koduseid vastutusi ning tegelevad koos laste kasvatamisega. Samas igapäevaselt seisavad naispaarid siiski vastamisi tugevalt heteronormatiivsete hoiakutega, mille peale peavad mõtlema oma elu korraldades. Väga ebameeldivaks peetakse liigset tähelepanu oma laste suunas, mis on seotud koduse elu korraldamisega. Taas kerkib esile vajadus harida lastega töötavaid inimesi.

Me viisime, või saime lapse lasteaeda, kus ma tunnen tema rühma kasvatajat. (...) Sellega seoses me saame kindlad olla, et vähemalt kasvatajate poolt ei tule sealt midagi. Midagi sellist ebameeldivat, mida me peaksime hakkama pärast selgitama. Teiste rühmade kasvatajad on käinud küsimas, et milline see laps on, ehk ütleme, et selline haiglane huvi töökollektiivis on olemas. Või ma ei tea, kas ta on haige, võib-olla on terve huvi ikka. Aga mis paneb nagu mõtlema, et mis tähtsust sellel on, et milline see laps on, kellel on siis kaks ema või? Samamoodi mine vaata, milline see laps on, kellel vanaisa veel elus on. Ja see on ju suurem haruldus, peaks näitama – näe tal on mõlemad vanaisad elus! (naerab) aga jaa, seda on küll olnud. (Kaisa)

Ka vastajad, kellel endil lapsi ei ole, tajuvad laste kasvatamisel rohkem väljakutseid ja probleeme, kuna ollakse ümbritsetud tugevalt heteronormatiivsetest hoiakutest. Võimalik, et laste planeerimisel võetakse seda aspekti tõsiselt arvesse ning see võib mõjutada otsust, kas ja millal peresse lisanduvad lapsed.

Ma arvan, et kuniks ei ole otseselt lapsed mängus, siis väga palju takistusi ei ole, no peamine takistus ongi see suhtumine ja hoiak, mis tulevad väljapoolt. (Triinu)

Ka väikesed igapäevased tegemised on mõjutatud ühiskonna hoiakutest – sageli toimub ebavõrdne kohtlemine ka erinevate teenuste pakkumisel. Tuntakse, et tihtilugu peab seletama, millises suhtes mõlemad emad oma lapsega on, kuna ühiskond aktsepteerib küll ühe ema olemasolu, ent ei suuda mõista teise ema rolli. Taoline vanema-rolli kahtluse alla panemine mõjub teatud olukordades kurnavalt ja alandavalt.

Et kui on mingid sellised peredele mõeldud teenused, nendega on probleeme alati. Näiteks perepiletitega. Kui on näiteks suhtes juba lapsed, siis ma tean, et on olnud päris palju probleeme, et samasoolised vanemad no näiteks naispaar ei saa perepiletit. (...) Mõnikord hakkab siis selgitamine (arsti juures), kes mina siis olen – ei ole ema, ei ole tädi, et kes sa siis oled noh... (Kaisa)

Intervjueeritud naise, eriti neid, kellel on lapsed, puudutas väga tugevalt suhtesise adopteerimise küsimus. Adopteerimisvõimalustega ollakse võrdlemisi hästi kursis ja ka selle küsimuse puhul tajutakse riigi poolset ebavõrdset või marginaliseerivat suhtumist, kuna kahest emast koosnev perekond ei ole riigi silmis võrdne isast ja emast koosneva perega või isegi üksikvanemaga, kuigi teine ema pakuks osalejate meelest lapsele võrdväärset tugivõrgustikku.

No muidugi siis on adopteerimisvõimalus ka, et adopteerida laps üldse lastekodust näiteks, aga seda ei saa lesbipaar teha, sest et Eesti seaduste kohaselt saab adopteerida kas abielupaar või üksikvanem. (...) mis on täielik nonsenss, nagu mul on partner kõrval, mis tähendab, et mul oleks lihtsam seda last kasvatada (...) tal oleks palju laiem tugivõrgustik. et sellisel juhul ei ole võimalik... (Kaisa)

Võib-olla see (diskrimineerimine) on isikute tasemel, aga loomulikult igasuguste seaduste... no kuna meil on laps, siis mina seaduse silmis ei ole keegi. (Sveta)

Sageli on laste saamise ja kasvatamisega seotud erinevad hirmud. Intervjueeritavate tõlgendustest jääb kõlama ebakindlus ja turvatunde puudumine tuleviku osas. Kardetakse, et lastele ei suudeta pakkuda kindlat tulevikku ja väga palju on tunda sisemist ebakindlust ja kindlustunde puudumist. Mõeldakse väga põhjalikult läbi see, mis saab siis, kui on käes kriisiolukord.

Tegelikult lastega seos on see, et mm et ee (paus) paneb mõtlema palju rohkem. Sellised nagu tegema riskianalüüsi ja riski ennetust ja mängima läbi, mis siis saab kui midagi juhtub või et või

et mm kuidas me tulevikus hakkama saame ja nii edasi. (...) Kui ma ennast ka kuulan sinuga rääkimas, siin kumab vägagi läbi see psühholoogiline ebakindlus või see, et ma ei tea mis saab, et koguaeg peab laveerima ja kogu aeg ma olen mõneti, ma ei ütle hirmul, aga ma pean kogu aeg nagu arvestama sellega, et midagi võib juhtuda ja siis läheb nagu hullult jamaks. (Kaisa)

Ebakindlus mõjutab ka laste planeerimise ja saamise otsuseid, millega mõeldakse oluliselt kaugemale kui näiteks heteropaarid. Hirm võimetuse ees laste tulevikus mitte kaasa rääkida on miski, millele mõeldakse juba enne laste saamist, kuna bioloogilisel emal on küll lapsega seoses õigused, ent teisel emal ei ole mitte mingisugust seaduslikku garantiid. Hetkel tajutakse väga tugevalt kindlustunde puudumist – ja ennekõike just seadusandlikku vaakumit.

Ma ju ei tea, kuidas elu läheb edasi, et võib-olla on nii, et ma saan lapsed, et me saame elukaaslasega lapsed, või kui ühega midagi juhtub, et me ei näe kunagi elu ette, et sa siis tead, et teine pool hoolitseb tema eest. Et see läheb nagu edasi, et tõesti ei tule mingi sotsiaaltöötaja ja ei võta ära ja mingisugust asja ei juhtu. (Riina)

Tuntakse väga tugevat vajadust kaitsta kooseluseadusega ka samasooliste paaride laste tulevikku. Kui bioloogiline isa või ema peaks surema, pole tema paarilisel lapse suhtes enam mingeid õigusi. See tekitab omakorda küsimuse, kas lapsel oleks parem elada teiseks emaks või isaks peetava isikuga või tuleks ta suunata vanavanemate juurde (kellega ta võib-olla pole kohtunudki), teise bioloogilise vanema juurde (keda ta samuti ei pruugi tunda) või lastekodusse. Selliste küsimuste lahendamine puudutab ennekõike lapse huve, millele Eesti seaduseandja pole veel mõelnud (Mets, 2010: 88). Varalisi küsimusi ei peeta isegi mitte sel määral oluliseks, kui laste tuleviku kindlustamist, adopteerimisvõimaluse tagamist ja abiellumise võimaluse olemasolu. Kooseluseaduse või partnerlusseaduse koostamist nähakse ühe võimaliku eelsammuna samasooliste paaride abielu lubamisele, ent arvestatakse siiski ka võimalusega, et seda ei pruugi Eestis juhtuda. Seaduse olemasolu näitaks uuringus osalejate meelest riigi toetust ja sallivust nende peremudelile ning muudaks pikemas perspektiivis ka ühiskonna üldisi hoiakuid ja suhtumisi. Samuti tagaks see psühholoogilise turvatunde ja kindluse enda ja oma laste tuleviku osas.

Kui me saame partnerlusseaduse, selles ettepanekus, mis praegu ringleb seda ei puuduta üldse – isegi mitte suhtesisest adopteerimist. (...) Need on need teemad, mis vajaksid meie jaoks nagu rohkem.... kui see, et kas me saame oma pärast oma vara jagada või mitte. Sest no vara jagamised me saame tõesti nagu mingi teistsuguse lepinguga sättida. Ehk kui sa küsid, mida ma tahan – ma tahan seda sama mida kõik teised. Ma tahan abielluda. Kui ma abiellumist ei saa, siis ma olen nõus ka partnerlusega, eriti kui on sees see sama klausel, mis puudutab lapsi. (Kaisa)

Lastega seostuvad tegevused on emade igapäevaseks mõtteaineks. Väga palju tuntakse, et peab laveerima ja mingeid erinevaid skeeme välja mõtlema, et funktsioneerida perekonnana samaväärselt nagu näiteks heteropaarid, kellel on võimalik võtta haigusleht mõlemal vanemal, lahutuse korral saada alimene jne.

Igapäevaselt küll mõtleme kõigele, mis seondub lastega. Ja seondub sõna otseses mõttes. Ja seal küll – kõik mis puudutab lastetoetusi ja seda sama haiguslehe võtmise võimalusi või mingeid muid taolisi asju. Need on meie igapäevased teemad. (Kaisa)

Enese tajumine teisejärgulisena tuleb mängu ka laste planeerimisel – tuntakse, et ei ole samu võimalusi saada emaks ja saada ühiskonna ja riigi poolset toetust sellele otsusele. Tuntakse, et ennast peab just kui tõestama – oma võimet olla ema, kasvatada lapsi ja elada pereelu.

Ma ei saa aru, et mina oleksin halvem lapsevanem, et ma tahan endast anda kõik parima, et kui sünnivad lapsed, et siis nendest kasvaksid korralikud kodanikud. Ja hoida neid eemal muredest ja asjadest. (Riina)

Pere loomine on loomulik protsess, mida uuringus osalenud naised näevad kindlasti oma elu osana. Enamik intervjueritud naisi olid mõelnud emadusele ja laste saamisele kui loomulikule elu osale, mida soovitakse kogeda.

Kindlasti ma näen, et meie perekond koosneb rohkematest liikmetest. Ma arvan, et me mõlemad võiksime olla vanemad või emad. (Riina)

Emaks saamise erinevaid võimalusi oldi samuti kaalutud, toodi välja nii adopteerimisvõimalus, loomulik, kui ka kunstlik viljastamine. Eelistatuimaks viisiks oli kunstlik viljastamine, kuna

sageli ei soovitud isaliku rolli sekkumist lapse kasvatamisse ja adopteerimine ei ole Eesti seaduste järgi hetkel kahel samast soost vanemal võimalik.

Ma olen eelistanud kunstlikku viljastamist ja mitte isaliku rolli sekkumist pere-ellu. Ehk siis jah ma pole soovind meessoost osalist nagu lapse kasvatamise ellu. See oleks meie kahe otsus ilma kolmandate osapoolteta. Siis kunstlik viljastamine. (Erika)

3.3.3 Inimeste harimine

Võib väita, et inimesed saavad toetada ainult seda, mida nad teavad ja tunnevad. Eestis ei ole aga teadlikkus LGBT-küsimustes kuigi kõrge. Siinkohal tuli sisse märgatav erinevus ühiskondlikult aktiivsemate ja passiivsemate uuringus osalenud naiste vahel – esimeste vestlustes jäi kumama tugev seisukoht, et tuntakse ise vastutust inimeste harimise eest. Oma käitumiste valikul arvestatakse väga palju sellega, kuidas mingi liigutus (näiteks partneril käest kinni hoidmine) mõjutab ümbritsevate inimeste arvamusi ja arusaamu. Ollakse teadlikud sellest, et ebakindel või tõrjuv suhtumine tulenevad teadmatusesest ja „pimedusest“ – ehk siis suur osa ühiskonnast ei ole üldse teadlik, kes on LGBT inimesed, seetõttu usutakse, et „aktiviste“ või avalikult kapist välja olevaid inimesi on vaja, kuna see toob teema nähtavale ja aitab kaasa õiguslikule vaakumile tähelepanu pööramisele. Samas on taoline „esinemine“ ja pildil olemine väga kurnav ja sisemisi pingeid tekitav, kuna kõige tavalisemad aktid võivad muutuda nõ esinemisteks.

See on täiesti oluline, et suudaks nendes olukordades rahulik olla ja seletada ja vastata küsimustele, sest sa niimoodi ju aitad neil inimestel ka paremini aru saada sinust ja üleüldse, kes on seksuaalvähemused ja mis nad on. aga kogu aeg ka ei jõua (naerab) kogu aeg ei jõua. (Triinu)

Heteronormatiivsus avaldub ka erinevate institutsioonide suhtumises – korduvalt mainiti arstikülastusi, kasvatajaid, õpetajaid. Toodi välja erinevate institutsioonide ebapädevus seoses seksuaalvähemuste temaatikaga. Mitmed naised olid kogenud ebamugavaid olukordi arsti juures ning olid võrdlemisi häiritud, et inimesed, kellelt oodatakse kompetentsust ja usalduslikku suhet, võivad antud küsimustes olla väga väheteadlikud. Leiti, et taoliste ametite esindajaid (eraldi toodi välja arstid, günekoloogid, politseinikud, lasteaiakasvatajad, õpetajad, noortenõustajad) tuleks

väga põhjalikult harida seoses LGBT temaatikaga. Tegemist ei ole kindlasti ainult lesbide probleemiga, vaid kõikide LGBT inimeste vajadusega.

Noorte nõustajad, kes nõustamiskabinettides töötavad – peaks tegema rohkem koolitusi, pluss siis günekoloogidele peaks tegema rohkem koolitusi, just nagu erisusest, et kas lesbide suguelu on erinev siis heteronaiste ja kuidas see mõjutab nende seksuaalintervist. (Kaisa)

Arstide puhul on ja see, et teadlikus on hästi madal. Et jah ma tahaksin, et arstid ja õpetajad ja oleks väga teadlikud LGBT küsimustes nagu A ja O, kes on lesbi, kes on gei et nende selline anti-stigmatiseerimine tunduks. Ma tunnen sellest väga puudust praegu. (Mari)

Inimeste reaktsioonid tulevad sageli ootamatutes olukordades ja ootamatutes kohtades ning nendeks ei saa kunagi valmis olla. Mõistagi ollakse nõrдинud, kui keegi teeb kohatu kommentaari, aga tundub, et vanema generatsiooni reaktsioone püütakse võtta leebemalt, ent samas arstidelt ja kasvatajatelt/õpetajatelt eeldatakse siiski kõrgemat teadlikkust ja peenetundelisust ning samuti valmisolekut samasoolisi paare toetada.

Aimuke selline imelik kokkupuude arstidega oli siin meil pere(arsti)keskuses, kus see perearst küsis, kes mina olen, hakkas täpsustama, kas ma olen naaber, siis ma ütlesin, et ei ma olen elukaaslane, siis ta palus täpsustada. Ta oli nagu vene rahvusest, võib-olla... ma ei mäletagi mis ma talle ütlesin, või ütlesingi, et me koos elame või et meil on mittetraditsiooniline pere. Tema reaktsioon oli muidugi selline hästi imelik. Ütles et „Ära räägi!“ Inimene oli lihtsalt, nagu vaatas meid nagu tulnukaid. Viiskümmend oli vast. Aga no ikkagi, ma arvan, et ikkagi arstid võiksid teada, et siin ei ole ainult tulnukad. (Sveta)

Väga oluliseks peeti keskkonda, kus lapsed kasvavad – lasteaiad, kuna kardeti, et seal võib toimuda väga palju teadmatuses tulenevat heteronormatiivset mõjutamist nõ „õige“ peremudeli suunas, mis omakorda võib traumeerida samasooliste paaride lapsi ja jätta nad kaitseta olukordades, kus kasvatajalt eeldatakse avatud ja sallivat suhtumist, ning oskust harida ka teisi lapsi vältimaks kiusamist ja pingeid. Enese peremudeleid tajutakse siiski võrreldes domineerivate peremudelitega teistsugustena ja seetõttu mõnevõrra alaväärsetena. Jäi mulje, et emad peavad võitlema oma õiguse eest olla nemad ise ja kaitsma oma lapsi võimaliku kiusamise eest märkimisväärselt rohkem kui nõ traditsioonilise peremudeli taustaga perede vanemad.

Ma olen nagu teistelt vanematelt kuulnud, et joonistad perepildi ja siis kasvataja ütleb, et „ei, see on vale“, et sa pead joonistama issi emmele siin lähemale ja see tädi on seal kaugemal“. Või et teised lapsed hakkavad siis kuidagi kiusama, et „vaat sul on kaks emmet“ ja siis kasvataja ei tee mitte midagi selle kiusamisega. Ja kui see kiusamine läheb juba vägivaldseks (...) Ka õpetajate ja kasvatajate valmisolekust neid lapsi ka natukene kaitsta või üritada ülejäänud rühmale või klassile selgeks teha et rääkida sellest, et peremudelid on erinevad ja ka erinev peremudel on täiesti okei ja nad kasvavad täiesti tavalises peres... mitte tavalises peres, teistsuguses peres, aga seal peres toimuvad kõik asjad samamoodi tegelikult, et seal ei ole midagi nii teistsugust selles mõttes. (Kaisa)

Laste harimist peeti esmatähtsaks, kuna laste näol on tegemist põlvkonnaga, kelle arusaami ja veendumusi on võimalik mingil määral kujundada. Selle juures toodi välja kasvatajate, õpetajate ja nõustajate oluline roll.

Ma arvan, et lasteaiast alustades. Lapsed on jah kõige parem viis midagi pere sisse viia on laste kaudu. Nad tulevad ja õpetavad oma vanemaid. (...) Lihtsalt nii niimoodi see töötab, kui lapsest saadik inimene teab, et see on okei ja see on normaalne, siis kui ta kasvab, on nagu on tõenäoline, et see arusaam ei muutu. (Irina)

Sageli põhineb avalik arvamus ka valeinfole ja eelarvamustele. LGBT õiguste teemal on näha tegemata tööd teadlikkuse tõstmisel, sest selles osas mängivad rahva arvamuses rolli tugevalt juurdunud eelarvamused ja teadmatuse. Heteronormist erinevaid nähakse põhjendamatult ohuna rahva säilimisele ning teisejärguliste kodanikena, kellele ei laiene mitmed perega seotud õigused. (Inimesest ja tema..., 2011)

3.4 KOOSELU REGULEERIMINE

Uuringus osalenute arvamused seoses kooselu reguleerimisega võib jagada üldisteks ja isiklikeks seisukohavõttudeks. Sageli räägiti üldistest ootustest, kui endal konkreetset soovi või vajadust oma kooselu reguleerida ei olnud (näiteks ei olnud hetkel püsisuhtes või ei olnud see teema partneriga jutuks tulnud)

3.4.1 Üldised seisukohad

Üldisemalt leitakse, et LGBT inimesed väärivad võrdväärset võimalust oma kooselu soovi korral seadustada, mis tingimata ei tähenda, et vastaja ise kohe seda võimalust kasutaks. Võimaluse puudumine on hetkel miski, mis vastajaid sügavalt häirib ning nende igapäevasest teadmistest päris suure osa moodustab.

Kui kaks inimest on koos ja nad tahavad ikkagi vormistada seda enda kooselu, et siis sul on olemas see võimalus. Tegelikult on see ikkagi emotsionaalne asi, mis peaks olema. Ma ei tea, mis ma otsustaks. Ma ei ole otsustanud mitte midagi. Inimesel peab olema mingisugune võimalus ennast siduda. Kui tal ei ole seda võimalust, siis see on diskrimineerimine. (Eneli)

Oluliseks peetakse põhimõtet, et samasoolised paarid ei erine oma olemuselt heteropaaridest ja nende õiguste piiramine ei ole seetõttu mõistlik. See, kuidas suhte reguleerimise võimalust nimetada, on pigem teisejärguline küsimus, oluliseks peetakse selle võimaluse olemasolu.

Minul isiklikult on minul ei ole vaja, et see oleks abielu nimeline asi. Minu pärast... ma saan aru sellest mõtteviisist, et kui me tahame väita, et samasoolised paarid ei ole kuidagi erinevad heteropaaridest, et miks peaks neid kuidagi teistmoodi nimetama, et miks ei ole siis lihtsalt abielu. (Triinu)

Enda kõrvale jäetust tajutakse seoses seadusandlusega päris tugevalt ja samuti tajutakse enda võimetust olukorra muutmiseks midagi ette võtta. Võimaluse puudumine ja stigmatiseeritus põhjustavad pettumust ja nõrdimust. Ollakse veendunud, et tegelikult vääratakse täpselt samasuguseid õigusi nagu heteropaarid.

See nagu (võrdsete võimaluste puudumine) närib seest katki. Kui sa kogu aeg tunnetad, et on ebaõiglus ja väärivad paremat, aga seda ei ole veel võimalik saada. (Kaisa)

Ollakse teadlikud seadusandlike muudatuste loomusest ja isegi ei eeldata kohe abieluinstitutsiooni avamist, lepatakse ka vähemate õigustega, kuigi perekonnaseaduse muudatus või abieluinstitutsiooni avamine on suures plaanis muudatus, mida teiste riikide eeskujul oodatakse.

Loomulikult et ma ei oota kohe abiellumisseadust ja ma ei jookseks kohe abielluma ka isegi, kui ma väga tahaks. Selleks peab ikka väga kindel olema. Aga partnerlusseadus, isegi kui partnerlusseadus tuleb, siis (...) see tähendab väga palju kogukonna jaoks ka. (Erika)

Mingil hetkel nii kui nii tuleb see seadus, ma arvan. Ses mõttes, et me tahame olla Euroopas, Põhjamaades – meil ei jää muud üle, kui võtta mingisugunegi seadus vastu. (...) Pikemas perspektiivis muutuks ühiskonna suhtumine [kui Eestis oleks kooseluseadus], ma arvan. Ja lühemas perspektiivis, ongi mingisugune kindlustunne. Oma peresuhetes just, kas või see haiglasse või oma tervise probleemidega. (Eneli)

3.4.2 Isiklikud seisukohad

Abielu nähakse olulise ja suure otsusena ning seda võimalust ei kasutataks „lihtsalt seepärast, et saab“, vaid pigem siiski seetõttu, et on olemas reaalne vajadus. Küsitletud naispaarid, ka siis kui nad ise otseselt välja ei öelnud, et tahavad oma suhet registreerida, tõid välja, kui oluline on põhimõtteline võimaluse olemasolu kas oma kaaslasega abielluda või oma perekonnastaatus registreerida. Perekonnaseaduse muudatust nähti kõige ideaalsema variandina, kuna siis ei toimuks mingit diskrimineerimist ning oleksid kaitstud nii paari varalised õigused kui ka laste olukord. Olukord, kus abielu naise ja naise vahel või mehe ja mehe vahel oleks võrdväärne ja seaduse poolt tunnustatud, oleks intervjueeritavate meelest kõige tervitatavam ja oodatum seadusemuutus. Kümnest intervjueeritavast kaheksa ütlesid, et tahaksid kindlasti oma kooselu registreerida.

Ma ei saa aru, miks seal peab olema mingi vahe. Heteropaaridel on mingid õigused, meil samasugused mingid õigused. Kui nad oleksid samasugused õigused – ei ole midagi muud ju

vajagi. Meile ei ole midagi muud vaja. Me tahame elada kuidagi abieluta kui on see väga hea, sest heterod väga tihti nüüd ei abiellu, seaduslikult ei vormista oma kooselu ja nendel lapsed ka. Ja kuidagi see on okei. Aga me ei saa niimoodi teha! Sest et sest nii pea kui sa oled nagu lapse ema või isa – see ei pea seaduslikult kusagil kirjas olema. Sa oled sünnituse tunnistuses sees sisse kirjutatud. Sa oledki isa, sinu õigused on kaitstud, meie puhul, me ei saa niimoodi teha sest need on kas minu bioloogilised lapsed või tema bioloogilised lapsed. (...) Meil on seda vaja. Me ei (rõhutatult) nõua midagi rohkemat. Aga lapsed ja.. see on laste pärast. See ei ole nagu (...) lihtsalt selle pärast, et öelda, et „mul on naine“. Või ma olen abielus. (Irina)

Kindlasti on abieluotsuse taga ka emotsionaalsed põhjused ning lapsepõlvest kaasa tulnud väärtused ja arusaamad.

Mina ju tahan oma elukaaslasega igavesti koos olla. (Pille)

Mina küll abielluksin! Täiega! (...) Ja üks tuttav, Maret, tema abielluks ka! Hullult! Täiega! Jaa me abielluksime! Sest see on meie soov, see on meie soov mis on meiega kasvand nagu väiksest peale. Ja kui sa ei soovi seda, siis see on ka võib-olla väiksest peale kaasa tulnud. Nii et on kindlasti kogukonnas neid naisi ja mehi, kes kindlasti hullult tahaksid abielluda. Et mis mõttes ei abiellu? See on täiesti normaalne ja lapsed jne! ja on naisi kes ei taha laps, on mehi kes ei taha lapsi ja on ka neid, kes ei taha abielluda. (Erika)

Oma tulevikule mõeldes nähakse suhte seadusliku reguleerimise võimalust väga palju läbi laste saamise ja kasvatamise prisma. Enamik vastajaid olid väga kindlad, et soovivad oma suhet mingil moel reguleerida või tunnevad selle järele juba praegu suurt vajadust – seda võimalust nähakse millenagi, mis tagab kindlustunde ja turvalisuse ning kinnitab, et ei olda riigi silmis teisejärguline kodanik.

Ega partnerlusseadus ei oleks see, mis meid rahuldaks kuna meil on plaanis lapsi saada... (naerab) Et selles suhtes partnerlusseadus ju kuidagi ei anna võimalust nagu oma partneri last lapsendada. Seega meie jaoks see ei tööta. Et siis peaks ikkagi perekonnaseaduses muutuse sisse viima. (Olja)

Meie tahaksime abielluda! Sest et no eks me abiellume ka lõppkokkuvõttes. Aga oleks ka partnerlusseadusega rahul ja kui ei ole ka seda, siis meie kooselu ikka jätkub samamoodi. No tahaks riigipoolset tunnustust. Ma tahaks seda tunnet, et ma ei ole teisejärguline, ma tahaks seda kindlust, et mina, kes ma maksan makse (...) ja panustan ka muidu tegelikult ka ühiskonda märksa rohkem kui võib-olla keskmine Eesti inimene, võiks saada samu õigusi nagu keskmine Eesti inimene. (Kaisa)

Kooselu reguleerimise vajadus on esile kerkinud ka seoses tervise ja elamispinna küsimustega. Võimalus tõestada mingi dokumendi alusel, et kaks naist on koos paari ja perekonnana on tugevalt seotud psühholoogilise turvatundega. Samuti on turvatunne oluline, kui ühe partneriga midagi juhtuma peaks. Perearsti juures saab endale määrata kontaktisiku, kelle poole tervishoiuametnikud ja –töötajad vajadusel pöörduvad. Ent kui inimene peaks sattuma teadvusetult haiglasse, pole tal võimalik kontaktisikut nimetada. Sellisel juhul sõltub see, kas partner lubatakse haige juurde või mitte, juba haiglapersonalist. Järelikult pole see sfäär seadusega reguleeritud ning ootamatute juhtumite korral, kui inimene pole suuteline oma taht väljendada, jäävad nii tema kui ta partner kaitsetusse positsiooni. Eelkõige seetõttu, et isikutel pole võimalik endid tuvastada kui partnereid. (Mets 2010: 87)

Mina tahaksin, et mul oleks mingisugune paber olemas. Selline mingisugune kooselu vorm. Jah. Ma olen hästi, eriti just viimasel ajal, mõelnud selle peale, et kuna minu elukaaslane. Tema vanemad teavad, aga see on selline tabu teema, sellest ei räägita. Et mis siis ikkagi reaalselt juhtub, kui ta jääb haigeks. Et siis tuleb umbes tema ema-isa viivad minu juurest minema inimese. Ja minul ei ole mingit õigust öelda, et ma ikkagi elasin temaga koos. Mingis osas on see just viimasel ajal tulnud. Et kui ma mingil hetkel ei saanud aru sellest paberi vajadusest, siis nüüd nagu küll, see on väga konkreetne asi. Et öeldakse, et koli välja, see ei ole sinu korter ja mis sa siin üldse teed. Tulid siia üheks ööks või mis. (Eneli)

Intervjueeritud naised on paljuski mõjutatud üldistest diskursusest, isegi kui see läheb vastuollu nende endi huvidega. Samas loodetakse ikkagi, et seadusemuudatus võetakse vastu ja ühiskond aktsepteerib seda.

Aga ühiskond ei ole valmis selleks [samasooliste abieluks], mulle tundub... et selles mõttes on väga raske. Aga keegi peab vist seda tegema, muidu ei jõuagi asi kuskile. (Eneli)

Sageli tuuakse poliitikute ja arvamussliidrite poolt ettekäändena välja asjaolu, et samasooliste paaride kooselude seadustamine pole vajalik, kuna ei toeta traditsioonilist peremudelit ja ühiskond ei ole taoliseks sammuks valmis. Taoline diskussioon toimus ka Rootsis enne sealse sooneutraalse abielu legaliseerimist 2009. aastal. Rootsi integratsiooniminister Erik Ullenhag rääkis 2011. aasta „Erinevus Rikastab“ konverentsil, et kuigi ka Rootsi ühiskonnas toimus LGBT õiguste teemal väga suur ja vastuoluline ühiskondlik ja poliitiline debatt, siis enamus inimesi, kui LGBT abielud seadustati ja LGBT õigused laienesid, aktsepteeris uut olukorda. Seaduste muutmine muudab ka kehtivaid suhtumisi ühiskonnas. (Konverentsiülekanne 08.06.2011, 27:20)

Aga kui see (partnerlusseadus) võetaksegi vastu, siis tegelikult no kuidas ühiskond häält teeb. Muidugi ta teeb häält, teeb ja siis ta rahuneb maha. Nädalaga on juba maha rahunenud. (Erika)

Ma arvan, et abielu on väga oluline, seepärast et küsimus ei ole selles, et kõik peaksid abielluma, või mitte. Ma arvan, et ka see partnerlusseadus on väga teretulnud, et oleks selline seaduslikult tunnustatud see suhe, seepärast, et praegusel juhul ikkagi ongi see, et kui on ikka samasooline paar, siis on selline ninnu-nännu. (Mari)

Tajutakse oma suhte erinevust normidest ja ollakse seetõttu ka ise tugevalt veendunud, et taolised hoiakud on domineerivad. Seetõttu hoitakse ka ennast tagasi mingite valikute langetamisel, mis tegelikult on inimese jaoks olulised.

No muidugi tahaks (oma suhet reguleerida) (...) No meid küll vaadatakse ju nagu ahve. Ma ei usu et kui öeldakse, et nüüd võib abielluda, no me tormaksime kusagile abielluma ja meid nagu vaadatakse nagu normaalseid. Ikka kindlasti vaadatakse „woooooaaaa“. Ahvid. (Sveta)

Konfliktisituatsioon enese ja ühiskonna vahel on kerge tekkima, kuna levinud diskursused jätavad geipaarid ühiskonna osana välja. Tegelikult on olemas suur soov olla võrde ja tunnustatud ning riigi silmis kaitstud.

See sõna 'ühiskond' sellel ei ole mingit... no sellel ei mingit no sellel ole kellegi nägu, see on täiesti anonüümne mitte kellegi nägu. Sellega on väga lihtne manipuleerida tänu sellele. Et kui

me räägime, et ühiskond ei ole valmis, siis kellest me räägime - kas me räägime geidest? Lesbidest? Kas me räägime nagu ...? Et nagu millisest ühiskonnast me räägime? Millisest ühiskonna klassist? See ajab mind täielikku segadusse? Et mina olen ammu valmis. Et kas ma ei ole osa ühiskonnast? (Mari)

3.4.3 Riigipoolsete hoiakute tajumine

Praeguse justiitsministri tegevust kooseluseaduse koostamisel nähakse väga positiivsena ja see on tõstnud mõnevõrra lootusi, et seadusandlik pool leiab lahenduse samasooliste perede kooselude reguleerimiseks. Poliitiliste jõududena nähakse kooseluseaduse põhilise toetajana Sotsiaaldemokraatlikku erakonda, aga ka Reformierakonda, ennekõike justiitsministri näol.

Sotsiaaldemokraatlik erakond on ka praegu üsna populaarne. Et nemad on üsna tolerantsed oma vaadetelt. Keskerakonnaga ma ei oska arvata, et siin kõike võib juhtuda, kui asi poliitiliseks ajada. (Riina)

Siis kui tuligi see gei ja lesbi teema ja partnerlusseadus, siis Isamaa ja Res Publica Liit oli selle vastu. Ja siis mina, siis olid esimesed valimised, kus ma valisin sotsiaaldemokraate ja just nagu kindlalt põhjusel. (Eneli)

Ma olen üsna veendunud, et see minister teeb selle asja ära. Mingil kujul ta neid asju, võibolla see ei ole nii nähtav, aga ta suunab seda teemat. Et selles mõttes, on gei kogukonnal on vedanud, et selline tüüp on praegu justiitsminister. Et kui palju Ansip seda mõjutab on iseasi, aga ta inimesena on üsna selline avatud ja laia silmaringiga. See aitab kaasa, mina olen selles küll veendunud. (Riina)

Samas on tajutav ka teatav lootuste alla surumine, kuna teema on uuringus osalenud naiste meelest õhus olnud juba väga pikka aega ja endiselt ei ole seadusloome jõudnud järele tegelikult valitsevale olukorrale. Tajutakse liiga vähest tähelepanu ja riigi poolset marginaliseerimist.

Aga nagu üldse, see on tänase päeva teema, et kuidas seadused tekivad, siis see on päris huvitav protsess, et nõunikud lihtsalt kirjutavad ja nii see asi on. Ma kujutan ette, et kooselu seadusega tegeleb üks inimene maja peal. (Riina)

Poliitilistest jõududest tõid nelja intervjuu vastajad välja Sotsiaaldemokraatliku erakonna panuse, mis näitab, et poliitilised teemad on intervjuueeritavate jaoks olulised ja nad jälgivad neid igapäevaselt ja teadmised erinevate erakondade valimisplatvormidest ja põhimõtetest on võrdlemisi tugevad. Kuna intervjuud viidi läbi ajal, mil Tallinnas toimus debatt tasuta ühistranspordi üle, oli naha, et intervjuueeritavad olid häiritud populistlikust pseudotemaatikast ja analüüsisid poliitilisi mänge võrdlemisi küüniliselt. Taolised signaalid võimude tasandilt süvendavad arvamust, et riigi silmis ollakse marginaalid, kuna raha ja energia kulutatakse võimumängudele, mis ei aita parandada selle ühiskonnagrupi huve, kelle õigused on mingis sfääris kaitsmata.

Nojah, (irooniliselt) võib-olla on asi ka selles, et kõigepealt tuleb ikka majandus korda saada ja siis tuleb hakata hüvedega tegelema... (Eneli)

Oh see aktiivne arutelu ilmub iga aasta. Iga aasta ilmub mingi... Äkki teeme mingisuguse lepingute paketi, mitte ükski välja ei ütle, et näiteks kirjutate alla ja ongi mingisugune omavaheline kooselu, mis kehtiks nii hetero kui ka homopaaridele. Ja muud sada varianti veel on. See. Need artiklid ripuvad iga aasta ajalehtedes. (Paus.) Aga see on väga tühi jutt. (Olja)

Ollakse väga teadlikud riigi poolt pakutavatest võimalustest ja piirangutest. Mõneti on tajutav juba ka lootusetuse ja käegalöömise tunne, kuna ei nähta, et olukord piisavalt kiiresti muutuks. Samas leitakse endale lohutust positiivsetest aspektidest – olgu selleks siis perekond või midagi muud, mis mõtte mujale viiks. Eesti Vabariigi põhiseadusega on sätestatud üldine võrdsuspõhiõigus ja diskrimineerimise keeld alates 1992. aastast. Järgmisteks olulisemateks sammudeks siseriiklikul tasandil olid 2004. a soolise võrdõiguslikkuse seaduse ning 2008. a võrdse kohtlemise seaduse vastuvõtmine. Kuigi tänaseks on ilmunud nii põhiseaduse kui ka soolise võrdõiguslikkuse seaduse kommentaarid, pole ühiskonna tasemel veel käivitunud põhjalikke diskussioone, mis aitaksid võrdse kohtlemise põhimõtte olemust põhjalikumalt mõista. (Papp, 2010)

Kui ma vaatan, et kas selles mõttes nagu midagi reaalsuses on muutunud, siis ega ei ole ju. Riigi tasandil ei ole midagi muutunud. Ühtegi seadust rohkem ei ole. Võrdsete võimaluste seadus on ka, et seal on tärnike, mis välistab seksuaalvähemused, et tegelikult mõneti on isegi nõmedamaks läinud, halvemaks olukord. Aga mulle tundub, et see hoiak on nagu muutunud kuidagi

positiivsemaks, aga võib-olla ka nagu seepärast, et ma ise ka olen nii hõivatud oma perega, et ei pane tähele seda, mida inimesed arvavad või mõtlevad ümberringi. (Kaisa)

Riigi poolt oodatakse asja ära tegemist. Seda nähakse otsese tunnustusena ning taolisest toest tuntakse väga puudust. Usutakse, et elu läheks pikemas perspektiivis Eestis oluliselt lihtsamaks ja talutavamaks, kui riik saadaks välja signaali, et geide perekonnad ja partnersuhted on tunnustatud ja kaitstud.

Ma arvan, et on aeg kätte jõudnud selleks, et see partnerlusseadus ära tehtaks ükskord, et riik saadaks sellega välja sõnumi, et need paarid on riigi poolt aktsepteeritud, ja et neil on võrdsed võimalused. (...) Sellega riik ütleks ka välja selle, et need paarid on samamoodi oodatud Eestis. (Triinu)

Praegu tajutakse riigi poolt tajutakse, et geid on teise järgu kodanikud ja selle üle ollakse solvunud. Tuntakse, et riik ei pea nende probleemi piisavalt tähtsaks, väga mitmeski intervjuus tuli välja soov, et riik hindaks lesbi-paare samaväärselt heteropaaridega. Seda enam, et enda kooselu näeb iga inimene perekonnana, aga kuna riik ei tunnista seda hetkel, on tajutav teatav abstraktne solvumistunne.

Ja teine igapäevane teema on meie jaoks see sama teisejärgulisus. Et me oleme teisejärgulised inimesed nagu riigi mõistes. Et me tegeleme „nende“ probleemide või „nende“ tahtmisega, siis kui kõik ülejäänud märksa prioriteetsemad asjad on nagu tehtud. Ja ma pean ütlema, et mina oma elus enda jaoks olen suhteliselt prioriteetne. Ja siin ongi see arusaam, et kus see vahe nagu tuleb - et miks ma riigile nagu kuidagi korda ei lähe selle koha pealt? (Kaisa)

Tugev paarisuhe kui ainuke kindel garantii on miski, millele rõhutasid kõik uuringus osalenud vastajad. Murettekitava aspektina toodi välja, et paarid, kellele ei pruugi olla tugevat ja toetavat kodust elu, mis baseerub usaldusel ja vastastikusel toetusel, peavad pidevalt valvel olema, et nende kodune elu saab olema varjutatud haigusest või muudest katastroofilistest isiklikest sündmustest, mis jätab nad sel moel haavatavaks, nagu heteroseksuaalsete kooselude juures enamasti ei juhtu.

Riski maandamise võimalused on nii öelda teisele poolele, ei ole kaitstud, ses mõttes et seaduste poolel et seda rohkem peame ise pingutama ja üksteist usaldama ja sellele tasandil liikuma edasi. (Anu)

Olemasoleva võimalusena toodi väga negatiivse hinnanguga välja ka seltsinguleping, mida nähakse riigi poolse mõnitamisena, kuna see devalveerib perekonna olemuse täielikult.

Me oleme ka mõelnud selle peale, et teha mingi leping, aga ainuke leping, mis nagu praegu ju samasoolistele paaridele pakutakse on seltsinguleping ja see on minu jaoks mõnitamine. Et seltsing kuulub sihtasutuste ja mittetulundusühingutega ühte patta (...) Aga jah see on jah minu jaoks mõnitamine, et seltsing on padjaklubi. Meil on perekond. (Kaisa)

3.4.4 Välismaale minek kui alternatiiv?

Välismaale kolimise plaani võib tugevalt seostada riigi suhtumise tajumisega. Ollakse võrdlemisi teadlikud teiste riikide võimalustest ja seadusandlustest. Mainitud riikide seas, mida on kaalutud võimalik sihtriikidena on Põhjamaad, aga ka Kanada, Holland, Šveits. Antud temaatika tundub paaridel võrdlemisi hästi läbi mõeldud olevat. Kui ei ole ka isiklike kogemusi, siis toodi näiteid teiste eri rahvusest paaride katsumustest Eestis - kui taolisi olukordi on kõrvalt nähtud, on see palju mõjutanud arusaama Eesti puudulikest võimalustest.

Oi, Euroopas on muidugi rohkem aktsepteeritud see asi [LGBT suhted]. (Sveta)

Mingil hetkel (kaalusin välismaale minekut) hästi tõsiselt. Ja ma olen tegelikult natuke aega välismaal elanud ka. See on nüüd juba 10 aastat tagasi (...) mingi hetk ajas ikka juhet nii kokku, et see siin on ikka nii crap, ja siuke ahistav, et tahaks nagu ära. (Riina)

Nagu Kanadas on seda näiteks vastu võeti seda seadust, mis lubab abielluda. Seal noh, seal on väga paljud inimesed on selle vastu, aga seal oli teadlik valik. See on see on (ohkab) inimõiguste teema. Võib-olla nendel on haritumad inimesed seal üleval või ... muidugi ühiskond on teistsugune, aga nad on... võtnud vastu seaduse mis ei ole... noh võib-olla väga populaarne, et no see ei meeldi kõikidele. See ei saa kõikidele meeldida. Tulumaks ka ei meeldi kõikidele. Aga see on vastu võetud. (Olja ja Irina)

Enamik vastanuist olid kaalunud välismaale kolimise võimalust. Peamisteks argumentideks oli turvalisem ja sallivam elukeskkond ning lihtsam laste kasvatamine. Ei tahetud, et välismaale kolime oleks millegi eest põgenemine, küll aga taheti oma elu vabalt ja segamatult elada ning viimase osas tunnetati Eestisse jäämisel mõningaid puudujääke.

Jajaa, see on ikka kogu aeg selles mõttes et ega meil oli üldiselt see plaan [välismaale minna], no kui me hakkasime märksa kindlam oli see aastaid varem kui laps sündis ja neli aastat tagasi see olukord oli trööstitum kui praegu nagu suhtumiste koha pealt. (...) Ma ei tea ka, mille põhjal tegelikult see otsus tuleb, et kas me lähme või ei lähe. Ja ma tean, see otsus ei saa tulla selle põhjalt, et laps läheb kooli ja siis keegi hakkab kiusama. Või kuidagi tuleb see välja ja siis nii, et nüüd pakime asjad ja lähme minema, et see ei tohi olla nagu selline põgenemine otseselt. Aga samas eks ta oma olemuselt ikkagi on põgenemine. (Kaisa)

Psühholoogiline turvalisus ja teadmine, et riik hindab ja toetab kahe emaga peremudelit, on miski, millest Eestis puudust tuntakse ja mis võib muutuda nii tugevaks argumendiks, et vanemad kaaluvad Eestist lahkumist.

No see sama psühholoogiline turvalisus või enesetunne või et see on nagu kuidagi – mind hinnatakse ja toetatakse. Ja see on ka üks põhjus, miks ma kaalun välismaale minna. (Kaisa)

Jaa, välismaale kolimist oleme kaalunud küll jah. (Olja) Ei ole võimalusi Eestis. Oleme... aa Soomes tuleb ju... (Irina) Soomes ja ju partnerlus seadus on olemas aga praegu kaalutakse selle abieluga võrdsustamist. Kui Soome võtaks vastu, siis oleks kõige lihtsam variant üle lahe kolida ja kogu lugu. (Olja) Ega tead see meile tegelikult eriti ei meeldi. Me tõsiselt me ei tahaks siit ära minna. (...) See on kodumaa, vähemalt minu jaoks. Ma ei taha kuhugi minna (resoluutne) Olen välismaal elanud – seal ei ole paremat elu (hääl tõuseb). Tahaks siia jääda. Aga vot see.. see perekonna värk ei tööta kuidagi siin Eestis. No mul on väga kahju, aga me vist peame siit ära minema. Kunagi. Muud valikut ei ole praegu. (Irina)

Mööndi ka seda, et Eesti olukord kindlasti ei ole lootusetu ja väga hull võrreldes näiteks naaberriikidega – kõik hinnangud ja tõlgendused sõltuvad vaatenurgast ja samas ollakse teadlikud ka märksa kehvematest tingimustest. Samas ei saa unustada, et riikide arengutasemest sõltub paljuski ka see, kuidas koheldakse vähemusi.

No mina igatahes võin ütelda, et võrreldes Venemaaga meil läheb praegu väga hästi. Sest venemaal tahetakse neid mingeid homoseksuaalse propaganda vastaseid seadusi teha. Nii et seal on see veel hullem (Sveta)

3.5 OOTUSED, VAJADUSED, SOOVID

Seoses oma kooselu reguleerimisega tuntakse kõige tugevamat vajadust just võrdse kohtlemise järele. Õigust abielluda ja elada oma elu nii, nagu soovitakse, nähakse üleüldise inimõigusena ja riigilt oodatakse pigem aktivisti rolli olukorra lahendamisel, kus elavad koos perekonnad, kellel ei ole võimalik võrdväärselt heteropaaridega oma suhet reguleerida.

Kõigil inimestel (rõhutatult) peaks minu arust olema võrdsed õigused. Ja siis ei olegi vahet, et kes nende eest seisab – et kas ma olen hetero või ma olen gei või ma olen midagi kolmandat. Et ma seisan nagu kõikide inimeste õiguste eest. (Kaisa)

Pikas perspektiivis loodavad gei naised, et Eestis on kunagi ka õigus abielluda ja samasoolisi suhteid võetakse ühiskonnas vastu toetavalt ning ei esine homofobseid põhjendusi, miks samast soost paarilised ei peaks perekonda looma ja riigi ning ühiskonna silmis sarnaselt heteropaaridega koheldud olema. Samas usuti ka, et kui kooseluvorm tagab samad õigused, ei ole vahet, kuidas seda nimetada – terminoloogia on siinkohal teisejärguline.

Ma arvan, et me pole abiellumise loast kaugel, kui meil võetakse vastu partnerlusseadus, et kui partnerlusseadus tuleb ära, siis Eesti ühiskond näeb ka, et siin ei ole tormilist massi lesbide ja homode kokku minemist ja lapsendamist ja laste saamist ja mingit buumi ei ole ja tegelikult ju elu ei muutu ja elu-olu ei muutu. Keegi ei hakka kedagi segama ja buss ei ole lesbisid ja homosid täis suudlemas ja amelemas, mida nad kardavad. (Erika)

Riigilt oodatakse toetava ja samasooliste paaride perekondi tunnustava otsuse langetamist ehk siis aktiivse rolli võtmist, mitte tagantjärele aeglast reageerimist, mis ei aita kaasa Eestis elavate samasooliste paaride perekondade olukorrale. Levinud retoorikat (oht pereväärtustele, ühiskonna alustalade kõigutamise jne) hinnatakse liialt hüsteeriliseks ja liialdatuks.

Mina arvan, et riik peab asja ära tegema. Selles mõttes, et riik peab võtma seisukoha. (...) Ma ei

näe nagu põhjust, miks peaks olema selle [kooseluseaduse] vastu. See ei ole midagi kriminaalset ja see pigem toob ikkagi kasu. (Eneli)

Ajaperspektiiv, mille vältel loodetakse, et kooselude reguleerimine toimuda võiks, ei ole kuigi pikk, jutt käib pigem ühest valimisperioodist, ent seni pole poliitilist tahet olnud seda otsust langetada, kuigi vastajad on seda lootnud juba mõnda aega.

Lootsime, et [samasooliste abielud seadustatakse] vii aasta pärast või viie aasta jooksul (Mari)

Hetkel on Eestis olukord, kus samast soost vanemad kasvatavad lapsi, aga neile ei võimaldata sarnaseid hüvesid kui siis kui nad oleksid heterosuhtes. Lastega seonduva ebakindla olukorra leevenemine on kõige tugevam soov. Inimesed annavad aru, et suhted ei pruugi olla igavesed ja kestvad ning tahavad end ja oma lapsi ootamatuste vastu kindlustada. Hetkel ei ole neil selleks eriti palju seaduslikke võimalusi ja sellest puudujäägist ollakse väga teadlikud.

Kuna meil on kolm last ja need lapsed on bioloogiliselt Anni lapsed ja minul praegu Eesti seaduste kohaselt ei ole mitte mingit juriidilist legaalset õigust laste noh tuleviku, siis nii öelda, kui midagi juhtub Anniga, et siis see on siis nagu see teema, mis meie jaoks on kõige põletavam ja kõige teravam, mis puudutab lapsi, aga praegust näiteks, no ütleme see, et ajal kui Anni käis tööl, praegu ta on kaksikutega kodus, siis ei saanud mina haiguslehte võtta näiteks. Kui jäi siis haigeks näiteks vanem laps. (...) Praegu, näiteks kui me läheksime lahku siis Annil ei oleks õigust alimentide peale ega midagi minuga seoses. Ometigi oli see meie ühine otsus see laps, või mõlemad kolm last siis – mõlemal korral nad siis muretseda jaa.. ja neid kasvatada. (Kaisa)

Lapsendamisküsimused on samuti teravaks teemaks ja selle all mõeldakse nii suhte sisest kui välist lapsendamist. Kui üks vanematest on bioloogiline ema, siis teine ema ei saa näiteks last lapsendada. Perekonnaseaduse § 75 lõige 2 punkt 3 ütleb, et lapsendada võivad ainult omavahel abielus olevad isikud – samasoolistel paaridel, kellel ei ole õigust abielluda, pole seega ka õigust lapsendada.

Seaduslikus mõttes, ma arvan, et nagu kõige-kõige suurem vajakajäämine on lapsendamise osas. (Mari)

Tuntakse puudust võrdsetest võimalustest – isegi kui see, kas vastaja võimalust kasutaks või mitte, ei ole kindel. Võimaluse olemasolu on miski, mida nähakse turvalisuse ja võrdsuse tagajana ning mida tõlgendatakse kui märki sellest, et riik ja ühiskond hoolivad kõikidest oma liikmetest.

Tahan, et oleks võimalus ja see on iga inimese asi, kas ta seda kasutab või mitte. Ise küsimus on see, et kui see võimalus on, et kas mina seda kasutaksin või mitte, ma ei tea. Aga selles mõttes võimaluse võiks inimestele ikka anda. (Pille)

Ma tahan seda sama mida kõik teised. Ma tahan abielluda. Kui ma abiellumist ei saa, siis ma olen nõus ka partnerlusega, eriti kui on sees see sama klausel, mis puudutab lapsi. Kui seda ei ole, siis tuleb mõelda muudele asjadele. (Kaisa)

Kui võrrelda lapsi, kes tulevad heterosuhtest lastega, kellel on kaks ema, siis suure tõenäosusega on heterosuhetes vähemalt mingil osal lastel vanemad abielus – mõistagi on ka väga paljud heteropaarid Eestis valinud vaba kooselu tee ja kasvatavad lapsi ilma abielus olemata, aga geidel puudub igasugune legaalne võimalus oma kooselu registreerida. Oma olemasolevate ja tulevaste laste pärast on vastajatel hirm, et nad satuvad teiste pilke- või kisamisobjektiks. Taoliste suhtumiste leevendamisel nähakse olulist rolli riigi otsusel samasooliste suhteid heterosuhetega võrdselt kohelda.

Ma arvan, et siis lastel oleks tunduvalt kergem, sest praegu on niimoodi, vaata, et on emme ja issi ja emme ja issi on abielus. Aga kui on kaks emmet, mis suhe neil siis on. Aga no siis laps saaks ka öelda, et pole nagu halvem suhe, sest nemad ka abielus on. Et siis ühiskonnas hakkab see vaikel see suhtumine muutuma. Et siis nagu lapsi ei vaadata (pööratab silmi, ohkab), et pervode laps ja ma ei tea mis siis veel. (Olja)

Loodetakse, et kui peale kasvab uuem ja avarama silmaringiga põlvkond, siis suhtumised ja hoiakud muutuvad. Ollakse huvitatud sellest, et Eesti noored võtaksid omaks teiste Euroopa riikide hoiakud, ning ei hindaks inimesi tuginedes eelarvamustel.

10 aasta pärast kui nende vanemate inimeste osakaal, nende inimeste osakaal, kellel on nagu sõnaõigus, kes rohkem räägivad midagi negatiivset, nad lihtsalt loomulikult nende osakaal

väheneb ja no praegu selle uuema põlvkonna, nad on rohkem tolerantsed. Nad käivad Euroopas, nad näevad, kuidas seal hoopis midagi muud ja tegelikult kedagi ei huvita, kes kellega käib või magab. (Sveta)

Tajutakse tolerantsuse puudumist ja mõistetakse, et kooseluseaduse vastu võtmine kindlasti ei muudaks valitsevat olukorda üle õõ ning ollakse valmis, et inimeste suhtumise muutmine võtab aega. Samas nähakse riigi poolse hoiaku muutumises ka selget märki, et ühiskond on võimeline olema tolerantsem ja sallivam – see, et LGBT temaatika on päevakorral ja sellega tegeletakse ministeeriumite tasandil, annab alust loota, et viimaks paraneb lisaks LGBT inimeste õiguslikule olukorrale ka inimeste üldine suhtumine LGBT kogukonda.

See on mingi juriidiline dokument, mis annab sulle võimaluse. Okei, et sul on rohkem võimalusi, aga see ei tähenda, seda, et kui sa kõnnidki tänaval oma elukaaslasega käest kinni, et keegi siis ei tuleks midagi ütleva, sülitama või mölisema. Et toidupoes ei tuleks keegi sulle näpuga näitama, et vaata, kui imelik sa oled, see ei taga seda. See kooselu seaduse registreerimine ei taga seda, ma arvan, et pigem on sellest tolerantsusest Eestis üldse puudu. Suur tolerantsuse kriis Eestis, tolerantsusest on pigem puudu. (Riina)

Perekonnaseaduse muudatust nähakse ehk kõige õiglasema variandina reguleerimaks samast soost partnerite peresuhet. Olukord, kus abielu naise ja naise vahel või mehe ja mehe vahel oleks võrdväärne ja seaduse poolt tunnustatud, oleks uuringus osalenute meelest kõige tervitatavam ja oodatud seadusemuutus, mis tagaks kõikide inimeste vabaduse, võrdsuse ja väärikuse.

Tahame, et meil oleksid samasugused õigused. Mitte rohkem mitte vähem. Ma ei saa aru, miks see peab olema teistmoodi. (...) Võtame selle mehe ja naise asja välja. Korras! Kaks sõna välja võtta ja nii raske! No jumal võtaks! Noh. Kaks sõna... aga vot nii... See annaks automaatselt kõike, lapsendamisõigusi ja noh, oleks nagu normaalne, kaasaegne seadus. (Irina)

Võrdsustada. Sama abielu. Mitte midagi muud. (Olja)

Praegusel hetkel kogevad LGBT inimesed oma põhiõiguste täitmisel Eestis mitmesuguseid takistusi, võrdses ja demokraatlikus ühiskonnas on vajalik nende takistuste eemaldamine. Intervjuudest tuli mitmel korral välja, et isegi kui näiteks abielu ja lapsendamine ei ole osalejatel

hetkel kavas või ei pidanud nad vajalikuks neist plaanidest rääkida, peavad nad oluliseks otsustamisõiguse olemasolu, kas abielluda või mitte, kuidas planeerida ja luua perekonda ning kas, millal ja kuidas saada lapsi. Oluliseks peeti siinkohal seda, et Eestis seadused ja poliitika tunnustaksid peremudelite mitmekesisust ning võimaldaksid seaduslikku kaitset ka peremudelitele, mis ei ole määratletud põlvnemise või abieluga.

Leian, et seadusi ei saa kehtestada ja tõlgendada kriteeriumi järgi, et miski on „traditsiooniline“ ja miski „ebatraditsiooniline“ või isiklikel arvamustel „mulle meeldib“ või „mulle ei meeldi“ – oluline on, et oleksid olemas reaalsed lahendused ja võimalused reguleerida LGBT-inimeste kooselusid. Kuna reaalset eksisteerib olukord, kus Eestis elavad samast soost paarid perekonnana ja neil on sageli ka lapsed, on vajalik valitsevale olukorrale seadusliku raamistiku seadmine. Abielu kui heteroseksuaalne institutsioon, on pärit ajast, mil tal oli ennekõike majanduslik funktsioon ja mille oluline osa oli soo jätkamine. Taoline heteronormatiivne seisukoht ei ole enam tänasel päeval õigustatud ning peremudelite rohkuses tuleb abielu tähendus ümber mõtestada – riik ei keela viljatutel paaridel abiellumist, geiabelude keelamist riiklikul tasandil võib seega tõlgendada ka kui traditsiooniliste soorollide põlistamist. Abielu tuumaks on ajalooliselt olnud ja on tänapäevani õigus valida endale meelepärane partner loomaks vastastikusel austusel ja armastusel rajanev perekond, mis on ühiskonna poolt õiguslikult tunnustatud. Arusaam, et samasooliste kooselu ja abielu on võrdselt tähenduslik ja väärtuslik vastassoost elukaaslaste suhtega, väärrib demokraatlikus ühiskonnas kaitsmist ja tunnustamist. Abieluinstitutsiooni ega ühiskonda ei kaitse ega edenda mingilgi määral see, kui isikutel puudub õiguskindlus oma perekonnastaatuse suhtes. Mõõnan ka, et sõna „abielu“ ei oma sel määral tähtsust, kui võrdsete võimaluste olemasolu, mis hetkel puuduvad.

IV PEATÜKK. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Analüüsi tulemusel võib väita, et Eestis on samasooliste paaride vajadus kooseluseaduse või üldise seadusemuudatuse järele, mis tagaks nende perekonna, laste ja vara kaitse, väga suur. Naispaaridel toimub pidev ja igapäevane teadlik valik, kui avatud ollakse ühiskonna suhtes, kui palju ollakse kapist väljas ja kellele. Taoliste valikute lihtsustamiseks oleks vajalik ühiskonna ja riigi poolne aktsept samasoolise paari suhtele. Oluline on välja töötada samast soost partnerite peresuhet reguleeriv seadus, mis arvestaks sihtgrupi huve. Samuti võib intervjuudest välja koorunud mõtete põhjal pidada oluliseks seda, et alustatakse ja jätkatakse erinevaid ühiskonda harivaid ja LGBT-teematika vallas teavitustööd läbi viivaid projekte vähendamaks homofoobseid hoiakuid, mis on tingitud peamiselt teadmatusest.

Kindlasti vajavad ümberhindamist põhjendused, miks Eestis seksuaalvähemusi abieluinstitutsioonist endiselt välja jäetakse. Hetkel välistab seadusandja samasooliste abielusid seetõttu, et „enamus nii tahab“. Selleks peavad olema loogilised ja mõistlikud põhjendused. Seega vajab Eesti seadusandlus ja selle praktiline väljund antud valdkonnas uuendamist, et see vastaks tänapäevastele arengutele ning tagaks võrdse kaitse kõigile paaridele, olenemata nende seksuaalsest orientatsioonist. (Mets, Meieorg 2010: 90)

Küsitletud naised pooldasid pigem põhimõtet, et kõiki paare tuleks võrdselt kohelda ning seetõttu oleks ideaalvariant, kui Eesti riigis oleks abielu tunnustatud ka samast soost partnerite vahel. Partnerlus/kooseluseadust nähakse pigem kui vahevarianti või kompromissvõimalust, mis tagaks ka esmase turvalisuse ja tunnustuse, ent ei tagaks võrdset kohtlemist.

Vältimaks topelt diskrimineerimist tuleks rohkem pöörata tähelepanu naiste võrdsele kohtlemisele ning muust rahvusest inimeste võrdsele kohtlemisele. Huvitava tähelepanekuna võib tuua välja selle, kuidas ebavõrdselt koheldud grupid sageli ise ilma märkimisväärse protestita alla surutud staatusega aktsepteerivad – taoliste juhtude vältimiseks on vajalik samuti erinevate ühiskonnagruppide harimine ning nende õigustest rääkimine, tõenäoliselt aitaks ka suurem eneseteadlikkus ja väiksem stigmatiseeritus vähendada võimalusi, et kedagi tulenevalt tema rahvusest, soost või seksuaalsest suundumusest halvasti koheldakse.

Välismaal abiellumise või välismaal sõlmitud abielude tunnustamise temaatika on samuti üks valdkond, millega Eesti seaduseandja peab kokku puutuma – tõenäosus, et samast soost paarid, kes tunnevad puudust seaduse kaitsest ja võimalusest oma kooselu reguleerida ja kolivad seetõttu välismaale, on väga tõenäoline. Peaaegu kõik uuringus osalenud naised olid kaalunud võimalust välismaal oma elu edasi elada. Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 13 kohaselt on igal riigi ja seaduse kaitsele, Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides ning seadus kaitseb igaüht riigivõimu omavoli eest. Sellest tuleneb õiguskindluse põhimõte. Õiguskindlus nõuab, et rakendatavad reeglid oleksid inimestele kasulikult selged ja täpsed. Abielu, mis on näiteks ühes õiguskorras kehtiv, teises mitte, muudab õigussuhete tagajärjed isikute jaoks etteaimamatuks: nii abiellunute endi kui ka teiste isikute vahel. See on vastuolus õiguskindluse põhimõttega. Kuigi Eesti riik ei saa täielikult tagada, et Eesti elanikud ega kodanikud ei sõlmiks välismaal abielusid, mis Eesti õiguse järgi on kehtetud, on riik kohustatud tegema kõik võimaliku, et vältida õigussuhete tekkimist, mis ühes riigis on kehtivad ja teises kehtetud. (Õiguskantsleri 2005. aasta tegevuse ülevaade). Samuti on vajalik pakkuda kooseluturvalisust inimestele, kes ei ole Eesti kodanikus, ent on siin näiteks ajutise elamisloaga kas töötamas või õppimas ja kelle samast soost abikaasat Eesti seadused ei tunnista.

Enamik inimesi on oma kasvuperega tihedalt seotud ja nende hoiakutest mõjutatud - perekonnasisese ambivalentsuse teket saab vältida taas läbi ühiskonna harimise, mis peab toimuma erinevates vanusegruppides ja algama juba väiksest peale. Toodi välja vajadus vanemate tugigruppide ning professionaalse info kättesaadavuse järele, mis vähendaks teadmatuset ja eelarvamustest tingitud konfliktisituatsioone kõige lähedasemas tugivõrgustikus, mis inimesel on – tema perekonnas.

Lisaks eelmainitud soovitudele, on tulevastel valdkonna uurijatel vajalik tähelepanu pöörata eestikeelse terminoloogia kaasajastamisele ja arendamisele. Tundlike teemade puhul võivad terminid mõjuda erineva taustaga lugejale segadust tekitavalt või võõrapärastena, samas mõned terminid võivad kaotada oma „teravuse“ ja muutuda laialt aktsepteerituteks. On oluline, et mõnd fenomeni uurides oleks olemas sobiv sõnavara selle kirjeldamiseks, ka siis kui reaalses elus nähtuste jäik nimetamine niivõrd vajalik ei olegi.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli välja selgitada, milline on samast soost partneriga koos elavate naiste käsitus paarisuhte seadustamise vajalikkusest ja millisel tasandil selle seadustamist oodatakse/eeldatakse (lepingute pakett, registreeritud partnerlus või abielu) ning millist seaduslikku kaitset oodatakse seoses vanemlike õigustega, hooldusõigustega ja pärimisõigustega. Töö käigus viisin läbi kaheksa intervjuud kümne sihtgruppi kuuluva naisega. Avamaks ühiskondlike hoiakute tajumist, igapäevaelu probleeme ning ootusi, mis samast soost partneriga koos olevatel naistel riigi suhtes on, viisin läbi temaatilise sisuanalüüsi.

Intervjuude käigus tuli esile tugev soov tõsta ühiskonna tolerantsitaset ja aktsepteeritust oma suhtele ning leida riigi poolset tunnustust ja kaitset läbi vastava seadusloome. Võib väita, et käesolevas uuringus osalenute õigusteadlikkus samasooliste suhete reguleerimisvõimalustest on võrdlemisi kõrge. Võib väita, et käesolevas uuringus osalenute õigusteadlikkus samasooliste suhete reguleerimisvõimalustest on võrdlemisi kõrge, avaldades antud teemavaldkonna erinevate tahkude välja toomises ja nende üle diskuteerimises. Oldi teadlikud erinevatest lepingu variantidest, mis tagaksid varalise kindluse, toodi välja seltsingu võimaluses, väga detailselt oldi kursis adopteerimisvõimaluste ja -takistustega. Samuti oldi üksikasjalikult kursis laste hooldusõigusi puudutavate küsimustega – seda ka siis kui paaril või indiviidil endal lapsi polnud. Võib ka väita, et samasoolised paarid olid võrdlemisi hästi läbi mõelnud testamendi koostamise võimalused ja vajaduse. Tunti muret, et võrdsete võimaluste seadus ei välista siiski praktikas ebavõrdset kohtlemist seksuaalse orientatsiooni baasil. Analüüsi käigus ei joonistunud välja märkimisväärset erinevust aktiivsete ja vähem aktiivsete kogukonna liikmete teadlikkuse vahel, ainsa erinevusena tõid aktiivsed sihtgruppi kuulunud naised välja ise-enda vastutuse ja rolli olulisuse ühiskonna harimisel.

Usun, et reaalsed muutused samasooliste paaride õiguslikus staatuses saavad siis, kui tekib poliitiline jõud, kelle jaoks antud küsimus saab hääletamisküsimuseks. Täna sel päeval, vaadates koalitsioonierakondade seisukohti (lisad 2 - 5), on selget toetust tajuda kahe erakonna poolt, ent tegemist ei ole tõenäoliselt siiski tänases poliitilises olukorras hääletamisküsimusega. Selleks, et poliitilist tahet tekitada, on vajalik avalikkuse ja ühiskonna harimine, väikeste sammude astumine, inimõiguste teema päevakorral hoidmine ja konstruktiivse debati pidamine.

Teaduseetika reeglite järgimine töö koostamisel

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....
..... (töö autori allkiri ja kuupäev)
22.05.2012

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Annus, T. 2001. Riigiõigus. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS
2. Avatud Eesti Fond, 2011. Inimesest ja tema õigustest tänases Eestis. *Avatud Eesti Fondi Kajastused*. <http://avatudeestifond.wordpress.com/2011/05/31/inimesest-ja-tema-oigustest-tanases-eestis/>
3. Berger, P. L., Luckmann, T. 1991. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*; Penguin Books
4. Bengtson, V., Acock, A., Allen, K., Dilworth-Anderson, P. & Klei, D. (edit) 2005. *Theory and Theorizing in Family Research*; Sage Publications
5. Butler, J. 1993. Critically Queer. *GLQ: A Journal of Gay and Lesbian Studies*, vol 1, no 1, pp. 17-32
6. Butler, J. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.
7. Coleman, J. S. 1986. Social Theory, Social Research, and a Theory of Action. *American Journal of Sociology* 92:1287-1335
8. Connidis, I. A., McMullin, J. A. 2002. Ambivalence, Family Ties, and Doing Sociology. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 64, No. 3 (Aug., 2002), pp. 594-601
9. Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. 2008. *The Discipline and Practice of Qualitative Research. The Landscape of Qualitative Research*. Sage, pp. 1-44
10. Eesti Vabariigi karistusseadustik, RT I, 04.04.2012, 3
11. Eesti Vabariigi põhiseadus, RT I, 27.04.2011, 2
12. Eggen, B. 2001. Gleichgeschlechtliche Lebensgemeinschaften – Kontinuität im Wandel intimer und familialer Lebensformen, *Familie Recht Politik*, heft 7, s 444.
13. Ellis, L. 1994. *Research methods in the social sciences*. Madison (Wisconsin): Brown & Benchmark
14. Eskridge Jr, W. N. 2001. *The Ideological Structure of the Same-Sex Marriage Debate, Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law*. Edited by Wintemute, R and Andenaes, M, Oxford: Hart Publishing

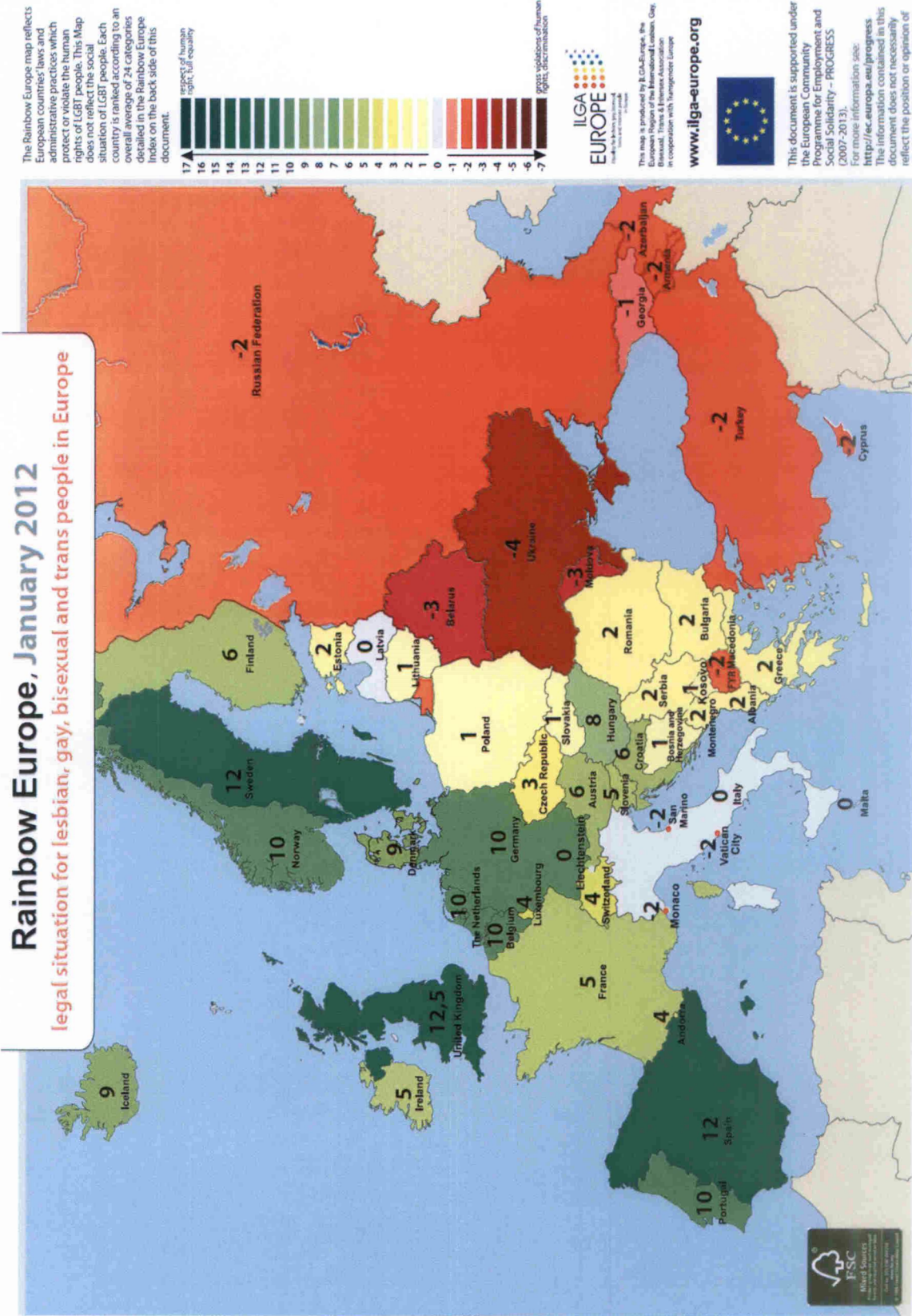
15. Eskridge, W. N., Spedale, D. 2006. *Gay Marriage: for better or for Worse? What we've Learned from the Evidence*; Oxford University Press
16. Euroopa sotsiaaluuring 2004 – 2010 <http://ess.nsd.uib.no/>
17. Euroopa Sotsiaaluuring (ESS) Eestis, TÜ Sotsiaal- ja haridusteaduskonna kodulehekülj <http://www.sh.ut.ee/ssi/teadus/ess>
18. EV Sotsiaalministeerium Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. 2009. Riiklike Perepoliitiliste meetmete analüüs. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Tallinn <http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Analuuus.pdf>
19. Fyfe, B. 1983. "Homophobia" or homosexual bias reconsidered. *Archives of Sexual Behavior*, 12, pp. 549-55
20. Gates, G., Sell, R. 2007. *Measuring Gay and Lesbian Couples, Handbook of Measurement issues in Family Research*; Lawrence Erlbaum Associates
21. Hofstede, G. 1998. *Comparative Studies of Sexual Behavior: Sex as Achievement or as Relationship? Masculinity and femininity: the taboo dimension of national cultures*; NY: Sage
22. Ibrus, K. 2008 Homopaarid saavad peagi kooselu seadustada. *Eesti Päevaleht* <http://www.epl.ee/news/eesti/homopaarid-saavad-peagi-kooselu-seadustada.d?id=51134875>
23. ILGA-Europe Glossary. http://www.ilga-europe.org/home/publications/ilga_europe_glossary#jkl
24. ILGA Europe 2012. *Rainbow Europe Map & Index 2012: legal situation of lesbian, gay, bisexual & trans people in Europe* www.ilga-europe.org/home/publications/reports_and_other_materials/rainbow_map_and_index_2011_2012
25. Inglehart, R., Welzel, C. 2005 *Modernization, Cultural Change and Democracy* New York: Cambridge University Press
26. Inglehart, R., Welzel, C. 2010. *Changing Mass Priorities: The Link Between Modernization and Democracy. Perspectives on Politics June 2010 vol 8, No. 2, pp. 551 - 567*
27. Ingraham, C. 1994. *The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and Theories of Gender. Sociological Theory, Vol. 12, No. 2 (Jul., 1994), pp. 203-219*
28. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2000, 11, 57

29. Justiitsministeeriumi vastus MTÜ SEKÜ kirjale. Samasooliste isikute kooselu reguleerimine. 04.08.2011 nr. 10.1-20/7029
30. Justiitsministeeriumi kiri erakondadele. Kooseluseaduse loomine. 24.10.2011. nr 10.1-20/13670)
31. Jüristo, K., Põldre, G., Kampus, L. toim. 2007. Kaasatus. Avatus. Sallivus. Käsiraamat noortega töötavatele inimestele. MTÜ KITA & P, Tallinn
32. Kase, H., Pettai, I. 2006 Naistearstile naistevastasest vägivallast. Tallinn. Avatud Eesti Fond
33. Kase, H. 2001. Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. Tallinn
34. Kato, P. M., Mann, T. 1996. Handbook of Diversity Issues in Health Psychology
35. Kovalenk, J. 2011. ENAR Shadow Report. Racism and related discriminatory practices in Estonia. <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/shadow%20report%202010-11/7.%20Estonia.pdf>
36. Krathwohl, D. R. 2004. Methods of educational and social science research : an integrated approach. Long Grove (Ill.): Waveland Press
37. Käsper, K., Meior, M. Toim. 2010. Inimõigused Eestis 2010. Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne <http://www.humanrights.ee> lk 139
38. Käsper, K., Meior, M. Toim. 2011. Inimõigused Eestis 2011. Eesti Inimõiguste Keskuse aastaaruanne <http://www.humanrights.ee> lk 125
39. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, RT II 1993, 10, 11
40. Kotter, L. 2002. Sexual orientation discrimination in Estonia. *Sexual orientation discrimination in Lithuania, Latvia and Estonia*. Open Society Institute and Kimeta Society, Vilnius
41. Laanes, E. 2009. Judith Butler. Annus, E. (toim.). 20. *sajandi mõttevoolud*. Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 215 – 227
42. Mets, R. 2010. Seadused ja homoseksuaalsus. Meior, M. (kommentaar) Davidjants, B. (toim.) *Kapiuksed valla. Arutlusi homo-, bi- ja transseksuaalsusest* (82-90). Tallinn: MTÜ Eesti Gei Noored

43. Michal, K. 1.08.2011.a. justiitsministri kiri erakondadele. Seisukoha kujundamiseks mitteabielulise kooselu õigusliku regulatsiooni küsimuses. Mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise võimalikkusest nr 10.1-20/9431
44. Moustakas, C. 1994. *Phenomenological Research Methods*. Sage Publications
45. Okin, S. M. 1989. *Justice, Gender, and the Family*. Basic Books
46. Okin, S. M. 1997. *Families and Feminist Theory: Some Past and Present Issues*. Edit. Lindemann Nelson, H. *Feminism and Families*. Routledge
47. Olm, A. 2009. Mitteabieluline kooselu ja selle õiguslik regulatsioon. Justiitsministeerium, Eraõiguse talitus, Õiguspoliitika osakond
http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=44568/Partnerlussuhted_anal%FC%FCs_09.07.2009.pdf
48. Papp, Ü.-M. 2010 Vördse Kohtlemise Seadus. Käsiraamat. Toim. Albran, M., TTÜ Inimõiguste keskus, Tallinn
49. Papp, Ü.-M., Kütt, R. 2011 LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs. Tallinna Tehnikaülikooli Õiguse instituut
50. Patton, M. Q. 2002. *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks, Sage
51. Payne, M. 1995. Tänapäeva sotsiaaltöö teooria: kriitiline sissejuhatus. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
52. Peedusk, U.-M. 2007. Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, Tallinn: Eesti Vabariigi Justiitsministeerium, Õiguspoliitika osakond, Õigusloome ja õiguskeele talitus
53. Perekonnaseadus, RT I 2009, 60, 395; RT I, 21.12.2010, 14
54. Riggle, E. D. B., Tadlock, B. L. 1999. „Gays and Lesbians in the Democratic Process“; Columbia University Press
55. Riigiportaal. Inimõigused.
https://www.eesti.ee/est/teemad/kodakondsus/inimoiguste_kaitse/inimoigused_1
56. Rossman, G. B., Rallis, S. F. 2011. *Learning in the Field: An Introduction to Qualitative Research*. Sage
57. Ryan, G. W., Bernard, H. R. 2003. Techniques to Identify Themes. *Field Methods*, Vol. 15, No. 1, February 2003 pp 85–109

58. Stemler, S. 2001. An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7 - 17
59. Strömpl, J.; Ilves, K.; Alvela, A.; Parmas, A.; Soo, K. 2008. Sotsiaalministeeriumi poliitikaanalüüs. GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis; *Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 1-2008*, Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
60. Strömpl, J. (2003) Sotsiaalse osaluse taastamise strateegia muutumine totaalses institutsioonis: sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine. S.Kaugia (toim.) *Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. TÜ*
61. Petitsioon "Õnnelikuma Eesti ja partnerlusseaduse toetuseks", <http://petitsioon.ee/onnelikuma-eesti-ja-partnerlusseaduse-toetuseks/> Täistekst ilmunud 10.06.2012 *Postimees* <http://www.postimees.ee/466206/avaliku-elu-tegelased-kutsuvad-ules-sallivusele-samasooliste-suhtes/>
62. Ullenhag, E. sõnavõtt konverentsil "Erinevus Rikastab" 08.06.2011, Tallinn - ülekanne kättesaadav arvutivõrgust: <http://www.youtube.com/watch?v=hnmxidaxw-0>
63. Valocchi, S. 2005. Not Yet Queer Enough: The Lessons of Queer Theory for the Sociology of Gender and Sexuality. *Gender and Society*, Vol.19, No. 6 (Dec., 2005), pp. 750-770 Sage Publications, Inc.
64. Õiguskantsleri vastus MTÜ Seksuaalvähemuste Kaitse Ühingule. Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta. 6-1/100737/1102413 (23.05.2011)
65. Õiguskantsleri märgukiri justiitsministeeriumile 6-8/110661/1102390 (23.05.2011)
66. Õiguskantsleri 2005. aasta tegevuse ülevaade. Tallinn, 2006. www.oiguskantsler.ee
67. Weber, R. P. 1990. Basic Contents Analysis. Second Edition. Sage Publications

Lisa 1 ILGA-EUROPE vikerkaarekaart, LGBT inimeste legaalne olukord Euroopas

Lisa 2 Sotsiaaldemokraatliku erakonna seisukoht mitteabielulise kooselu õigusliku reguleerimise

küsimuses

www.sotsdem.ee

Hr. Kristen Michal
Justiitsministeerium

23. september 2011

Mitteabielulise kooselu õigusliku
reguleerimise võimalikkusest

Täna Teid esitatud küsimuste eest. Oleme analüüsinud põhjalikult Teie kirjas väljapakutud mitteabielulise kooselu reguleerimise mudeleid ning tutvustan Sotsiaaldemokraatliku Erakonna seisukohti nimetatud küsimuses.

2005. aastast alates on Eestis sündinud üle poole lastest suhetest, mis pole seaduse alusel registreeritud. Sotsiaaldemokraadid austavad inimeste vabadust valida ise endale sobiv peremudel. Kehtiv perekonnaseadus tagab õiguste kaitse neile paaridele, kes on otsustanud oma kooselu selle seaduse alusel registreerida. Registreerimata kooselus elavate paaride õigused ja kohustused on seaduse tasemel reguleerimata. Leiame, et riik ei saa lõpmatuseni ignoreerida kodanike enamuse valikuid.

Justiitsministeeriumi väljapakutud näidislepingute pakett mitteabielulise kooselu õiguslike tagajärgede reguleerimiseks on meie hinnangul mitteabielulise kooselu õiguslikuks reguleerimiseks ebapiisav, kuna sel teel pole võimalik tagada sellises kooselus olevate isikute piisavat kaitset.

Vaatamata õigusliku regulatsiooni puudumisele elavad Eestis juba praegu koos samasoolised paarid, kes kasvatavad ka ühiselt lapsi. Samas pole teisel samasoolisel lapsevanemal võimalust oma partneri lapsi lapsendada. Juhul, kui üks partneritest sureb, tekitab perele niigi raskel ajal lisaprobleeme orvuks jäänud lapse eestkoste määramine. Vaatamata sellele, et partnerid võivad olla kasvanud last kogu tema elu ajal koos, ei ole orvuks jäänul mingit garantiid selle kohta, et tema eeskostjaks seatakse teine faktiline lapsevanem. Samasooliste paaride võimalusi eelnevalt leppida kokku laste eestkoste osas juhul, kui üks partneritest peaks surema, pole võimalik näidislepingute põhjal lahendada.

Isikutevaheliste lepingutega pole samuti võimalik reguleerida neid õigusi, mille riik on seni andnud üksnes abikaasadele. Kuna paljud sellised erioigused (võimalus esitada ühine tuludeklaratsioon, võimalus saada diplomaadi abikaasa tasu, kinnipeetava võimalus pikaajalisteks kokkusaamisteks abikaasaga jne.) tulene-

vad seadustest, pole nende reguleerimine kodanike tsiviilõiguslike lepingutega võimalik.

Valdkonna õiguslik reguleerimatus võib takistada ka samasooliste perede pereelu. Nimelt välismaalaste seaduse 4. jaotise 1. alljaotises on sätestatud tähtajalise elamisloa andmine elama asumiseks abikaasa juurde. Kuna Eestis pole samasoolistel paaridel võimalik abielluda ega registreerida abieluga võrdsustatud partnerlust, puudub sellistel paaridel võimalus taotleda ühele partneritest elamisluba elama asumiseks Eestis elava partneri juurde. Nimetatud küsimuse lahendamine näidislepingute põhjal pole võimalik ja eeldab seadusandlikke muudatusi.

Eeltoodut arvesse võttes nõustub Sotsiaaldemokraatlik Erakond õiguskantsleri seisukohaga, et *samasooliste isikute vaheline püsiv kooselu kuulub perekonnapõhiõiguse kaitsealasse, mistõttu on põhiseadusega vastuolus olukord, kus selline kooselu on õiguslikult reguleerimata*¹ ja Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohaga, et *samasooliste isikute kooselu, kui tegemist on püsiva faktilise partnerlusega, kuulub perekonnaelu kaitsealasse sarnaselt samalaadses olukorras oleva erinevast soost paariga*².

Seetõttu peame vajalikuks partnerlusseaduse väljatöötamist, mis kehtiks nii erikui samasoolistele paaridele ning millega reguleeritaks eelpool toodud kitsaskohti.

Lugupidamisega

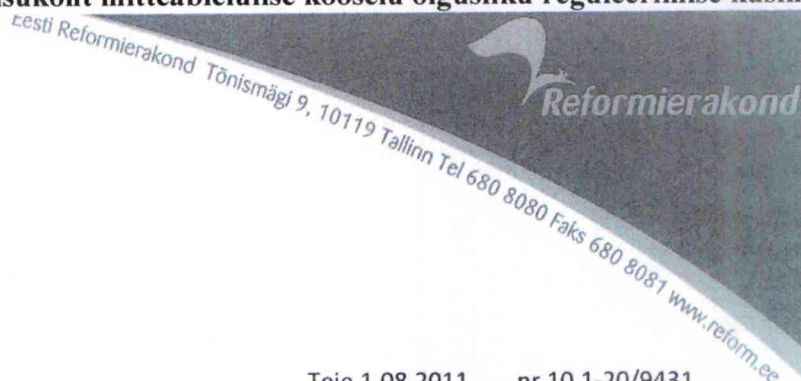

Eiki Nestor
juhatuse liige,
Riigikogu Sotsiaaldemokraatliku Erakonna fraktsiooni aseesimees

¹ http://www.oiguskantsler.ee/public/resources/editor/File/NORMIKONTROLLI_MENETLUSED/Margukirjad/2011/M_rgukiri_Justiitsministeerium_partnerlussuhted.pdf

² Euroopa Inimõiguste Kohtu 24.06.2010 otsus asjas Schalk and Kopf vs. Austria, taotlus nr 30141/04, p 94.

Lisa 3 Reformierakonna seisukoht mitteabiellulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses

Teie 1.08.2011 nr 10.1-20/9431

Meie 28.09.2011 nr 4-3/20

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium

Tõnismägi 5A

15191 Tallinn

Eesti Reformierakonna seisukoht mitteabiellulise kooselu õigusliku regulatsiooni küsimuses

Eesti Reformierakonna juhatus arutas 28. septembril 2011. aastal antud küsimust oma korralisel juhatusel koosolekul.

Eesti Reformierakond toetab esimese eelistusena partnerlusseaduse või kooseluseaduse loomist sooneutraalselt. Kindlasti soovime sellega seonduvaid üksikasju arutada, sealhulgas lapsendamise küsimusi, kui see eelnõu arutelule tuleb.

Teise eelistusena toetab Eesti Reformierakond kehtivates Eesti Vabariigi õigusaktides olevate kitsaskohtade kaotamist ning vajadusel näidislepingute paketi loomist, selleks et hõlbustada mitteabiellulises kooseluvormis elavate inimeste igapäevaste küsimuste lahendamist.

Lugupidamisega

/digitaalselt allkirjastatud/

Martin Kukk

Eesti Reformierakonna peasekretär

Lisa 4 IRL'i seisukoht mitteaabelulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses

Hr. Kristen Michal
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a, 15191 Tallinn

21. september 2011

Vastuseks Teie kirjale 01.08.2011: nr. 10.1-20/9431

Seisukoha kujundamiseks mitteaabelulise kooselu õigusliku regulatsiooni küsimuses toetab Erakond
Isamaa ja Res Publica Lii senist olukorra säilitamist.

Lugupidamisega

Priit Sibul
Erakonna peasekretär

Kontakt: Heleri Pent, IRL nõunik, E-post: heleri.pent@irl.ee, GSM: 52 80 932

JUSTIITSMINISTEERIUM
27 9 2011.a.
indeks 9431

Lisa 5 Keskerakonna seisukoht mitteabiellulise kooselu õigusliku reguleerimise küsimuses

Lp. Kristen Michal
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5A
Tallinn 15191

Teie 1.08.2011.a. nr 10.1-20/9431
Meie 3.10.2011.a. nr 5.1-4/1545

Vastuskiri

Mitteabiellulise kooselu õigusliku reguleerimise võimalikkusest

Lugupeetud Kristen Michal

Täna Teid pöördumise eest, milles palusite Eesti Keskerakonna seisukohta mitteabiellulise kooselu õigusliku regulatsiooni küsimuses.

Tunnustame Justiitsministeeriumi teotahet, millega on taaskord tõstatatud mitteabiellulise kooselu küsimus, mis on siiani erinevatel põhjustel reguleerimata. Leiame, et analüüs millega toodi välja kitsaskohad, mh vajadus täpsustada seltsingulepingu regulatsiooni või luua muid lisavõimalusi lahendamaks mitteabiellulisest kooselust tekkivaid vaidlusi efektiivsemalt ja õiglasemalt, on juba ammu eeldanud edasisi samme. Toetame Justiitsministeeriumi innukust antud teema uuesti tõstatamisel ning koostöös erinevate huvigruppidega kõikide osapoolte vajadustega arvestava tulemuse saavutamisel.

Tunnistame, et Keskerakonna fraktsioon tegeleb antud küsimusega jätkuvalt. Hetkel puudub Keskerakonna fraktsioonil ühtne seisukoht. Justiitsministeerium on saadetud kirjas pakkunud välja mitmeid erinevaid versioone, mistõttu nõuab parima võimaliku lahenduse väljatöötamine põhjalikku analüüsi ning laiapõhjalist arutelu nii ühiskonnas kui ka seadusandlikul tasandil.

Lugupidamisega,

Kadri Simson
Riigikogu Eesti Keskerakonna fraktsiooni esimees

JUSTIITSMINISTEERIUM
5 10 2011.a.
indeks 9431

Lisa 6 Intervjuu kava ja küsimused

Sissejuhatus (algab uurimuse ja intervjuus osaleja(te) tutvustamisega)

I. Uurimuse tutvustus (saadetud osalejatele ka e-mailiga):

Mina olen Eveliis Kurs ja kirjutan magistritööd sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis Tartu Ülikoolis. Minu lõputöö teema on "Samasooliste paaride kooselude reguleerimisest Eestis" ja selle eesmärk on seletada, millised on Eesti LGBT kogukonna naisliikmete arusaamad samasooliste paaride kooselude reguleerimisest või selle vajadusest Eestis.

X soovitas mul Sinuga ühendust võtta, kuna arvas, et sobiksid sellel teemal intervjuud andma.

Sobiv intervjuueeritav on naine, kes on olnud minevikus vähemalt 1 aasta või on parasjagu püsisuhtes naisega.

Luban, et tagan kõikide uuringus osalenute anonüümsuse ja olen väga tänulik, Teie aja eest.

Teen süvaintervjuu, seega täpseid küsimusi ankeedi peal mul ei ole, aga üldine uurimisküsimus on, kas ja millisena näevad LGBT inimesed oma igapäevaelu kitsaskohti seoses Eesti riigi poolt pakutavate võimalustega ja milliseid seadusemuudatusi oodatakse/vajatakse?

Töös soovin kirjeldada, kui palju on intervjuueeritavad ise mõelnud või kogenud, milliseid takistusi võib esile kerkida/on esile kerkinud nende suhtes seoses seadusandlike puudujääkidega ja kas taolise probleemi teadvustamine moodustab mingi osa vastajate igapäevasest eluteadmisesest või on tegemist pigem kaugema ja abstraktsema teemaga. Laiemalt soovin välja selgitada, millised on intervjuueeritavate naiste vajadused ja arusaamad seoses oma suhte reguleerimise võimalustega.

II Eesti olukorra tajumine

1. Milline oleks teie meelest sobilik termin, mida kasutada rääkides LGBT inimestest ja paaridest? Mida arvate kasutusel olevast terminoloogiast? Milliseid termineid ise kasutate?
2. Palun hinda Eesti olukorda lähtuvalt samasooliste paaride kooselude reguleerimise võimalustest?

III Õigusteadlikkus ja isiklikud kogemused

1. Kui suur on LGBT inimeste vajadus igapäevaelus seadusemuudatuse järele?
  - a) Kuidas tajutakse LGBT õiguslikku olukorda Eestis?
2. Seoses milliste aspektidega peetakse oma kooselu seadustamist vajalikuks?
  - a) Milline on suhte taustalugu ja kuidas jõuti kooseluni
  - b) Kuidas suhtusid kooselusse lähedased
  - c) Kuidas tajutakse üldsuse suhtumist
    - i. Milliseid probleeme on esile kerkinud (või kardetakse) seoses koos elamise, laste kasvatamisega, kodu ostmisega, reisimisega jne
    - ii. Kas ja millist toetust või tõrget tajutakse seoses oma kooselu reguleerimisega – riigi poolt, üldsuse poolt, kolleegide poolt, lähedaste poolt

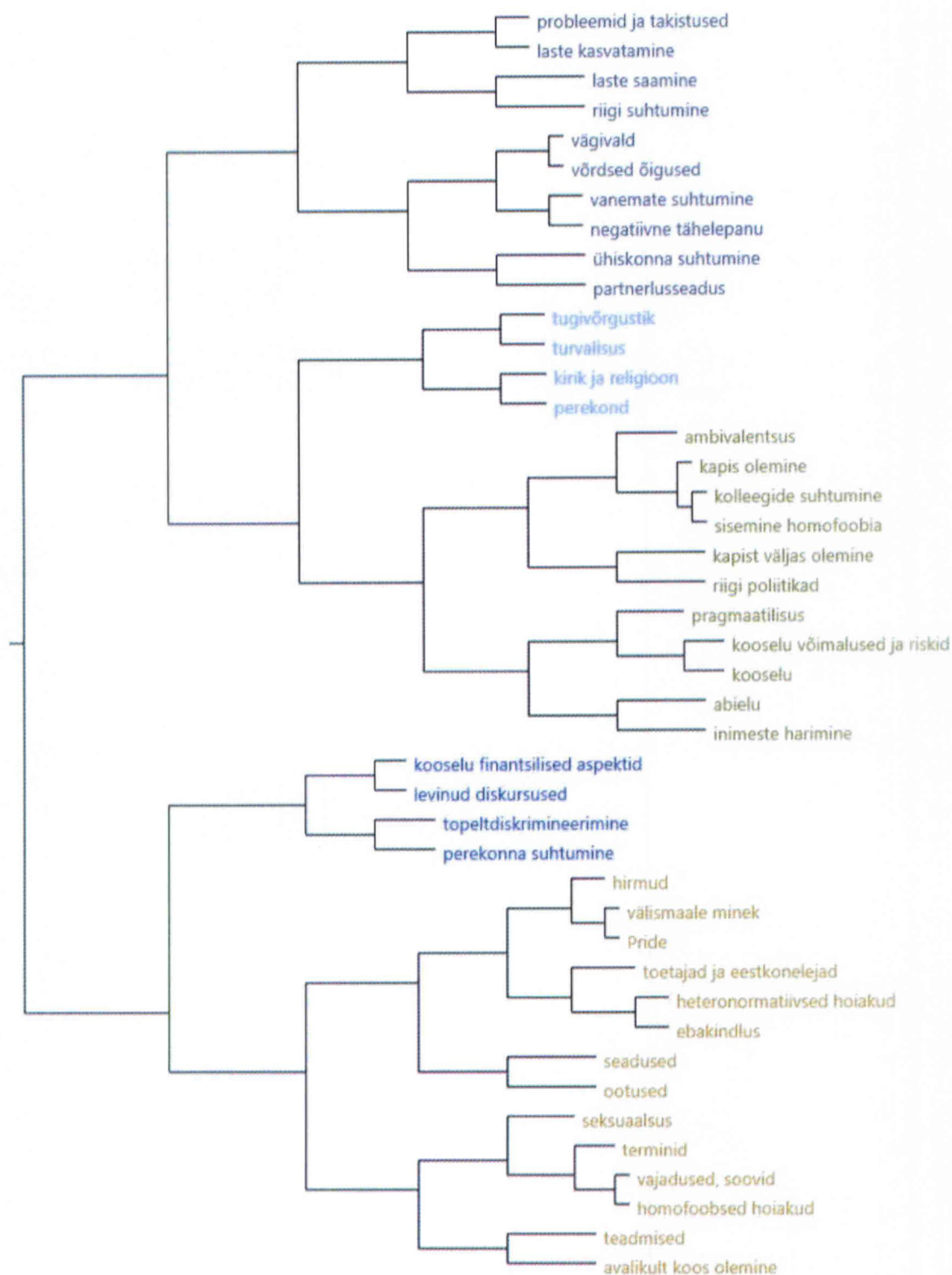
IV Muutused Eestis

1. Millest täna sel päeval puudust tunnete?
2. Millised kooselu aspektid on vähem kaitstud?
3. Kus on ohud?
4. Milliseid võimalusi ise on kasutanud?
5. Mil määral peetakse oluliseks partnerlussuhte seaduse koostamist ning mida see Sinu arvates muudaks?
6. Mil määral oled tuttav Eesti seadusandlusega, mis reguleerib perekonnasuhteid
  - a) Milliseid muudatusi soovitakse näha seadusandluses/perekonnaseaduses?
  - b) Kas ja milliseid kokkupuuteid on olnud seaduslike probleemidega, millised aspektid on muret valmistanud seoses oma kooselu reguleerimisega (näiteid?)
  - c) Miks praegune seadus ei sobi teie peremudelile, millised olulised tahud on katmata?
7. Kui avaneks Eestis abiellumise / kooselu registreerimise võimalus, kumba võimalust eelistaksid kasutada?

V Lõpetuseks. Kas on midagi, millest me peaksime veel rääkima? Mingi küsimus, mida ma ei osanud esitada?

Vastaja andmed: vanus, haridus, perekondlik seis, laste olemasolu, rahvus

Lisa 7 Koodide klasteranalüüs

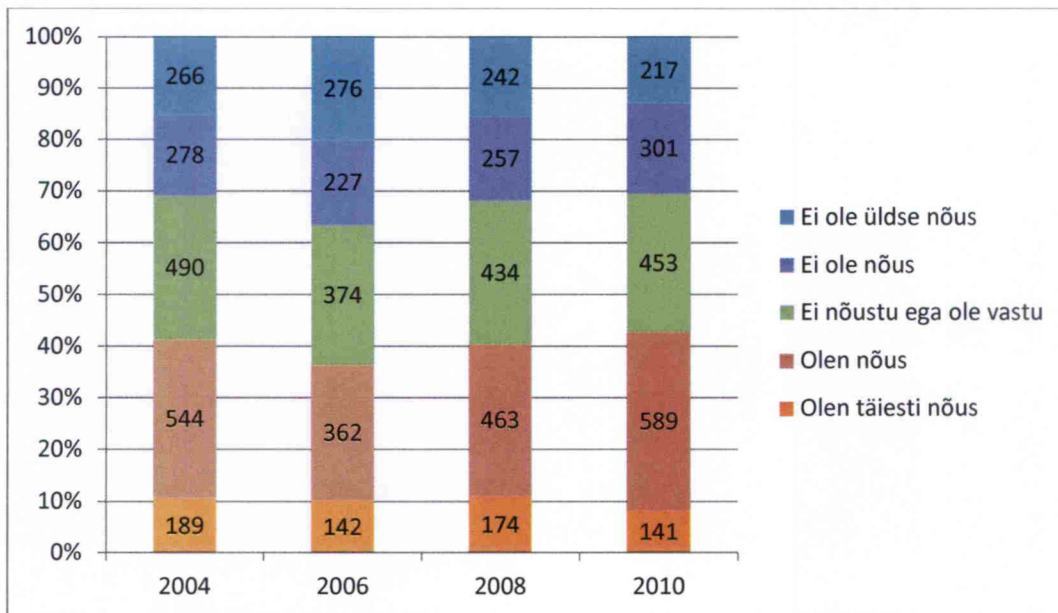
Lisa 9 Statistilise analüüsi tulemused, sallivad hoiakud Eestis

Kasutan järgnevas ülevaates ESS andmeid aastatest 2004, 2006, 2008 ja 2010. Küsimuse „Kas geid ja lesbid peaksid saama elada nii nagu nad tahavad?“ asub ESS'i blokis, kus vastajal palutakse anda arvamus poliitika ja valitsuse kohta. Vastuste jaotused leidsin programmiga SPSS 17, erinevaid aastaid võrdlesin hii-ruut testiga kasutades internetis olevat kalkulaatorit (www.physics.cspj.edu/cgi-bin/stats/contingency). Vastava illustratsiooni tegin arvutiprogrammiga Microsoft Excel 2007.

Vastusevariandid ESS andmestiku küsimusele „Kas homoseksuaalsetel meestel ja naistel peaks olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad?“ olid „olen täiesti nõus“, „olen nõus“, „ei nõustu ega ole vastu“, „ei ole nõus“ ja „ei ole üldse nõus“. Võimalik oli ka valida vastusevariant „ei oska öelda“, aga oma andmeanalüüsis jätsin need vastused kõrvale, kuna huvitusin ennekõike isikutest, kellel on antud teema kohta kujunenud konkreetne arvamus. Erinevatel aastatel oli valimis suuruseks vastavalt 1989, 1517, 1661 ja 1793 indiviidi. Värskeimas ESSi uuringus oli valimi suurus Eestis 1793 (sh 40% mehi) indiviidi, kellest erinevaid elustiile toetas või pigem toetas 43% vastanutest.

Hii-ruut test näitab, et 2004, 2006, 2008 ja 2010 vahel on küsimuse „Kas homoseksuaalsetel meestel ja naistel peaks olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad?“ vastuste jaotus olulisusnivool 0,05 statistiliselt oluliselt erinev (Hii-ruut teststatistiku väärtus 54,9, vabadusastmete arv 12, olulisustõenäosus < 0,001). Vastuste jaotus on näha jooniselt 2.

Jooniselt 2 võib näha, et alates aastast 2006. aastast on kasvanud inimeste osakaal, kes pigem toetavad erinevaid elustiile. Võimalik, et taolist suhtumise muutust on võimalik põhjendada LGBT aktiivgrupi võrdlemisi mahuka teavitustööga. 2004. aasta toimus Tallinnas Eesti esimene geiparaad ja ilmselt tõi see LGBT-temaatika laiema tähelepanu alla. Aastani 2007. viidi paraadi läbi tüüpilises vormis, alates 2008. aastast traditsioonilises vormis paraade pole toimunud. Tulevikus tasub kindlasti põhjalikumalt uurida, mil määral on kogukonna teavitustöö ja taolised üritused mõjutanud suhtumist LGBT-inimeste õigustesse.

Joonis 2. Euroopa Sotsiaaluuringu 2004, 2006, 2008 ja 2010 aastate vastused küsimusele "Kas homoseksuaalsetel meestel ja naistel peaks olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad?"